

BENEDIKT OTTÓ

Befejezetlen emlékiratok

BUDAPEST

**Tipográfia
DOMJÁN ISTVÁN**

© Benedikt Szvetlána, 2007

Benedikt Ottó (1807-1975), a nagy tudós, az európai munkásmozgalom legendás alakja – akit mind a műszaki tudományok nagyjaként, mind forradalmárként három ország: Magyarország, Ausztria és Szovjet-Oroszország is magáénak mondhat – az 1970-es években látott hozzá önéletírásához. Memoárja, sajnos, torzó maradt, de így is egyike a legérdekesebbeknek, amelyek az első világháború előtti korszakról és magáról a háborúról szólnak.

Önéletírását egy 1921-ben – Benkő Ervin néven – megjelentetett elbeszélésével egészítettük ki.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

Előszó

Aki arra gondol, hogy könyvalakban nyilvánosságra hozza életének visszaemlékezéseit, előbb köteles arra a kérdésre felelni, vajon mondanivalója igényt tarthat-e az olvasóközönség érdeklődésére. Az utóbbi években erről sokat vitatkoztam barátaimmal.

Mindnyájan arra buzdítottak, hogy igenis, írjam meg visszaemlékezéseimet. Azzal érveltek, hogy aktívan részt vettem az 1918. és az 1919. évek forradalmi eseményeiben, amelyeknek ma már sajnos csak kevés élő tanúja van, és ezért mindent el kell erről mondanom, amire csak vissza tudok emlékezni. Azzal is érveltek, hogy a tudományt mélyen tisztelő magyar olvasóközönségnek mindig érdekes, hogy milyen tudományos fejlődésen ment át egy magyar akadémikus.

A felsorolt érvekkel kapcsolatosan azonban nekem a következő aggályaim voltak:

Vajon mit tudnak tanulni a mai magyar fiatalok az én tudományos fejlődésemből, amely teljesen rendhagyó volt, egyrészt, mert a korábbi pártmunkás tevékenységem miatt csak kb. 15 éves késéssel kezdődött, másrészt pedig mert az utóbbi 20 évtől eltekintve egész tudományos tevékenységem külföldön folyt le.

Ami pedig az 1918-19-es forradalmi eseményeket illeti, azokról már rendkívül sokan számoltak be, közülük olyanok is, akik tovább is Magyarországon működtek, míg én 1922-től kezdve 12 éven át az Osztrák Kommunista Párt kötelékében dolgoztam. Sokan közülük hívatásos forradalmárok maradtak még azokban az évtizedekben is, amikor én már a műszaki kutatással és egyetemi oktatással foglalkoztam, így tehát fejlődésem mint pártmunkás is rendhagyó volt. Kit érdekelhet ilyen körülmények között az, amit ma a régi időkről mesélhetek?

Azonban felsorolt aggályaim barátaim véleményét nemcsak hogy nem ingatták meg, de ellenkezőleg, megerősítették. Szerintük ugyanis éppen az tarthat igényt a mai magyar olvasóközönség érdeklődésére, ami rendhagyó volt pályafutásomban úgy mint magyar pártmunkásé, úgy mint magyar tudósé.

Például arra a tényre hivatkoznak, hogy családi származásom révén egyszerre magyar és osztrák is voltam, iskoláimat többször felváltva Ausztriában és Magyarországon végeztem, a világháborúban majdnem egy időben kerültem szoros érintkezésbe a magyar és az osztrák munkásmozgalommal, a 19-es évben úgyszólván egyszerre részt vettem mind a magyar, mind az osztrák forradalmi harcokban és első emigrációm idején is mint osztrák pártmunkás szoros kapcsolatban maradtam a magyar párttal.

Véleményük szerint érdeklődésre számíthat az is, hogy miként nehezítette meg 15 éven át működésem mint hívatásos forradalmár fejlődésemet a műszaki tudományok területén, amíg végül is második emigrációm alatt a Szovjetunió megadott minden lehetőséget tudományos adottságaim kifejlesztésére. S végül, szerintük éppen az a tény, hogy én, talán az egyetlen magyar tudós vagyok, a műszaki tudományok területén mint kutató és egyetemi oktató évtizedeket töltöttem a Szovjetunióban és ilyen

minőségben részt vehettem a szovjet nép életében jóban-rosszban, kell, hogy érdekelje a magyar olvasóközönséget.

Végül is meggyőztek arról, hogy nemcsak jogom, de kötelességem is visszaemlékezéseimet a magyar olvasóközönség rendelkezésére bocsátani. Remélem, e könyv fogadtatása igazolni fogja véleményüket.

De addig is szükségesnek tartom, világosan rámutatni a következőkre.

Az a tény, hogy életemnek két olyan külsőleg egymástól teljesen különbözőnek látszó része volt, mint a hivatásos forradalmár élete és a műszaki tudományok területén működő kutató és egyetemi oktató élete, bennem soha nem okozott törést, sőt életem e két részét egy és ugyanazon életnek egymást kiegészítő, egymással harmonikusan összeillő oldalának láttam, és igen sok tekintetben sok közöset éreztem bennük. Úgy mint pártpropagandista, úgy mint egyetemi tanár igyekeztem minden erőmmel tudományos ismereteimet másoknak továbbadni, fiatal koromban marxista ismereteimet a forradalmi tömegeknek a munkások nyelvén, később műszaki ismereteimet az egyetemeken a diákok nyelvén. Úgy mint pártmunkás, úgy mint feltaláló, mindig azért harcoltam, hogy az általam helyesnek tartott új elképzelések a felmerülő nehézségek ellenére valóra váljanak. S úgy érzem, hogy az a tény, hogy életem egy részét mint hivatásos forradalmár, és másik részét mint műszaki tudós tölthettem, teljesen harmonikussá tette életemet, mert mind politikai, mind műszaki tudásomat ugyanannak a célnak szentelhettem: a proletárforradalom győzelme és a szocializmus felépítése céljának.

Édesapám

Az 1917-18-as években, amikor belesodrótam a magyar forradalmi munkásmozgalomba, édesapám dr. Benedikt Vilmos az Osztrák-Magyar Császári és Királyi Hadseregben szolgált mint I. osztályú főtorzsorvos. Ez ezredesi rangnak felelt meg, és arra jogosította őt, hogy „méltóságos úr”-nak szólítsák. A katonatorvosok között ez a rang igen magasnak számított. Úgy tudom, hogy már a rá következő vezérfőtorzsorvos címet az akkori időben aránylag nagyon kevesen kapták meg.

Édesanyám, akinek férje után szintén a „méltóságos asszony” cím járt, egy bécsi gyáros leánya volt. Így tehát az a környezet, amelyben fiatalkoromban nevelkedtem igen távol volt a munkásság helyzetétől.

A forradalmi munkásmozgalomból több példát tudunk arra, hogy forradalmárok polgári vagy arisztokrata családból származtak. Nekik rendszerint nagy harcot kellett vívniuk szüleikkel és a tőlük örökölt osztályideológiával szemben, míg végre eleget tehettek forradalmi hivatásuknak. Ez a családi harc nem ritkán drámai alakot is öltött.

Velem nem így történt. Engem az a nagy szerencse ért, hogy fiatal koromban úgy apai, mint anyai oldalról sok olyan behatás ért, mely arra indított, hogy a forradalmi munkásmozgalomhoz közeledjek.

Apám ugyanis maga is osztályhelyezete szempontjából teljesen rendhagyó módon fejlődött, amit talán legjobban azzal a ténnyel tudnék megvilágítani, hogy 1919-ben nemcsak hogy belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, hanem magas kora ellenére olyan aktívan és lelkesen vett részt munkájában, hogy nyáron, amikor a kommunisták Budapesten tanácsválasztásra készültek, őt jelölték mint a VI. kerület egyik tanácstagját.

Ami pedig azt az ideológiai befolyást illeti, amely édesanyám családja részéről hatott rám, elég lesz rámutatni arra, hogy egyik nővére vezetője volt az osztrák szociáldemokrata nőmozgalomnak, öccse pedig egyik szerkesztője a Német Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratának.

Felmerül az a kérdés, hogy tulajdonképpen mik voltak édesapám azon adottságai, amelyeknek köszönhető, hogy olyan történelmi időpontban, amelyben a legtöbben, akik hozzá hasonló osztályhelyzetben voltak, az ellenforradalom útjára léptek, ő a forradalmi szocializmust választotta. Nézetem szerint belső adottságai voltak indítékai. A demokratizmus, a humanizmus, valamint az őt mélyen átható érzelmei: hazafisága, becsületessége, bátorsága és az a megvetés, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia katonai apparátusával szemben érzett.

Meg kell jegyezni, hogy ez az utóbbi érzés na la nemcsak több évtizedes katonai szolgálatának tapasztalatai alapján keletkezett, hanem már szolgálatának kezdetén is megvolt. Hogy ő ennek ellenére mégis katonaeorvos lett, annak az az egyszerű magyarázata, hogy rossz anyagi helyzete különben lehetlenné tette volna a hön óhajtott orvosi pálya elérését. Neki, mint egy nagyon szegény szatmári kiskereskedő fiának, anyagi okoknál fogva már a gimnázium elvégzése is rendkívül nagy nehézséget okozott. Ő e tényről nagyon büszkén szokott mesélni. Emlékszem pl. a következőkre: már bécsi gimnazista lévén, amikor lakásunk őt szobájának egyike teljesen az én rendelkezésemre állt, panaszkodtam neki, hogy gyenge a villamos világítás. Akkor alaposan összeszidott azért, hogy milyen elkényeztetett úrifíú vagyok és mesélni kezdett azokról az időkről, amikor ő gimnazista volt. E beszélgetés bennem mély nyomokat hagyott. Így például soha többé nem tudtam elfelejteni, ahogyan egy tető alatti egészen kicsi kamrácskában éjszaka – mert nappal jobb módú diákokat pénzért kellett előkészítenie – bátyjával együtt tanultak egy olyan olajmécses fénye mellett, amelynek kanóccát állandóan újból és újból nagy ollóval el kellett vágni, hogy kevesebb füstöt és bűzt terjesszen, amire ráment az éjszakai idő nagy része. Nem tudom, miért éppen ez a részlet említése hatott rám: még évekig gyakran azt álmodtam, hogy egy kis kamrában ülök, ahol valamit sürgősen el kellene olvasnom, amiről tudom, hogy attól életem boldogsága függ, de nem tudom elolvasni, mert állandóan vágnom kell a kanócot, miközben rettenetesen félek, hogy elalszik, nekem pedig nincs mivel újra meggyújtanom.

Ha apámnak szegénysége miatt már a szülővárosi gimnázium elvégzése is rendkívül nagy nehézséget okozott, sehogyan sem gondolhatott arra, hogy Budapestre menjen és saját költségén elvégezze az orvosi tanulmányokat. Az utóbbira csak egyetlen egy lehetőség nyílt – elfogadni egy katonaeorvosi ösztöndíjat, amelyet a császári és királyi hadsereg szegény diákoknak minden évben kínált, ama feltétellel, hogy utána kötelesek leszolgálni egy bizonyos időt. (Úgy emlékszem, hogy kb. 7 évet.) Igaz ugyan, hogy utána az ösztöndíjas elméletben kiléphetett – nyugdíjigény nélkül – a hadsereg kötelékéből. Gyakorlatilag ez azonban olyan fiatal katonaeorvosnak, akinek rossz volt az anyagi helyzete – más pedig nem folyamodott ösztöndíjért – ez nem igen volt lehetséges. Azokban az időkben ugyanis ahhoz, hogy valaki önálló orvosi praxist nyithasson szükséges volt, hogy előbb jó néhány éven át klinikákon vagy kórházakban gyakorlati – fizetés nélküli – munkát végezzen, és gyakran éjjeli szolgálatot is teljesítsen. Ez idő alatt rendszerint még nem is nőülhettek. Ezért egy fiatal katonaeorvos, aki igénybe akarta volna venni azon jogát, hogy néhány évi szolgálati idő után kilépjen a hadseregből, kénytelen lett volna még magára venni az említett klinikai-kórházi fizetés nélküli és sok nehézséggel járó kötelezettségeket, ugyanakkor, amikor ugyanolyan korú civil kollégái már berendezték praxisukat és családot alapítottak. Ezért a fiatal katonaeorvosok gyakorlatilag az ösztöndíj követelte szolgálati idő lejártá után is kénytelenek voltak továbbszolgálni. Így történt, hogy édesapám is –

bármennyire nem szerette, sőt megvetette a császári és királyi hadsereget – kénytelen volt továbbszolgálni mint katonaoorvos.

Hogy apám miért nem szerette – sőt, később meg is gyűlölte – a hadsereget, annak több oka is volt.

Talán a legelső benyomás, amellyel e hadsereg struktúrája mélyen sértette emberi igazságérzését, az a tény volt, hogy a vezényszavak németül hangoztak el. Ennek a ténynek logikusan származó következménye az volt, hogy a németül nem tudó magyar katonák rendkívül hátrányos helyzetbe kerültek. A tisztikar ugyanakkor vagy osztrák-németekből állt, vagy olyan személyekből, akik, ha valamelyik más nemzetiségből származtak is – teljesen beleélték magukat az osztrák és német gondolatvilágba. Ilyen körülmények között a magyar baka, akire az idegen nyelvű vezényszavak úgy hatottak, mint valami ismeretlen és titokzatos dolog, a tiszték szemében, akiknek parancsait félreértették és kérdéseikre sem tudtak felelni, buta, nevetséges és alsórendű lényekké váltak, akikkel különös szigorral bántak, s gyakran sértegették és megalázták őket.

Apámnak az említett tény nemcsak általános emberi igazságérzetét, hanem hazafiasságát is mélyen sértette.

Ő joggal úgy érezte, hogy az 1867-ben Ausztria és Magyarország között történt kiegyezésnek teljesen ellentmondott az a tény, hogy a magyar katonák legnagyobb részének (kisebbségi része a magyar vezényszó mellett működő honvédség soraiban volt) ilyen nemzeti érzésüket lábbal tipró körülmények között kellett szenvednie. Ez apámat annál inkább bántotta, mert ő tulajdonképpen a kiegyezéssel sem értett egyet, tetőtől talpig az 1848–49 évek talaján állt. Büszkén mesélt nekem többször arról, hogy külföldi nászútja alkalmával felkereste az emigrációban élő Kossuth Lajost és hosszasan elbeszélgetett vele. Meg kell jegyezni, hogy ez annak idején tőle, mint az Osztrák–magyar hadsereg tisztjétől, nagy bátorságot követelt.

Később édesapám tapasztalatból azt is meglátta, hogy a hadseregen belüli említett elnyomás nemcsak a magyar katonákra vonatkozik, hanem még nagyobb mértékben a többi nemzetiséghez tartozókra is. Az osztrák–magyar hadseregben be volt vezetve, hogy a tiszteket minden 2-4 évben más helyőrségbe vezényelték át, nyilvánvalóan azért, hogy köztük és a helyi civil lakosság között ne keletkezzenek szoros kapcsolatok. Így az édesapám is egymásután Boszniában, Szolnokon, Budapesten, Pécsen, a galíciai Przemyslben és Temesváron szolgált, és megismerkedett a különböző nemzetiségekhez tartozó katonákkal. Hamar felismerte, hogy ezek mégjobban ki vannak szolgáltatva tisztjeik és altisztjeik önkényének, mint a magyar bakák, mert ha az utóbbit egy altiszt félholtra vert, vagy öngyilkosságba kergetett, néha a magyar parlamentben ezt szóvá tette egy képviselő, de a Magyarországon élő román, horvát, tót, bunyevác stb. nemzetiségű katonák érdekében nem igen lépett fel senki sem, hiszen a nemzetiségeket a magyar kormány maga is alsóbbrendűeknek tartotta és elnyomta. Ugyanilyen helyzetben voltak az Ausztriához tartozó lengyel, ukrán, cseh, szlovén és olasz katonák.

A nemzetiségi katonák hátrányos helyzete nemcsak az igazságérzetét bántotta édesapámnak, de lassanként kialakult benne egy rendkívül rossz vélemény arról a hadseregről, amelynek ilyen volt az összetétele és struktúrája. Édesapám egyáltalán nem volt antimilitarista és sokszor nagy lelkesedéssel beszélt velem nemcsak a szabadságharcokat vívó különböző magyar hadseregekről, hanem éppen úgy a francia forradalom katonai sikereiről, Napóleon hadseregeiről, sőt azokról a harcokról is, amelyeket a Napóleon által leigázott népek felszabadításukért vívtak. Magyarázta nekem, hogy mindezek a hadseregek valamilyen nemzet érdekében harcoltak és hoztak súlyos áldozatokat, s ebben látott ő egy nagy eszmét és igazságot, teljesen eltekintve attól, hogy melyik nemzetről volt szó. Ilyen szempontból nézve hamar megértette,

hogy az Osztrák-Magyar hadsereg valami egészen más, hiszen nem egy nemzet hadserege, hanem magába foglalt több mint tíz nemzetiséget, amelyeket a hadseregen belül a német nyelvű tisztek sanyargatnak. Világossá vált számára, hogy egy ilyen struktúrájú hadseregnek csak egyetlen hivatása lehetett, nem egy nemzet védelméért harcolni, hanem kizárólag egyes személyek, vagyis a császári és királyi udvar érdekeit védeni. Ezt különben a napi életben is tapasztalta, amikor nemcsak a császár-király születésnapján, hanem sokszor sokkal kevésbé ünnepélyes alkalmakkor is, néha még az ételek közös elfogyasztása előtt a tiszti kaszinóban is őfelségét éltették.

Egy ilyen szellemtől átítatott hadsereget édesapám nem szerethetett, nemcsak azért, mert – ahogyan már említettem – republikánus érzelmű volt, hanem mert Ferenc Józsefet különösen gyűlölte és megvetette. Gyűlölte, mint a 13 vértanú gyilkosát, megvetette, mert köztudomású volt műveletlensége. Többször beszélt nekem arról, hogy mennyire megengedhetetlen, hogy egy hatalmas, nagy iparral rendelkező országban a legfőbb hatalom egy olyan ember kezében van, akiről köztudomásul, hogy nem ismeri a természettudományok legegyszerűbb tényeit sem.

Meg kell jegyezni, hogy édesapámnak mindig remek humorérzéke volt, és nagyon szerette a jó vicceket. Gyakran egy-egy vicc segítségével rendkívül tömören tudott valamit jellemezni és tudomásra hozni, amit többé nem lehetett elfelejteni. Egy ilyen vicc volt pl. a következő, amellyel jellemezte Ferenc József műveletlenségét:

Ferenc Józsefnek bemutatnak egy nagy, új villamosművet és különösen felhívják figyelmét azokra a vezetékekre, amelyeken át nagy távolságra folyik a villamos áram. A bemutató végén ő azt mondta: „Nagyon köszönöm. Tessék csak tovább így működni! De egy dolgot nem értettem: hogyan helyezik el ezekben a vékony vezetékekben azokat a csöveket, amelyeken át folyik a villamos áram?”.

Amikor Ferenc József műveletlenségéhez az évek során hozzájárult a nagyfokú szenilitás is, köztudomású lett, hogy egy mozgatható bábu szerepére süllyedt tanácsadói kezében. E tényre édesapám egyszer a következő gúnyos viccel hívta fel figyelmemet:

„Hallottad már? Ferenc József meghalt! De ő még nem tudja, mert a tanácsadói nem közölték vele.”

Azonkívül édesapám, aki mindig vendégszerető és anyagi dolgokban nagyvonalú volt, már azért is megvetette őt, mert rendkívül zsugori hírében állt. Apám ezt saját maga is tapasztalta két esetben. Az egyik inkább humoros természetű volt, és a „Kaisers Rock”-ra vagyis a „Császár ruhájá”-ra vonatkozott (így nevezték az osztrák-magyar tisztikar egyenruháját). Valószínűleg azért, hogy a katonatisztek kevés fizetésükkel mégis meg legyenek elégedve, azok akik viselték a „császár ruháját” bizonyos szimbolikusnak ható, habár reálisan keveset érő jogokat élveztek. Egy ilyen szimbolikus jog abban állt, hogy minden Bécsen keresztül utazó őrnagy, vág) még magasabb rangfokozatú katonatiszt megjelenhetett a császári ebéden, mégpedig csak a császár ruhájába öltözve, míg a civil vendégek részére frakk viselete volt kötelező. Édesapám egyszer kíváncsiságból szintén megjelent ezen az ebéden, de utána sokszor mesélte, hogy milyen furcsa, sőt nevetséges volt az ételek felszolgálása. Hoztak ugyan egymás után sok jó tálalt, de alig hogy a lakáj a vendégnek valamit a tányérjára rakott belőle, máris jött egy másik lakáj és elvitte, úgy hogy apám a végén éhes maradt. Ezt a furcsa szokást egyszerűen azzal vélte magyarázni, hogy zsugoriságból így akarták csökkenteni az ételfogyasztást és ha erről mesélt, néha gúnyosan hozzátette, hogy „valószínűleg utána a császárnak és udvarának az így megtakarított ételt újból felszolgálták.”

A másik eset, amikor személyesen volt dolga a császár zsugoriságával, igen komoly természetű, sőt egzisztenciális fontosságú volt. Amikor ugyanis édesapám később nyugállományba vonult, letelepedett Badgasteinben, egy kis osztrák fürdőhelyen, ahol

betegek részére egy kis penziót nyitott. Miután abban az időben a badgasteini radioaktív termásvíz forrásai Ferenc József magántulajdonában voltak, viszont e vízben való fürdés az orvosi kezelés alapját képezte, édesapám kénytelen volt őt magánkihallgatáson arra megkérni, hogy engedje meg neki – egy az apám által megfelelőnek tartott bérleti összegért – e víz használatát. A kihallgatás azonban nem vezetett eredményre, mert a császári udvar sokkal nagyobb bérléhez ragaszkodott, és ezért apám csak sok évvel utána kapta meg a vízhasználati jogot, amikor – erről később lesz szó – már túl késő volt a víz felhasználásának értékesítéséhez.

Apámat nagyon elkésérítette Ferenc József akkori döntése, melyet anyagiasságának és zsugoriságának tulajdonított. E sikertelen kihallgatást apám megaláztatásnak is érezte. Tekintettel arra, hogy a császár előtt természetesen egyenruhájában jelent meg, ezután sokszor azt mondta merő gúnyval: „Úgy látszik az egyetlen ember, akire nem hat a »Császár ruhája« maga a császár!”

Így tehát – visszatérve apámnak a császári és királyi hadsereghez való viszonyának kérdésére – világos, hogy Ferenc József személyének értékelése erősen hozzájárult e hadseregnek – amelynek úgyszólván egyetlen eszménye öfelségének dicsőítése volt – mély megvetéséhez.

De volt még egy további ok is, amely megnehezítette e hadseregben való szolgálatot és évről évre több gondot okozott, sőt undorérzést keltett benne – ez a fokozódó antiszemitizmus volt. Természetesen szükséges megjegyezni, hogy ez még igen messze volt attól, ami később a Horthy-féle hadseregben dívott, mert még nem volt faji alapú, hanem csak az izraelita vallás ellen irányult, és ez is burkolt, nem hivatalos formában. Az a tény azonban, hogy Ausztriában legnagyobb párttá vált az antiszemita keresztényszocialista párt, kellett, hogy hasson a hadseregre is, amelynek tisztikara nagyrészt osztrákokból vagy olyanokból állt, akik teljesen átvették az osztrák gondolatvilágot. Igaz, hogy Lingernek, a keresztény-szocialista párt vezetőjének antiszemitizmusa a gyakorlatban csak a szegény izraeliták ellen irányult és a gazdag zsidókkal barátkozott. És amikor valaki, aki komolyabban vette az antiszemitizmus ígéit, egyszer emiatt megtámadta, Linger azt a híressé vált választ adta, amelyet később helytelenül Hitlernek tulajdonítottak: „Hogy ki a zsidó, azt én állapítom meg”. De annyi biztos, hogy abban az időben fokozódó mértékben az állami igazgatásban – habár nem hivatalosan – bevezetést nyert az, hogy az izraelita vallású hivatalnokokat bizonyos elért szolgálati létrafokoktól felfelé nem léptették tovább előre, ez a szokás pedig hamar áterjedt a hadseregbe.

Többször előfordult, hogy apám egy-egy jóindulatú feljebbvalója közölte vele titoktartás mellett, hogy őt nemcsak igen jó orvosnak tartják, hanem kitűnő egészségügyi szervezőnek is, ami a hadseregben különösen fontos volt. Biztosították, hogy ennek alapján ő bizonyára el fogja érni a katonai orvosi pálya legmagasabb rangfokozatát, a vezérezredesi címet. Hozzá tették azonban – száz bocsánatkérés és még nagyobb titoktartás mellett –, hogy ennek egyetlen egy feltétele az lenne, hogy kikeresztelkedjék. Amennyiben erre nem lenne hajlandó, előléptetése már három fokkal alacsonyabb cím elérésénél megszakadna.

Aki tudja, hogy az osztrák magyar hadseregben a „generális” címnek milyen varázssereje volt hatalom, befolyás és nem utolsósorban anyagi ellátottság szempontjából, az elképzeli, hogy apám mennyire erősnek érezte az ily módon ránehezülő nyomást. Mégis, ahányszor ilyen irányból megkörményezték, udvarias, de határozott formában visszautasította a neki tett ajánlatot.

Azt lehetne gondolni, hogy ezt mély vallásossága diktálta. Erről azonban szó sem lehetett, mert hiszen apám valójában ateista volt. Ifjúságom óta, egészen addig, amíg 80. születésnapja előtt utoljára találkoztam vele, soha nem észleltem nála a legkisebb

vallásos érzület nyomát sem, és sokszor hangoztatta előttem, hogy nézete szerint olyan ember, aki természettudományokat tanult, nem is lehet más, mint ateista. Ezért felmerül az a kérdés, hogy apám tulajdonképpen miért is utasított erélyesen vissza egy olyan lépést, amely számára pályafutásának méltó befejezését biztosíthatta volna azáltal, hogy felcserélje az izraelita Istent – akiben nem hitt – a keresztény Istenre, akiben szintén nem hitt.

Úgy gondolom, hogy édesapám azért döntött így, mert az előtte feltett alternatíva mélyen sértette emberi igazságérzését. Bármennyire ateista volt is, megértette azt, hogy valakinek lehet mély vallásos érzése és a legnagyobb lelki kínzásnak tartotta, ha ilyen embert arra szólítanak fel, hogy anyagi javakért adja el Istenét. Ezért – bár saját esetében, lévén ateista, könnyen megtehetette volna ezt a lépést – erkölcsileg megvetendőnek tartotta a büszkesége és ellenérzése tiltakozott az ellen, hogy megtegye és ilyen jellemtelenség gyanújába keveredjék.

Úgy vélem, hogy volt még valami – bár erről nekem világosan soha nem beszélt –, ami hozzájárult ehhez a döntéséhez. Ez pedig Benet Mordechai neve volt.

E név jelentőségének megértéséhez szükséges röviden édesapám családjának származásáról mesélni. Ugyanis valamikor réges-régen telepedtek át Magyarországra a morvaországbeli Nikolesburg (mai: Mikulov) városkából, ahol a családi hagyományok szerint valamikor – II. József császár idején – élt a híres Benet Mordechai (Benedict Marcus) nevű főrabbi, akitől több generáción keresztül a család származtatta magát. Őt egész Morvaország főrabbijává választották, és a hagyomány szerint olyan bölcs volt, hogy állítólag egyszer maga II. József – aki tudvalevőleg egy bizonyos időre liberális korszakot vezetett be – magához hívta és kikérte a tanácsát. Az utóbbit pedig olyan kitűnőnek ismerte el, hogy felajánlotta, a jövőben bármikor meglátogathatja őt Bécsben. Meg is változtatta a Benet nevet „Benedikt”-re, ami latinul azt jelenti, hogy „megáldott”, sőt állítólag örökös bárói címet is adományozott neki. Hogy mindebből mi igaz, nem tudom, de tény az, hogy nemcsak családom, de az Osztrák-Magyar Monarchia sok, a régi hagyományokat tisztelő izraelita családja Benet Mordechainak mint rendkívül bölcs és tudós országos főrabbinak a létezéséről tudott. E ténnyel egyszer gimnazista koromban ismerkedtem meg eléggé humoros körülmények között.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezmem a következőket. Az akkori Ausztriában a törvény megtiltotta, hogy kiskorú gyerekek kilépjenek vallási közösségükből és ezért kötelesek voltak apjuk vallásának, vagy ha az utóbbi ateista volt, apjuk eredeti vallásának megfelelő hittanórára járni. Így volt ez velem is a gimnáziumban és ez eléggé elkésérítette életemet, mert az imákat, melyeknek hasznában úgy sem hittem, ráadásul még héber nyelven, héberül irt szöveg alapján kellett megtanulnom, amit teljesen szükségtelennek tartottam. Mindezért nagyon untam és utáltam a hittanórákat és tanulmányi eredményeim silányak voltak. Ennek ellenére éveken át jó jegyet kaptam, magam sem értem, hogy miért. Egy szép napon azonban (úgy emlékszem III. osztályos voltam,) teljes készületlenségem különösen felbőszítette a hittanárt, aki ünnepélyesen a következőket mondta: „Tudd meg, hogy eddig azért kaptál sokkal jobb jegyet, mint amit megérdemelsz, mert Benet Mordechaitól származol. De ha még egyszer úgy felelsz mint ma, kénytelenek leszek megbuktatni, bár tudom, hogy ő azon a napon megfordul sírjában”.

Amikor apámnak elmeséltem, hogy a hittanárom tudja, hogy kitől származom, akkor elmondta nekem, hogy az izraeliták körében általánosan tudott dolog, hogy Benet Mordechai volt a Benediktek őse.

Megjegyzem, hogy édesapám a régi főrabbiakat általában nemigen kedvelte, mert rendszerint csodatevőknek, un. csodarabbiaknak adták ki magukat. Ezek egész udvartartást szerveztek a csodaerejükben fanatikusan hívő tanítványokból, és egy vallási

miszticizmusból, demagógiából és látványos külsőségekből kevert léggörte teremtettek maguk körül. Édesapám a következő anekdotával jellemezte azt, hogy e léggörteben hogyan állították ravaszul fejtetőre a normális emberi észjárás legelemibb logikáját.

A csodarabbi vidéki körútra indulva előre küldte az egyik tanítványát, hogy mindenhol terjessze csodatetteinek hírért. Az egyik helyen a tanítvány elmeséli, hogy a csodarabbi minden este egy órán át imádkozik Istenhez, aki leszáll hozzá a földre és elbeszélget vele egészen hajnalig. Amikor az egyik hallgató azt kérdezte, hogy vajon honnan tudja mindezt a tanítvány, az utóbbi büszkén azt felelte, hogy a rabbi ezt maga mesélte el neki. Amikor pedig azt kérdezték, hogy hátha a rabbi hazudott, így válaszolt: „Ha a rabbink hazudós ember lenne, akkor nem látogatná őt meg maga az Isten!”

Benet Mordechairól azonban édesapámnak teljesen más volt a véleménye. Igaz, nemigen hitt a József császárral kapcsolatos mendemondában és legkevésbé az állítólagos örökös bárói címben. Őt persze, aki egyáltalán nem kedvelte az arisztokratákat, e báróság kérdése nemigen izgatta, ami abból is látszik, hogy családon belül azt hangoztatta: „Tudjátok, már néhányszor arra gondoltam, hogy utánajárok az archívumokban, hogy mi igaz ebből a bárói históriából, azonban akadt nekem mindig okosabb és fontosabb ügyem is.”

De függetlenül attól, hogy mi volt II. József véleménye Benet Mordechairól, édesapám tisztelte nevét mint nagy tudósét. Maga is lelkes híve volt a tudományoknak és igen büszke volt arra, hogy a Benedikt családhoz – habár eléggé messzi ágon – a belgyógyászat két világhírű professzora is hozzátartozott.

Többször magyarázta nekem, hogy a régi időkben izraelita csak akkor foglalkozhatott tudományokkal, ha rabbi volt a hivatása. Benet Mordechai pedig az osztrák és magyar izraeliták körében elterjedt vélemény szerint nemcsak országos méretű szervező volt, hanem igen kiemelkedő tudós is, a mai szóhasználat értelmében filozófiával is foglalkozott. Liberális szelleme kitűnt abból is, hogy kapcsolatot tartott fenn korának nem izraelita vallású filozófusaival is, és abból, hogy hatáskörén belül enyhített néhány hagyományos, számára túlságosan szigorúnak tűnő vallási előíráson. Édesapám mindezt igen nagyra értékelte, és többször kijelentette, hogy ő igenis büszke arra, hogy ilyen embertől származik.

Ezért tartom valószínűnek – habár, ismétlem, erre soha nem tett célzást – hogy azon okok között, amelyek miatt nem engedett a kikeresztelkedési csábításnak, az egyik az is lehetett, hogy egy nagy tudósnak, a család jogos büszkesége megszegésének (megtagadásának) kísérletét látta volna ebben.

Althoz, hogy édesapám azután, hogy elérte az ilyen körülmények között elérhető legmagasabb szolgálati rangfokozatot, kilépett a hadsereg kötelékéből, erősen hozzájárult az antiszemitizmusnak még egy, a hadseregen belül megjelenő, másik igen durva formája.

Emlékszem, Temesvárott történt, 8 éves koromban. Én és nővérem a szüléink hálószobája melletti szobában laktunk, s egy este hallottuk, hogy édesanyám zokog. Kérte apámat, hogy tegyen meg valamit – hogy mit, azt nem tudtuk megérteni –, apám pedig kereken visszautasította azzal, hogy köznevetség tárgyává válni. Ilyen, fojtott hangú vita hangfoszlányai még igen sokáig áthallatszottak hozzánk, és mi gyerekek nagyon megrémültünk. Édesapám reggeli 4 órakor elment hazulról, ami magában véve vele, mint katonatiszttal nem ritkán fordult elő, hallottuk azonban, hogy attól kezdve édesanyánk még keservesebben zokogott. Bementünk hozzá és megkérdeztük, mi baja van, amire azt felelte, hogy semmi komolyabb, csak nagyon fáj a lába, és azért sírt. Így sikerült bennünket megnyugtania és megint lefeküdtünk aludni. Kb. két óra múlva arra ébredtünk fel, hogy édesapám hazajött és anyám ujjongva repült karjába – ami máskor

nem volt szokása.

Csak évek múlva tudtuk meg, hogy ekkor mi történt: egy lengyel nemzetiségű lovasezredes több más katonatiszt jelenlétében apámról olyan lengyel szavakkal beszélt, amelyek kb. azt jelentették, hogy „ronda zsidó”. Erről apámat egy másik katonaoorvos értesítette, aki e kirohanás tanúja volt. Apám előtt csak két lehetőség állt.

Az egyik az volt, hogy – ami a hadsereg becsületi kódex szerint kötelessége volt – a sértőt kihívja párbajra. Ez esetben apám mint sértett fel választhatta volna meg a párbajnemet, vagyis pisztolyt vagy kardot. A baj csak az volt, hogy az említett lovasezredes híres lővész és vívó hírében állt, ugyanakkor apám e két mesterséghez csak annyit értett, aminek az elsajátítása a hadseregben kötelező volt. Ilyen körülmények között a párbaj kimenetele több mint kockázatos lett számára.

A másik elméletileg fennálló lehetőség az lett volna, hogy megkéri katonaoorvos kollégáját, hallgasson arról, hogy mit mondott el neki és így tegye számára lehetővé, hogy ne kelljen tudomást szereznie az említett sértésről.

Az édesapám pillanatnyi habozás nélkül az első lehetőséget választotta. Az utóbbi ugyanis nemcsak vérig sértette volna büszkeségét, hanem járhatott volna állandó további félelemmel is attól a lehetőségtől ugyanis, hogy az ezredes sértő szavainál jelenlévő másik személy megkérdezi apámat, hogy nem hallott-e erről.

Így édesapámnak csak egy út maradt, az ugyanis, hogy párbajsegédeit elküldje az ezredeshez és kihívja pisztolypárbajra.

Ez történt az általam fent leírt éjszaka előtti napon. Ezért volt szegény édesanyám annyira kétségbeesve, hiszen meg volt győződve arról, hogy férjét csak holtan látja viszont. Nem sejthette, hogy milyen érdekes fordulat történt közben. Az ezredes párbajsegédci ugyanis sokat gondolkodva és mások tanácsát is kikérve ráébredtek arra, hogy ez az ügy mégsem olyan egyszerű és sima, mint amilyennek az első pillanatban látszott. Ahogyan már fent említettem, akkor az antiszemitizmus a hadseregben még nem létezett hivatalosan, hanem csak burkolt formában. Ilyen körülmények között az a tény, hogy valakit vallása miatt mélyen megsértett, a közhangulatot az ezredes ellen hangolhatta volna. Sőt mi több, ha az ezredes agyonlövi apámat, ami egy pisztolypárbajnál még akkor is megtörténhetett volna, ha esetleg csak könnyű sérülést akart volna okozni, akkor még az is lehetségesnek látszhatott, hogy egy ellenzéki képviselő felhívja a képviselőház figyelmét arra, hogy az osztrák-magyar hadseregben nemcsak sértegetik az izraelita vallású tiszteket, hanem utána le is lövik.

Így következett be végül is az a fordulat, hogy amikor édesapám a kijelölt helyen találkozott a vérszomjas párbajhősnek ismert ezredessel, az hajlandónak mutatkozott bocsánatot kérni. Édesapám ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy ez mindazon személyek jelenlétében történjék, akik előtt a sértés elhangzott. Az ezredes ezt el is fogadta.

Bár édesapám bátorsága és dacos kiállása a bajtársai előtt rendkívüli módon emelte tekintélyét, ez az ügy nagyban hozzájárult azon elhatározásához, hogy idő előtt elhagyja a hadsereget. Prófétaí szemmel előre látta, hogy az antiszemitizmus egyre durvább formában fog növekedni (megmutatkozni) a hadseregben és tudva, hogy ő bármilyen újabb sértés esetén mindig elégtételt fog követelni, nem akarta családját még egyszer kitenni egy olyan eseménynek, mint amilyen az említett párbaj volt.

Apám az őt valóban gyötrő reumája alapján egészségügyi felülvizsgálatra jelentkezett, és elérte, hogy mint rokkantat idő előtt nyugállományba helyezték. Igaz, hogy erről csak csökkentett nyugdíj mellett lehetett szó, azonban apám ennek ellenére már alig várta azt a napot, amikor végre megszabadulhatott az általa annyira megutált hadsereg kötelékéből. Édesanyám kedvéért, akinek a magyar nyelv használata mindig

egy bizonyos terhet jelentett, elhatározta, hogy Bécsben nyit civil orvosi praxist, ahol anyám családja lakott.

Ifjúságom évei

Iskoláim közül az első három elemi Przemyslben végeztem, a nagy erődítményrendszerrel ellátott galíciai városban, ahová édesapámat 1902-ben áthelyezték a pécsi helyőrségből. Miután e város Ausztriához tartozott, nem létezett magyar nyelvű iskola, és ezért a legelső oktatási nyelv, apám nagy sajnálatára, a német volt. Miután ugyanis ő családi körben édesanyám kedvéért németül beszélt, nagyon fontosnak tartotta, hogy gyermekei a német nyelvvel egyidejűleg a magyart is elsajátítsák. Ez a koncepciója nagyjából be is vált, habár – ahogyan nekem később szüleim mesélték – keletkeztek ebből néha kellemetlenségek is. Egyszer az történt, hogy játék közben elkezdtem ordítani: „Ich habe mir ein Holzstück in das Ohr gesteckt!”, ami magyarul azt jelenti, hogy „Egy fadarabot a fülembe dugtam!” El lehet képzelni, hogy apám mennyire megijedt. Amikor azonban fejére tette a fültükrét és belenézett mind a két fülembe, csodálkozására sehol egy fadarabocskát legkisebb szilánkját sem látta. E rejtély akkor nyerte megoldását, amikor én ordítva, hogy mennyire fáj – az orromhoz nyúltam. Kiderült, hogy ijedtemben összekevertem a német nyelvet a magyarral, mert tulajdonképpen nem a német „Ohr”-ra, hanem a magyar „orr”-ra gondoltam.

Más említésre méltó dolog Przemyslben való tartózkodásom alatt velem nem történt, hacsak nem számítjuk a következő históriát, amelyet szüleim később fiatal koromban, ha úgy találtak, hogy a kelleténél dacosabb vagyok, elmondtak:

Az történt tudniillik, hogy én még 6 éves koromban is hozzá voltam szokva ahhoz, hogy elalvás előtt az ágyban szopogassam hüvelykujjamat, és a szüleim által választott minden módszer arra, hogy erről leszokjak, eredménytelennek bizonyult. Akkor apámnak az a gondolata támadt, hogy lefekvés előtt bekeni hüvelykujjaimat kininnel, amelynek az íze tudvalevőleg kellemetlenül keserű. Utána elbújtak, hogy tanúi legyenek viselkedésemnek. Az történt, hogy amikor bekaptam hüvelykujjaimat, megint kihúztam őket, és úgy látszott, hogy valamin gondolkozom. Utána azonban megint a szájamba tettem, mintha semmi sem történt volna. Szüleim először csodálkozva végignézték, ahogyan szopogatom keserű ujjaimat, de azután kiléptek rejtekhelyükből és felém közeledtek. Legnagyobb meglepetésükre akkor feléjük nyújtottam hüvelykujjaimat és azt mondtam „Kérek még!”

1906-ban a negyedik elemi Temesvárott végeztem, ahová apámat Przemyslből áthelyezték. Erről az időről maradtak nekem az első teljesen világos és körülrajzolt emlékeim, mégpedig olyanok, amelyek egészen bizonyosan hatással voltak későbbi fejlődésemre.

Az első magyar hazafias érzéseimre vonatkozott. Tekintettel arra, hogy a Przemyslben töltött iskolaévek eléggé megártottak magyar nyelvtudásomnak, viszont Temesvárott magyar iskolába kellett járnom, apám felvett egy Beck nevű gimnazistát, aki velem korrepetált és sétálgatott a város környékén. Apám külön szívére kötötte, hogy igyekezzen bennem felkelteni és megőrizni a magyar hazafias érzést és büszkeséget. Beck úr ennek eleget is tett és többféle emlékem maradt is arról, ahogyan nővéremmel és vele kóborogtunk a várost körülvevő sáncok között és ő mesélt az 1848-49-es szabadságharcosok hőstetteiről, és a magyar történelem más hazafias megmozdulásairól. Emlékszem, ahogyan séta közben a szabadságharc dalait énekelgettük,

amiben néha édesapám is részt vett, pedig az akkori időkben egy osztrák-magyar hadseregbeli törzstiszt tevékenységébe igazán nem volt beprogramozva a Kossuth indulók éneklése!

Két másik mély nyomot hagyó temesvári emlék szociális érzéseim kifejlődését segítette elő.

Az egyik az iskolára vonatkozik, amelyben a negyedik elemít végeztem. Ebben az iskolában (ma már ez sokaknak valószínűleg hihetetlennek tűnik, hiszen Temesvár Magyarország egyik legnagyobb városa volt) egy tanteremben több osztály egyszerre tanult. Ennek pedagógiai hátrányait én persze akkor még nem fogtam fel, de lelkemet nyomasztotta ennek a ténynek egy másik különös következménye. Tekintettel ugyanis arra, hogy a tanító egyszerre csak egy osztállyal foglalkozhatott, az volt a szokás, Hogy a többi tanuló eközben valami írásbeli feladatot kapott, miközben a legfontosabb kötelességük az abszolút csend betartása volt. Efelett a tanító örködött, mégpedig úgy, hogy amikor fel és alá járkált a padok mellett és észrevett egy fiút, aki a csend-parancsot megszegte, azonnal ráütött. Erre kidolgozott egy technológiát, amelyet mai szemmel nézve eléggé szadisztikusnak kell tekintenem. Ő ugyanis „kormost” adott, azaz azt követelte, hogy a bűnös tartsa feléje jobb kezének mind az öt ujjhegyét – mely tudvalevőleg az ujj legérzékenyebb része – azután kivárt néhány pillanatig – nyilvánvalóan hogy a gyerek előre féljen attól, ami be fog következni – és egy nagyvonalzó élével rávert. Mindezt pedig betetőzte azzal, hogy azonnal megegyeszer megismételte az egész procedúrát.

Rettenetesen féltem attól, hogy mindezt egyszer velem is megteszi és ezt meg is mondtam az édesapámnak. Legnagyobb csodálkozásomra azt mondotta: „Te ne félj, téged nem fog megverni.” Kétkedve kérdeztem, hogy miért éppen engem kímélne meg. Erre apám azt felelte: „O tudja, hogy én azonnal bepanaszolnám az igazgatónál.” Tovább faggattam, hogy hiszen ezt a többi gyerek édesapja is megtehetné, mire azt a választ kaptam, hogy ezt nem minden apa meri meglenni. Utána nem engedte már, hogy erről a kérdésről tovább faggassam, de bennem – bár nem értettem meg pontosan apám szavait – a megnyugváson kívül határozottan megmaradt valami büszkeséggel kevert rudat, arról, hogy az én apukám merhet valamit tenni, amit más apukák nem tehetnek.

Hogy ennek a különbségnek mik voltak a mélyebb, valódi gyökerei, annak felismerése tanítónk szadizmusának újabb, még durvább megnyilvánulásával kapcsolatosan kezdett bennem derengeni.

Az történt ugyanis télen, egyszer a tanító a katedrára kihívott három fiút és azt mondta, rajtakapták őket, amikor a város nagy parkjában tát loptak. Ezért ő különfajta verésben fogja őket részesíteni. Azt követelte, hogy mind a hárman hajoljanak előre, hogy vízszintes legyen a hátuk, melyet utána ököllel verni kezdett. Ha a delikvensnek közül egyik vagy másik felkapta a fejét, hatalmas pofonokkal arra kényszerítette őket, hogy megint hajoljanak előre. E jelenetet többé soha sem tudtam elfelejteni, és különösen emlékeztem rá, sok évvel később 1919 augusztusában, amikor egy részeg román őrmester a Budapesti Rendőrfőkapitányságon más módszereken kívül a kínzásnak ezt az eszközét rajtam is végigpróbálta.

Amikor a tél folyamán többször előfordult, hogy a tanító fiúkat falopás miatt ily módon megvert, egyszer megkérdeztem az édesapámat, hogy miért lopnak ezek a gyerekek fát, ha tudják, hogy ezért büntetés jár. Erre azt mondta: „Ennek valószínűleg az az oka, hogy a szülőknek túl kevés pénzük van fára, és túl sok munkájuk ahhoz, hogy vigyázhatnának gyerekeikre.”

E tömör válasz után, ha nem is értettem teljesen meg, az mégis megmaradt a tudatomban, hogy vannak szegény és nem szegény apák, a szegény apáknak pedig sok

munkájuk és kevés szabad idejük van. És valahogyan kezdett bennem derengeni az is, hogy a szegény apáknak nemigen van lehetőségük arra, hogy az iskolaigazgatóhoz járjanak panaszkodni, ha verik a fiukat.

Tavasza felé történt egy olyan dolog, amely mélyen megrázott és segített abban, hogy még jobban megsejthessem, hogy milyen más következményei is lehetnek annak, ha valaki szegény.

Egy délután a szobámból nézegettem, ahogyan a szomszéd ház falát meszeli egy kőműves. O valamilyen vízszintes hídszerű szerkezeten járt ide-oda és nekem nagyon tetszett, ahogyan a háztetőhöz erősített hidat kötelek segítségével vízszintes és merőleges irányba mozgatni tudta. Egyszerre rettenetes ordítást hallok, és látom, hogy a híd egyik vége hamar lefelé süllyed, amitől a munkás csúszni kezd, s végül nagy ívben lerepült az udvarra. Én azonnal leszaladtam és odasiettem. Borzadva láttam életem első halottját, akinek feje teljesen szét volt roncsolva. Körülötte álltak többen és nézték. Az egyik azt mondta: „Szegény sejtette, hogy ez valamikor be fog következni! Mondta is egyszer a vállalkozónak, hogy ki kellene cserélni a régi köteleket újakra, de az csak gorombaságokkal illette.”

Este apámnak meséltem erről az esetről és kérdeztem, miért túrta a munkás, hogy vele gorombáskodjanak, amikor pedig neki volt igaza. Apám azt mondta röviden, valószínűleg attól félt, hogy a vállalkozó elbocsátja. Arra a megjegyzésemre, hogy hiszen akkor egy másikhoz mehetett volna dolgozni, édesapám azt felelte: „Ha az új vállalkozó a régítől megtudja, hogy a munkás nagyon követelődő természetű, az se veszi fel.”

E válasz óta, ha visszagondoltam az udvaron fekvő emberre, ami valaha igen sokszor megtörtént, a gondolataim maguktól áttértek egy gorombáskodó vállalkozóra és egy szegény munkásra, akinek azért kellett állandóan rettegnie a haláltól, mert még jobban félt a munkanélküliségtől.

1907-ben apám leszerelése után egész családnk Bécsbe költözött, ahol már a német nyelvű gimnáziumba jártam.

De már az első osztályban olyan eset történt, ami miatt sorsom hajszálnyira oda vezetett, hogy előttem hirtelen teljesen lezáródjon a művelődés további lehetősége.

Ezzel kapcsolatosan a következőket kell előre bocsátanom.

A gimnáziumi tanulókat, miután kb. kétszer annyi jelentkező volt, mint amennyi egy teremben elfért volna, két párhuzamos A és B osztályra osztották, mégpedig vallási alapon az A-ba a katolikusokat, a B-be pedig az izraelitákat meg a protestánsokat.

Én tehát a B osztályba jártam és barátkoztam mind izraelita, mind protestáns társaimmal.

Volt az osztályban egy izraelita fiú, akinek ugyan Fuchs volt a neve, de a tanárok soha másképpen nem szólították, mint: „Te repetens”, ami latin nyelven azt jelentette, hogy másodszor kellett az osztályban tanulnia, mert előzőleg az év végén megbukott. Ezzel a tanárok valószínűleg megvetésüket akarták kifejezésre juttatni a fiúval szemben, ami azonban nem hatott ránk, mert mi ellenkezőleg, csodálattal néztünk rá mint rendkívül érdekes jelenségre, aki sok mindent, amit nekünk keservesen kellett megtanulni, már tudott.

Egy este tornaóra után ezzel a repetenssel és még két más fiúval együtt, akik protestánsok voltak, ballagtam hazafelé. Nem tudom miíven összefüggésben, de egyszerre Euchs odaszólt az egyik protestáns fiúhoz, és azt mondta: „Ugye, te nem vagy körülmetélve?” Így szóba került a körülmetélés kérdése, és kiderült, hogy tulajdonképpen még egyikünk sem tudta egészen pontosan, hogy ez tulajdonképpen miben is áll.

Úgy azok közülünk, akik körül voltak metélve, mint azok is, akik nem voltak, valahogyan kíváncsiak lettünk arra, hogy pontosan hogy is néz ki a különbség, és amikor Fuchs azt mondta, hogy ezt meg kellene nézni, egyetértettünk. Mikor elérkeztünk az ő házukig azt mondta, hogy menjünk be a lépcsőházba, ott van egy sarok, amely alkalmas a célra. Elfogadtuk a meghívást és megnéztük az említett különbséget, ami azonban egyáltalán nem látszott valami érdekesnek és említésre valónak.

Ezzel az az egész teljesen ártatlan história le is zárult volna, ha nem történt volna a következő:

Ahogy később megtudtuk, a házmesterné figyelte ránk, észrevette, hogy Fuchs minket arra bír rá, hogy vele bemenjünk a házba és látta azt is, ami ott történt. Másnap elment a gimnáziumi igazgatóhoz és beárulta az ügyet. Így keletkezett a „Fuchs ügy”.

A lépcsőházi események utáni napon az osztályfőnök behívatta Fuchst a szobájába, aki nyilván megmondhatta nevünket, mert utána a többieket is kihívatta, akik részt vettek a lépcsőházi eseményen. Kezdődött egy hosszú szigorú kihallgatás. Az osztályfőnök először Fuchst hallgatta ki sokáig, miközben mi többiek egy másik szobában vártunk. Utána engemet. El kellett mesélnem az egész történetet, ami azért nem volt számomra egyszerű, mert valóban egyáltalában nem is sejtettem, hogy mindebben tulajdonképpen mi az, ami kihívhat egy ilyen vizsgálatot. Megkérdezte, hogy csak néztünk-e, vagy érintettük is egymást. Amikor a valóságnak megfelelően azt feleltem, hogy csak néztük, nem akarta elhinni és többször megismételte kérdését. A végén azt akarta tudni, hogy én éreztem-e valamit, miközben néztem. En viszont nem sejtettem, hogy mi mást érezhettem volna mint kíváncsiságot. Csak felnőtt koromban kezdtem – visszaemlékezve erre az inkvizíciós kihallgatásra – megérteni, hogy az álszenteskedő és disznófantáziájú tanár tízéves gyerekek ártatlan kíváncsiságában valamilyen homoszexuális orgiát sejtett.

Hogy maga az osztályfőnök belátta-e tévedését, vagy sem, nem tudom és nem is fontos. A hivatalos repressziós mechanizmus ugyanis – valószínűleg a tanári testület tekintélyének megőrzése végett – tovább működött és a következő eredményhez vezetett.

Másnap óra alatt bejött osztályunkba az igazgató, az osztályfőnök és még egy harmadik idősebb tanár, és az igazgató beszédet tartott. Rövid tartalma az volt, hogy akadt az osztály és az iskola szégyenére négy fiú, akik nagy erkölcstelenséget követtek el. Ezért Fuchst, akit a tanári kar felbujtónak tart, és aki azonkívül repetens is, azonnal és örök időre kizárják az Osztrák-Magyar Monarchia összes középiskolájából. A továbbiakban felsorolt három tanuló pedig – köztük voltam én is – szigorú dorgálást kapnak azzal a fenyegetéssel, hogy – amennyiben a továbbiakban bármiben vétkezünk – ők is Fuchs sorsában részesülnek!

Hogy az egész ügy bennem nem keltett semmilyen lelki sokkot, csak édesapám bölcsességének köszönhettem. Miután nyilvánvalóan a további fejlődésem szempontjából veszélyesnek tartotta volna, ha tízéves létemre túl sokat töröm a fejem a nemi szférához tartozó kérdéseken, amelyekre a tanárok piszkos fantáziája végre is mestersegesen felhívhatták figyelmemet, ő, Hogy mindezt bagatellizálja, azt mondta nekem: „Hallod, te egy nagy szamar vagy. Ha téged érdekelt, hogy mi is pontosan a körülmetélés, szóltál volna nekem. Akkor megmutattam volna neked az én orvosi anatómiai atlaszom alapján.” Utána ezt tényleg meg is tette és hozzátette: „Látod, hogy ebben senki különösen érdekest nem láthat, ha csak nem álszenteskedő vaskalapos! A továbbiakban pedig, ha Neked bármilyen a testedre vonatkozó kérdésed van, fordulj mindig hozzám és ne másokhoz, hiszen orvos vagyok és legjobb barátod.”

Könnyen el lehet képzelni, hogy édesapám szavai úgy hatottak rám mint a balzsam.

Meg is fogadtam tanácsát és később mindig, amikor felmerült valamilyen, a szexuális szférával kapcsolatos kérdés, a legnagyobb bizalommal hozzáfordultam és megkaptam az engem teljesen kielégítő feleletet vagy segítséget.

Ugyanakkor, amikor apám, ahogy a fentiekből világos, egyáltalán nem igyekezett ezen ügyben megvédeni a tanári kar tekintélyét, mégis magát a megtörtént szigorú dorgálás tényét rendkívül komolynak tartotta, mert további veszélyek esetleges forrását látta benne.

A következőket mondta: „Habár ebben az egész történetben olyan ártatlan vagy mint egy fehér bárány, nagyon félek, hogy még bajod lehet belőle. Legalább néhány éven át rossz szemmel fognak rád nézni és várni fogják, hátha mégis lecsaphatnak rád. Ezért azt tanácsolom, ne adj nekik semmi ürügyet, és miután jó a fejed, igyekezzél minél jobban tanulni, hogy ezzel is kifogjad vitorlájukból a szelet.”

Apámnak ezen szavai nagyon mélyen hatottak rám. Megéreztem, hogy ebben az ügyben, amelyben a tanári kar igazságérzetemet méhen megsértette, ő nemcsak hogy velük nem szolidáris, hanem teljesen az én oldalamon áll, sőt valahogyan, ő maga hívott fel az egyetlen lehetséges formájú harcra ellenük. Ő úgy látszik, azon dacosságomat, amelyről már fent megírtam, hogy már kisgyerek korom óta bennem volt, ebben az esetben maga akarta kihívni saját érdekemben.

Megfogadtam apám tanácsát: a második osztálytól kezdve a hetedik osztályig, amely után a világháború miatt el kellett hagynom a bécsi gimnáziumot, mindig a két legjobb tanuló egyike voltam.

Ami pedig azt a tényt illeti, hogy ezen eredményhez nagymértékben hozzájárult eléggé kifejtett dacérzésem is, meg kell jegyezni, hogy további életemben is, ahányszor valamilyen fontos eredmény elérése külső nehézségekbe ütközött, mindig határozottan éreztem, hogy mennyire ébred ilyenkor fel bennem az a bizonyos dacérzésem, amely arra buzdított, hogy okvetlenül át kell hágnom e nehézségeket. És azt hiszem, hogy azért az sem véletlen, hogy a későbbi időkben műszaki találmányaim közül a legértékesebbek rendszerint olyan problémák megoldására vonatkoztak, amelyekről addig a szakirodalomban azt lehetett olvasni, hogy gyakorlatilag megoldhatatlanok.

Persze felmerülhet az a kérdés, hogy miért említem a gimnáziumi tanulmányi eredmények elérésével kapcsolatosan a bennem kifejlődött dacérzést, hiszen ehhez elegendő egy bizonyos fokú tehetség. Ez valóban így van, ha a tanuló egyformán érdeklődik a különböző tantárgyak iránt. Én azonban bizonyos tantárgyakat nagyon szerettem, másokat pedig határozottan gyűlöltem, és az utóbbiak elsajátítása nagyon nehezemre esett.

Határozottan szerettem azokat, amelyekben felfedezhetők voltak a belső összefüggések, és felmerültek érdekes problémák, amelyek a megoldás megkeresésére csábítottak. Ezek elsősorban a matematika, a fizika és a kémia voltak.

De gyűlöltem az állattant, a növénytant és az ásványtant, mert e tárgyakban csak elnevezések és tulajdonságok felsorolását láttam, minden belső összefüggés és probléma nélkül, ilyenfajta tárgyak bebiflázása ellen pedig bennem minden fellázadt. Pedig felnőtt koromban már megtudtam, hogy a felsorolt tantárgyak mennyi érdekes és izgató problémát rejtenek, és hogy csak a tankönyvek szerzői nem értettek hozzá, hogy feltárják előttünk. Habár az is lehet, hogy tudatosan kerülték az érdekes összefüggéseket és problémákat, nehogy az akkori álszenteskedő keresztény-szocialista világban túl közel kerüljenek olyan következtetésekhez, melyek ellentmondása a bibliai mesékkel szemben túl kirívó lett volna.

Latin nyelvben az egész gimnáziumi tanulmányaim idején én voltam az osztályelső. De hogy ez nem pusztán nyelvtelhetség dolga volt, mutatja az, hogy a görög

nyelvórákat gyűlöltem. Ennek a látszólagos ellentmondásnak két oka volt. Egyrészt – és ez a tulajdonságom megmaradt egész életemre – csak nehezen tudtam megemészteni egy ismeretanyagot, amelyről meg voltam győződve, hogy semmi hasznom soha nem lesz belőle, mert hiszen a görög irodalom remekműveit bármikor elolvashattam a klasszikusok nagyszerű fordításaiban. Igaz, hogy ez a latin nyelvre is vonatkozott, de ennél serkentett annak a haszonnak a tudata, amelyet a latinból kifejlődött fontos élő nyelvek elsajátítása szempontjából nyújtott. Másrészt a latintanár nagyszerűn értett ahhoz, hogy minél előbb tegye a tárgyat, és segített megtalálni a római költők, szónokok, történelemírók műveiben rejlő kincseket. Ezzel szemben a görög tanár úgy tanított, mintha szándékosan szét akarta volna tépázni minden esetleg keletkező érdeklődésünket. Ő ugyanis a nyelvoktatás leglényegesebb és legfontosabb célját a grammatika szabályainak elsajátításában látta. Ez magában véve talán nem lett volna olyan rémes, mert hiszen léteztek tankönyvek, amelyek részletesen és érthetően magyarázták a grammatikát. A baj csak az volt, hogy ő ragaszkodott a saját módszeréhez és szigorúan megtiltotta a tankönyvek használatát, amelyeket „idegenekének nevezett. Benne volt ugyanis egy vaskalapos averzió minden új és idegennek látszó dologgal szemben, aminek néha igen nevetséges következményei voltak.

Így pl. az V. osztályban, amikor megkezdődött a görög nyelv tanítása, az történt, hogy egy fiú, akinek a szülei októberben költöztek egy vidéki városból Bécsbe, csak október végén jelent meg az osztályban mint új tanuló, míg a többi 40 fiú már szeptember 10-én elkezdte az V. Osztályt.

Ezért az említett görög tanárunk ezt a fiút megjelenése óta – az egész éven át – neve helyett úgy szólította: „Sie Ankömmling”, ami ha még tekintetbe vesszük ezenkívül a tanár megfelelő megvető arckifejezését, kb. azt jelentette, hogy „maga hozzánk vetődött idegen”.

Ezek után már nem lehet azon csodálkozni, hogy ő idegenkedett más szerzők által megírt grammatika könyvektől, és görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy az V. osztályban csak az ő módszere alapján tanuljunk. E módszer abban állt, hogy minden héten lediktálta az általa összeállított grammatikai téziseket (nyelvtani szabályokat), amelyeket nekünk ily módon össze kellett foglalnunk egy külön füzetben és kívülről megtanulnunk. Ehhez hozzájárult az a baj, hogy a tételek sorrendjében nem tudtam felfedezni semmiféle logikát. Hamar rá is jöttem arra, hogy ez mivel függ össze. Mivel tudtam, hogy a görög tanár már régóta alkalmazza az említett módszert, kerestem és találtam olyan régi diákokat, akik annak idején szintén nála tanultak. Elkértem tőlük az általuk összeállított füzeteket, hogy leírhassem ezeket azért, hogy diktálás közben ne kelljen olyan feszülten oda figyelnem. De egy nagy csalódás ért: rájöttem ugyanis arra, hogy a tanár – nyilvánvalóan a tanulók ilyenfajta szándékait előre sejtve és megelőzve – minden évfolyamnak teljesen más sorrendben diktálta a tételeit, ami nyilvánvalóan nem vált hasznára sem belső logikájuknak sem megérthetőségiüknek.

Egyszerűen képtelen voltam az anyagot megemészteni, és hónapról hónapra növekedő mértékben éreztem undort, ha csak ránéztem az említett füzeteimre. Ez pedig nagy veszéllyel járhatott, mert mindinkább közeledett az év végi vizsga ideje, amelyen a görög tanár ellenőrizni szokta azt, hogy a grammatikai füzeteink tartalmát kívülről tudjuk-e. Ezért én úgy néztem a vizsga elébe, mint az egér az őt megbabonázó kígyó szemébe.

És akkor mindehhez még egy sokkal nagyobb baj keletkezett – az ugyanis, hogy egy héttel a vizsga előtt az említett füzeteimet valahol elvesztettem.

Így tehát már nemcsak arról volt szó, hogy megbukom a vizsgán, hanem arról, hogy a görög tanárt vérig sértem. Ha ugyanis nem tudom neki bemutatni a füzeteimet, akkor

mi mást gondolhatott volna, mint azt, hogy én az egész év alatt gúnyt űzve vele, egyszerűen nem is írtam le az általa szorgalmas igyekezettel diktált mondatokat. Tekintetbe kell venni, hogy a régimódú gimnáziumban az ógörög nyelv az egyik legfontosabb tantárgynak számított. Magára vonni e tárgy előadójának haragját és bosszúérzését, nemcsak bukást és osztályismétlést jelentett, hanem – miután a görög nyelvet négy éven át kellett tanulnunk – azt is, hogy tovább is mindig Damoklész kardjaként fog felettem lógni. Ha még hozzávesszük, hogy az első osztály óta úgyszólván priuszom is volt, helyzetem eléggé kilátástalannak látszott.

Akkor is apámhoz fordultam bizalommal, aki azt mondta, hogy egy kollégámtól kérjem kölcsön a füzetait és másoljam le, hogy legalább legyen mit bemutatnom. E tanácsot megfogadtam és elkezdtem az átírást. Hamar kiderült azonban, hogy e célra rendelkezésemre álló esti órák száma már túl kevés volt ahhoz, hogy e munkát a vizsgáig elvégezhessem. Megint édesapám húzott ki a csávából, aki orvosi bizonyítványt adott arról, hogy nagyon rossz az idegállapotom, ami az adott helyzetben érthetően nem is volt hamis bizonyítvány. Így rendelkezésemre állt már az egész nap, és a vizsga napjáig elkészültek a füzetaim.

És akkor csoda történt. Nemcsak, hogy bemutathattam a füzeteket, de a vizsgán nagyjában kívülről is tudtam a tartalmukat! Nyilvánvalóan miközben átírtam a szöveget, az belém is vésődött.

Mielőtt befejezem a gimnáziumi tanulmányaimról szóló beszámolómat, még csak a kuriózum kedvéért egy, az irodalomtörténettel kapcsolatos furcsa tényt kell megemlítenem. Az ehhez a tárgyhoz tartozó tankönyv természetesen legnagyobb részt az osztrák és német irodalomra vonatkozott, de – ha röviden is – kitért az egész világirodalom legfontosabb tényeire is. Édesapám egyszer elkérte tőlem a tankönyvet azzal, hogy meg akarja nézni, mit is ír a magyar irodalomtörténetről. Erről egyetlen egy mondat szólt, mégpedig a következő: „A magyarok legkiemelkedőbb költője Petrovics volt, aki azonban a valóságban nem magyar volt, hanem horvát.”

Másnap édesapám megajándékozott Petőfi Sándor költeményeivel és azt mondta: „Olvasd ezt figyelmesen és akkor magad ítéld meg, hogy egy költő, aki magyar nyelven ennyire meg tudta szólaltatni a magyar nép lelkét, horvát volt-e, vagy magyar.”

Megfogadtam apám tanácsát és rövidesen Petőfi lett a kedvenc költőm. Még jobban tetszett nekem, mint Heinrich Heine, akit addig legjobban szerettem a német nyelvű költők közül. Mélyen hatott rám Petőfi éles forradalmi lendülete, a királyok elleni fellépése, a forró hazafiassága, hősies viselkedése és halála. Petőfi olvasmányaimnak köszönhettem, hogy sok éves ausztriai gimnáziumi tanulmányaim ellenére megmaradt akkor bennem az a magyar hazafias érzésem, amelyet édesapám még elemi iskolás koromban belémlántált.

Ezzel kapcsolatosan rá akarok térni arra, hogy hogyan lettem szocialista.

Először néhány szót édesanyám családjáról. Apja, aki vegyész-mérnök volt, még fiatal korában egy pergamentpapírost előállító gyárat alapított. Ahogyan nekem elmesélték – amikor Bécsbe kerültem, nagyapám már nem élt – ő találta fel a papírnak ezen fajtáját, amelynek abban az időben, amikor még nem létezett műanyag, rendkívül nagy volt a jelentősége. Hogy ő tényleg feltalálta-e vagy csak a már létező pergamentet döntő módon javította-e, nem tudom, de mindenesetre biztos, hogy nagy tekintélynek örvendett mint feltaláló, ami bennem már gimnazista koromban határozottan előidézte azt az óhajt, hogy valamikor belőlem is olyan mérnök legyen, aki fontos dolgokat feltalál.

Nagyapám gyára, amely az akkori időkben közepes nagyságúnak számított, jól

ment és mindenesetre eleget hozott a konyhára ahhoz, hogy nyolc gyereket felnevelhessen, két fiút és hat lányt. Halála után a legidősebb leányának férje a gyárat áttelepítette Prágába.

Nagymamám, aki nagyon szegény nevelőnő volt, amikor férjhez ment, rendkívül művelt és haladó gondolkodású volt. A két fia között az idősebb, Eckstein Fritz, szintén vegyész mérnök és sok találmány birtokosa volt. Azonkívül rendkívül sok hobbyja akadt. Így például egymásután vegetáriánus, kantianus, freudiánus és wagneriánus lett. Az utóbbi minőségben többször a bajorországi Bayreuthba zarándokolt, mégpedig a nagy komponista még nagyobb tiszteletére – gyalog. Egy időben a hobbyja az volt, hogy beutazta az egész világot, ahonnan a legkülönbözőbb mulatságos históriákat hozta haza. Ezekből huszonnégyet Hevesi Lajos egy könyvbe gyűjtött, amelynek a *Mac Eck furcsa utazásai* címet adta. Nagybátyámat ugyanis barátai Mac Ecknek becézték, ahol az Eck az Eckstein névből származott, a Mac pedig arra akart utalni, hogy amerikai utazásai után sok minden amerikai szokás ragadt rá. Ezekből a sztorikból egyet szeretnék említeni, amely Hevesi szerint még Mark Twaint is megnevettette.

A história egy vonaton játszódott le, amely egy dél-kaliforniai sivatagon keresztül ment, ahol a hőmérséklet árnyékban 55 fok volt. Ezt a hőséget az utasok csak úgy tudták kibírni, hogy állandóan jegesvizet ittak. No, már most egyszer az történt, hogy a vonaton ez kifogyott. Az utasok a szomjúságtól és a hőségtől rettenetesen szenvedtek. Egyszerre megszólalt egy férfi: „Fogadok 100 dollárban 10 ellenében, hogy tudok egy pohár jeges vizet szerezni.” A legszomjasabb utazó azonnal bele is ment a fogadásba és szívesen fizetett 10 dollárt, amikor a férfi, aki néhány percre elhagyta a vagon, visszajött a jeges vízzel. Persze, most már a többi utas is kezdett fogadni és a férfi mindenkinek hozott 10 dollárért egy-egy pohárral. Ez így ment néhány órán át, amíg egyszer a férfi azt mondta, hogy többé nem hozhat. Mikor unszolták, hogy magyarázza meg, hogy miért nem, az órára nézett és azt mondta, hogy erre csak 30 perc múlva felelhet. Tényleg, a megjelölt időben, amikor a vonat éppen közeledett egy kis állomáshoz, amelyen azonban menetrend szerint nem állt meg, a férfi felállt, kinyitotta a kijárat ajtót, ráállt a lépcsőre és azt kiabálta az utasok felé: „Többé nem adhattam jeget, mert különben el kezdhetett volna bűzleni az a hulla, amelyet a legelső vagonban jégben szállítanak.” Ljlána pedig leugrott a vonatról és eltűnt...

Ahogy már említettem, fiatalabbik nagybátyám, Eckstein Gustav volt a német szociáldemokrata párt elméleti folyóiratának a *Neue Zeit*-nek a szerkesztője, az egyik nagynéném pedig, Teréz, aki meghalt férje után a Schlesinger nevet viselte, az osztrák szociáldemokrata nőmozgalom vezetője. Róluk a továbbiakban még részletesebben lesz szó, egyelőre Schlesinger Annáról, a leányáról akarok megemlékezni, akinek tulajdonképpen köszönhetem azt, hogy aránylag Italai koromban szocialista gondolkodásmódot sajátítottam el. Bár ő 8 évvel idősebb volt nálam és már az egyetemen tanult történelmet és közgazdaságtant, velem jó barátságban volt, természet rajongó és alpinista lévén, sokszor magával vitt kirándulásokra. Gyakran velünk volt ilyenkor Hahn nevű egyetemi kollegája, aki később, az első világháború után a csehszlovák kommunisták soraiban hanoit mint magas funkciójú szakszervezeti vezető. Kirándulásaink alkalmával feltűnt nekem, hogy milyen sovány és beesett arcú, és mikor ette vonatkozóan egyszer megkérdeztem unokanővéretem, elmondta, hogy nagyot, szegény és súlyos megélhetési gondjai vannak. Valószínűleg, ettől volt rendkívül szomorú arckifejezése. Ez egyszer ahhoz vezeteti, In >gv amikor egy alpinista kirándulásunkról előbb hazajött, mint un, es közölni akarta, hogy Anna és én csak egy nappal később j<,vttnk, Sí hlcsn,génié, amikor őt egyedül látta, elájult, mert szomorú arcából ait a lu ivet kéz,tetett, hogy mi a hegyekben szerencsétlenül jártunk.

Miután ezeken a kirándulásokon Anna es I Iáim sokat beszéltek darwinizmusról,

materializmusról, dialektikáról és marxizmusról, és ugyanakkor természetesen már a korkülönbség miatt is szememben óriási tekintélyük volt, csak természetes, hogy az évek során mindez észrevétlenül rám ragadt és így lassan – magam sem tudva – elsajátítottam a szocialista gondolkodásmód alapjait. Ugyanakkor átvettem tőlük Kari Krausért való rajongásukat is. Az utóbbi adta ki Bécsben a *Fackel* című folyóiratot, amelyben kíméletlenül ostromozta a polgári sajtó korrupszóját és farizeuskodását. Azonkívül, hogy leleplezte a szenzáció-hajhászt, amely ugyanakkor nagyfokú műveletlenséggel és felületességgel párosult, néhányszor vitriolosan megszégyenítette ezeket az újságokat, s ezen aztán egész Ausztria nevetett. Így például egy nagy bécsi újság lehozott egyszer mint érdekes tudományos dokumentációt egy levelet, amelyet Kraus mint állítólagos magas rangú vasúti mérnök álneven írt, és amelyben azt a szenzációs hírt közölte, hogy a vagonok rázásának csökkentése végett nemrég sikeres kísérleteket végeztek új, ellipszis alakú (!!!) kerekekkel. Az egész világon híressé vált Kraus egy másik hasonló természetű tréfája, amellyel egy másik nagy bécsi újságot figurázott ki, amely teljes komolysággal szokott spiritiszta és kísérteties ügyekre vonatkozó híreket közölni. Kraus ez esetben mint magasrangú bányamérnök írt levelet, amelyben hírt adott rejtélyes és természetellenes jelenségekről. A továbbiak megértéséhez tudni kell, hogy a bányacsillét a németajkú bányászok tréfásan „Grubenhund”-nak nevezik, ami magyarul „bányakutyát” jelent. Levelében Kraus azt írta, hogy amikor nemrég földrengés volt, a bányakutyák ezt néhány órával előbb megéreztek és kezdtek állandóan hajmeresztő hanggal ugatni. Az újság e levelet nagy címmel ellátva közölte. A blama világraszóló volt és azóta „Grubenhund”-nak nevezik az újságok olyan hamis szenzációs híreit, amelyekkel valakinek sikerül megtréfálnia egy újságot és leleplezni teljes tájékozatlanságát.

Miután Kari Kraus őszintén gyűlölte és ostromozta Bécs legtekintélyesebb lapját a *Neue Freie Presse*t és szisztematikusan kimutatta, hogyan manipulálja az olvasókat, én is meggyűlöltem ezt a lapot. Gondolkoztam azon, hogyan bosszanthatnám a lap kiadóját. Miután „Grubenhund” féle levelet nem tudtam kieszelni, végül megragadtam azt az alkalmat, hogy a lap fennállásának 50 éves jubileumát ünnepelte, kigondoltam a következő, eléggé gyerekes tréfát. A következő tartalmú sürgönyt küldtem: „A Neue Freie Presse Kiadójának. Bár az Ön lapja konkurál az én vállalatommal, mégis küldöm szerencsekívánataimat. Aláírás: Peter Stigq vécépapírgyáros.”

A legelső szocialista könyvet, amelyet gimnazista koromban olvastam, Schlesinger Teréz írta. Ebben megvizsgálta a bécsi nők akkori szociális helyzetét és különösen érdekes és eredeti volt a könyv azon része, amely a prostitúcióról szólt. Ebben összefoglalt 15 interjút, amelyeket ő személyesen utcai lányokkal (részben bárcásokkal, részben bárcanélküliekkel) vett fel és amelyek világosan ismertették a nőket a prostitúcióba kergető szociális okokat. A könyv nekem nagyon tetszett. Amikor megkérdeztem nagynénémet, hogy nem ajánlhat-e nekem még egy hasonló témájú könyvet, Bebel *A nő és a szocializmus* című könyvét adta, amely az első olyan könyvem volt, amelynek szerzője a szociáldemokrata klasszikusokhoz tartozott. Ezután többször is elbeszélgettünk e két könyvről, és engem rendkívül boldoggá tett az a tény, hogy érezhettem, hogy ő, akinek előttem óriási tekintélye volt, engem mint beszélőpartnert komolyan vett. Egyszer éppen akkor toppantam szobájába, amikor nála volt egy vendége, akinek engem azzal mutatott be, hogy én vagyok az unokaöccse, akit nagyon érdekel a szocializmus. Utána elmesélte nekem, hogy látogatója egy vezető orosz szocialista volt, akinek a megbukott orosz forradalom után külföldre kellett menekülnie. Neve Trockij Leó volt! Érdekes, hogy amikor kb. 10 évvel később Trockij, aki akkor a szovjet kormány hadügyi népbiztosa volt, engem Moszkvában egy általam felajánlott katonai találmány ügyében fogadott, még nagyon jól emlékezett erre a találkozásunkra.

Szocialista olvasottságom hamar kiszélesedett, amikor szorosabb kapcsolatba kerültem Eckstein Gusztáv nagybátyámmal. Nagyanyám ugyanis minden évben kibérelt egy nyári lakást Karinthiában és oda meghívta mindig Gusztáv fiát, akinek szerkesztői munkájával kapcsolatosan állandó tartózkodási helye Berlin volt. Ilyenkor barátja, Kari Kautsky, a német szociáldemokrata párt főideológusa is kibérelt a szomszédságban egy lakást, ahol feleségével, Luisával és három diákfiával együtt nyaralt. 1911-től kezdve nagymamám engem is meghívott magához a nyári időre. Sokat sétáltam együtt Sehlesinger Annával és a Kautsky fiúkkal és akkor már természetes volt, hogy nagyon sokszor szocialista természetű témákról beszeltünk. Délben pedig nagyon sokszor családunk a Kautsky családdal együtt ebédelt, akkor pedig már sokszor magas szinten folytak viták Kautsky, a lélesége, Gusztáv nagybátyám és Teréz nagynéném között. Én egyszer megkérdeztem az utóbbit, hogy hogyan is van az, hogy ők mindnyájan marxistának vallják magukat, és mégis folyton akad vitatkozni való. Nagynénim ezt úgy magyarázta meg, hogy azonnal megértettem, és azóta sem felejtettem el. Azt mondta ugyanis, hogy a marxizmus nem villást dogma, hanem tudomány és ezért úgy mint minden más tudomány is, a részletek állandó megvitatása alapján fejlődik tovább.

Magától értetődik, hogy Kari Kautsky, akiről tudtam, In >gv a nagy német szociáldemokrata párt egyik legkiemelkedőbb vc/ció|c, nekem rendkívüli mértékben imponált. Ezért elkezdtem olvasni a nagynéném könyvtárában levő, Kautsky által írt könyveket, amelyek nagyon tetszettek, mert igen érthetően és népszerűen fejtegették Marx és Engels gondolatait. Akkor természetesen még nem sejthettem, amit i sak sokkal később már mint kommunista értettem meg, hogy Kautsky könyveiben igen sok vulgarizáció is volt. De mindenesetre beleéltem magamat a marxizmus gondolatvilágába és nagyon büszke lettem arra, hogy ha néha az említett vitákhoz valamilyen észrevételem volt, láttam, hogy nem nevetnek ki.

Sokszor hallottam akkoriban Rosa Luxemburgról is, akti később az első világháború után, mint a Spartakisták egyik kimagasló vezéralakját, az ellenforradalmi tiszték Berlinben megöltek. Főképpen két vonatkozásban volt róla szó. Egyrészt szoros barátság fűzte őt Kautsky Luisához, aki később, Rosa halála után, könyvalakban nyilvánosságra hozta azokat a leveleket, amelyeket az évek során Rosától kapott. Kautskyné sokszor nagy szeretettel beszélt róla és szavaiból kidomborodott egy olyan asszony képe, aki a német szociáldemokrata párt és az orosz-lengyel forradalmi munkásmozgalom lángoló szívű fáradhatatlan, áldozatkész, bátor propagandistája volt, aki ezért sokat ült már börtönben, ugyanakkor azonban meglelklű, szeretetre vágyó és szeretetet teljes szívvel viszonzni tudó asszony, aki rajongott a tavaszért, a virágokért és a zenéért.

A másik ok, ami miatt szó esett Rosa Luxemburgról az 1913-ban megjelenő *A tőke akkumulációja* című könyve volt. Mind Kari Kautsky, mind Gusztáv nagybátyám sokat beszéltek arról, hogy nem értenek egyet e könyv végkövetkeztetéseivel, sőt nagybátyám kijelentette, hogy nyilvánosan vitába akar szállni vele. Mikor megkérdeztem, hogy mire vonatkozik mlajdonképpen e vita, a következőket magyarázta. Arról van szó, hogy hogyan kell értelmezni a Marx *Tőke* című művének második kötetében található „sémákat”, amelyek segítségével Marx a tőke felhalmozásának sajátos mechanizmusát tanulmányozta. Rosa Luxemburg a marxi „sémák” alapján azt akarta bizonyítani, hogy a tőkeakkumuláció az idők során olyan helyzetet teremt, amelyben a kapitalizmus többé nem képes termelni, úgyhogy automatikusan be kell következnie az összeomlásnak és a szocializmus megvalósulásának. Ezzel szemben nagybátyám kijelentette, hogy ő majd bebizonyítja, hogy a marxi sémák alapján az akkumulációs folyamatnak fent említett, a kapitalizmus összeomlását jelentő végét nem lehet kimutatni.

Már egyszer említettem, hogy egész életemen át mindig azok a problémák érdekelték engem leginkább, amelyekről úgy látszott, hogy megoldhatatlanok vagy legalább is csak nehezen oldhatók meg. Ezért nagyon felizgatott, hogy létezik egy rendkívül fontos, az emberiség sorsát eldöntő tudományos kérdés, amelyre vonatkozólag e tudomány legilletékesebb képviselői egymásnak teljesen ellentmondó feleletet adnak. Valahogyan kezdtem arról álmodni, hogy amikor felnőttem leszek és majd teljesen kitanulmányoztam a marxizmust, valamikor én is hozzá fogok még szólni ehhez a vitához. Akkor még nem sejtettem, hogy nemsokára egy háború, két forradalom és egy ellenforradalom meg fognak akadályozni ilyenfajta magas elméleti tudományos kutatásban, így csak kb. 15 évvel később, amikor Becsben lázadás címén huzamosabb ideig börtönben ültem, nyílt alkalmam arra, hogy részletesen kidolgozzam saját álláspontomat, amely teljesen eltért nemcsak Rosa Luxemburg, hanem Gusztáv Eckstein állításaitól is. E cikkemről később még részletesebben lesz szó.

A fent leírt, az évek során kifejlődő, szocialista gondolkodásom persze, osztályhelyzetemnél fogva, azzal a veszéllyel járhatott volna, hogy „szalonszocialista” leszek, aki azt sem tudja közelebbről, hogy egy proli voltaképpen hogyan is néz ki. Szerencsémre azonban 1912-ben történt valami, ami egyszerre rendkívül konkrétan és hathatósan feltárta előttem, hogy milyen is gyakorlatban a munkásmozgalom. Tulajdonképpen csak azzal kezdődött, hogy Anna unokanővérem megkérdezett – mivel jó sakkozó hírében álltam nincs-e kedvem a kerületi ifjúságmozgalmak szervezetében résztvenni egy sakk-körben, sőt esetleg elvállalni azt, hogy ott az ifjúságmozgalmakat beavatom a saktudományba. Ez a gondolat természetesen tetszett nekem, és egy szép napon el is mentem oda. Ültem ott körülbelül egy órát, és sakkról beszélgettünk a fiúkkal. Egyszerre teljesen megváltozott a helyzet. Bejött ugyanis négy fiú teli zsákokkal a hátukon és azt kiáltották: „Fiúk, elhoztuk a röpcédulákat, vigyétek ki minél előbb a gyárakba. Ott titeket már ifjúságmozgalmak fognak várni. Csak vigyázzatok, hogy a zsaruk ne vegyenek észre!”

Odaadtak mindenkinek egy jó nagy csomagot, köztük nekem is. Megnéztem, hogy mi is ez tulajdonképpen. Azt láttam, hogy a Szociáldemokrata Párt röpcédulája, ugyanis éppen abban az évben, 1912-ben, Ausztriában parlamenti választások voltak. Miközben olvasgattam, azt láttam, hogy igen érdekel a tartalma, de ugyanakkor az is eszembe jutott, hogy éppen három hete a gimnáziumban az osztályfőnök erre vonatkozólag figyelmeztette az osztályt. Néhány évvel ezelőtt ugyanis, amikor utoljára választások voltak, egy gimnazistát, aki szocdem röpcédulákat terjesztett, kizárták Ausztria-Magyarország minden középiskolájából mindörökre. Hozzátette, azért mondja nehogy valakinek közülünk eszébe jusson ilyesmi. Legelső gondolatom azt volt, hogy azt mondjam a fiúknak, nem vihetem sehová a röpcédulákat, mert nekem meg van tiltva. Majd azt is éreztem, hogy igen kínos helyzetben vagyok. Ha azt mondom, hogy félek, inni kicsapnak az iskolából, akkor gyávának fognak tartani, és én rettenetesen szégyelltem volna magam. Azonkívül a következőkre is rájöttem. Ha azt mondom, hogy kicsapnak a gimnáziumból, az ezekre a fiúkra a egyáltalán nem lesz olyan hatással, mint szeretném, hiszen ők nem járnak gimnáziumba, talán szeretnének, de feltételezhető, hogy anyagi helyzetük miatt erre nem gondolhatnak. Hát akkor miért lennének oda attól, hogy engem esetleg kidobnak a gimnáziumból? És akkor először történt életemben az, hogy éreztem a munkáskollektíva csodálatos erejét, azt, hogy az ember nem akar visszamaradni mögötte. Az történt, amit egy órával ezelőtt el sem tudtam volna képzelni. Mint legtermészetesebbet, elvállaltam, hogy elviszem a röpcédula-csomagot egy bizonyos gyárba, és átadom az ott váró ifjúságmozgalmaknak. S ha őszinte vagyok, még azt sem mondhatom, hogy ez bátorságom jele volt, hanem inkább annak, hogy gyáva voltam ahhoz, hogy megmondjam nekik, mennyire félek.

Meg kell jegyezni, hogy ennek az ügynek még egy eléggé komikus folytatása is

volt, amely azonban rám nézve, vagyis inkább tudományos jövőmre nézve, eléggé szomorúan is végződhetett volna.

Amikor ugyanis fel akartam szállni a villamosra, hogy kivigyem abba a bizonyos gyárba a röpcédulákat, én, miután 15 éves fiú létemre hozzá voltam szokva ahhoz, hogy nem szállók fel másképp a villamosra, csak megindulása után, most is ezt tettem. Nem gondolva arra, hogy ha az ember felöltője alatt görcsösen tart egy nagy csomagot, megváltoznak a mozgási viszonyok és erre csak akkor jöttem rá, amikor a villamosról leesve a járdán feküdtem. Szerencsére, nagyobb baj nem történt, éppen ráestem a röpcédulákra, amelyek tompították az ütés hatását. Legelső gondolatom az volt, hogy most minél lassabban és óvatosabban kell felkelnem, hogy senki ne vegye észre a köpenyem alatti csomagot. De egyszerre csak hangot hallok: nem törte el a lábát? – odanézek, hát egy rendőr jött felém, megnézte, hogy nem kell-e segítség. Világos volt, ha odajön, megtalálja a röpcédulákat, és másnap engem kívágnak a gimnáziumból. Ezért gyorsan, ahogy csak tudtam felugrottam, görcsösen a köpeny alá dugva a röpcédulákat, – és mit tesz Isten, éppen amikor a lábamon álltam, a megállóba érkezett a következő villamos, amelyre gyorsan felkapaszkodtam és onnan fentről kiabáltam a rendőrnek: „Köszönöm biztos úr, minden teljesen rendben van!” Így további baj nélkül el tudtam vinni a röpcédulákat a gyárba.

Odaérkezve, tulajdonképpen ígéretem szerint csak át akartam adni a röpcédulákat és azután gyorsan elmenni, hogy kikerüljek a veszélyes helyzetből. Mikor azonban az ott álló ifjún munkások meglátták a csomaggal, nagy örömmel üdvözölve hozzám szaladtak, felosztották a csomag tartalmát több fiú között, megmondva nekik, hogy a nagy gyár körül melyik helyen osztogassák a röpcédulákat. Miután azonban, úgy látszik, természetesnek vették, hogy aki ezeket elhozta, maga is részt akar venni a szétosztás örömeiben, egy jó nagy részt meghagytak nekem és megmutatták, hogy hová álljak osztogatni. Így tehát megint azon dilemma előtt voltam, mint a kerületi ifjún munkásoknál, de még sokkal élesebb formában. Mert egyrészt világos volt, hogy ha rajtakapnak a röpcédulák terjesztésén, ez a gimnáziumban még sokkal súlyosabb elbírálás alá esne, mint csak maga a gyárhoz való szállításuk. De másrészt itt még kevésbé magyarázhattam volna meg, hogy miért nem akarom a röpcédulákat kiosztani, mert éreztem, hogy ezek nemcsak gyávnak fognak tartani hanem még bolondnak is, mert hát minék hoztam el az anyagot, ha nem azért, hogy szét is osszam? Így tehát megint szégyelltem megmondani, hogy ezt nem akarom tenni, szépen odaálltam a kijelölt helyre és osztogattam a gyárból kijövő munkásoknak a röplapokat. És közben – arra pontosan emlékszem – furcsa módon két érzés keveredett bennem. Egyrészt nagyon félttem, másrészt viszont boldoggá tett az a tudat, hogy mertem vállalni egy illegális munkásakcióban való részvételt.

Attól a naptól kezdve, amelyen megtörtént életem legelső illegális szocialista ténykedése, kezdtem alaposabban gondolkodni azon, hogy tulajdonképpen miért tilos egy gimnazistának elolvasni, vagy pláne terjeszteni a szocialista röpcédulákat és milyen szerepe van a gimnáziumnak a kapitalista osztályállamban. Ezzel kapcsolatosan kezdtem rájönni, hogy milyen fontos szerepe van az értelmiségnek a szocializmus győzelme szempontjából, és mindez nagy lökést adott további szocialista fejlődésnek.

Fent több helyen említettem, hogy fiatal koromban hogyan ültetett belém édesapám hazafias érzést és szociális gondolkodást. Felső gimnazista koromban kialakult köztünk egy még magasabb szintű és szorosabb politikai kapcsolat. Miután én ugyanis hozzászóktam ahhoz, hogy vele minden engem érdeklő kérdéstről beszéljek, természetesen, hogy a bennem felhalmozódó szocialista elméletű felismeréseimről gyakran véleményt cseréltem. Örömmel éreztem, hogy rendkívül fogékony a szocialista

elgondolások átvételére és olyan mértékben, ahogyan osztani kezdte nézeteimet, hatalmas élettapasztalata alapján maga is hozott nagyon jó és meggyőző példákat, amelyek szemléletesen illusztrálták a szocialista elméletek helyességét. Ha erre visszagondolok, ma úgy látom, hogy ebben a fogékonyságában nemcsak igazságérzete, szociális gondolkodása és tudományos tisztánlátása szerepelt, hanem az is, hogy éppen ezekben az években sajátos módon saját testén érezhette, hogy a kapitalizmus nemcsak a nincstelen munkásokat sanyargatja, hanem még az értelmiségiek és a kiskapitalisták életét is képes megkeseríteni. Apám ugyanis – azt lehet mondani akarata és beállítottsága ellenére – ezekben az években kiskapitalista vállalkozó lett. Ennek története a következő.

Édesapám, amikor a hadseregben leszerelt, igyekezett Bécsben mint civil orvos magánpraxist teremteni. E célból drága orvosi berendezést kellett vásárolni, amire fel kellett használnia a „kauciójának” nagy részét. Kaució alatt értették a hadseregben azt az eléggé nagy pénzeszeget, amelyet katonatisztek deponálni kellett a bankban, ha házasságot akartak kötni. Ezzel a hadseregvezetés kettős célt akart elérni. Egyrészt azt, hogy a katonatisztek elég szerény fizetésük mellett ne kerüljenek házasságkötésük után olyan rossz anyagi helyzetbe, amely őket esetleg elégedetlenné és ideológiailag sebezhetővé tenné. Másrészt rákényszerítette ezeket a tiszteket arra, hogy csak jómódú családokban keressék feleségüket, akik megfelelő hozomány! hoznak, amely aztán a fent említett kauciót képezte. Ezzel a hadsereg vezetősége el akarta érni, hogy a katonatisztek lehetőleg jómódú és ezért konzervatív beállítottságú családokhoz legyenek kapcsolva.

Az a tény, hogy ezt az összeget, amelynek kamatai szolgálati ideje alatt apámnak rendelkezésére álltak, nagy részben orvosi berendezésekbe kellett befektetni, s ugyanakkor a rokkantsági nyugdíj jelentősen kisebb volt, mint a szolgálati fizetése, ahhoz vezetett, hogy apám anyagi forrásai Bécsben az elején eléggé szűkösek voltak. Ehhez még az is hozzájárult, hogy a nagy lakás, amelyben egy külön rendelő- és egy külön várószobának is kellett lennie, igen drága volt. Ezért azzal a kérdéssel kezdett foglalkozni, hogy milyen módon tudná valamilyen másodfoglalkozás segítségével bevételeit növelni, s végül elhatározta, hogy nyáron, négy hónapon át egy fürdőhelyen fog dolgozni, tehát éppen az év azon részében, amikor Bécsben a szabadságolások miatt a magánrendelése betegeinek száma úgy is erősen csökkent. A fürdőorvosi praxis színhelyéül Badgasteint választotta, ahol nemrég felfedezték, hogy a forró termálvíz radioaktív, és ezért e helység nagy fejlődés előtt állt.

Édesapám ezen elhatározása után alaposan áttanulmányozta a rádióaktivitásra vonatkozó, akkor még eléggé fiatal tudomány! Utána Badgasteinben bérelt nyárra egy lakást és megkezdte fürdőorvosi rendelését.

Sajnos azonban azt kellett tapasztalnia, hogy ily módon csak igen keveset tud keresni, mert bár rajta kívül ezen a helyen akkor csak hat orvos működött, mégis ezek elszívták előle a betegek java részét. Ennek az volt a magyarázata, hogy ők nemcsak orvosi praxist folytattak, hanem azonkívül mindegyiknek megvolt a saját háza vagy villája, amelyben a betegeknek lakást és penziót nyújtottak. Ez a pácienseknek természetesen óriási előnyt és kényelmet jelentett, mert állandó orvosi felügyelet alatt voltak és csak természetes, hogy édesapám szolgálatait, aki ezt nem nyújthatta, csak nagyon kevesen vették igénybe. Világossá lett, hogy ő csak akkor tud a többi orvossal sikeresen versenyezni, ha ő is építet egy megfelelő nagyságú penziót.

Apámnak azonban e célra már nem volt pénze és ezért e tervet csak úgy valósíthatta meg, ha hitelbe kap pénzt. Tényleg sikerült a szükséges összeget hitelben megkapnia Prágában élő sógornőjének férjétől, aki mint fent említést nyert, ebben a városban üzemeltette pergamentgyárát. Ez az összeg telekkönyvileg be lett táblázva az

így épülő penzióra és apámnak évente elég nagy kamatot kellett fizetnie. Így tehát penziót nyithatott, ahol 12 szoba állt a betegek rendelkezésére és így látszólag kiskapitalista vállalkozó lett.

Miután azonban saját tőkéje nem volt, az első naptól kezdve tulajdonképpen sógora vagyonának gyarapításán kellett dolgoznia, amíg neki nem sikerült a felvett (igénybe vett) hitelt visszafizetnie. Persze remélhette, hogy ha minden jól megy, ez előbb-utóbb sikerülni fog.

Amikor azonban a villa felépült és apám megkezdte az említett penzió üzemeltetését, történt valami, ami a kereseti lehetőségeit megint erősen korlátozta. Felfedeztek ugyanis Badgasteinben új nagy radioaktív termálvíz forrásokat és amikor a községi tanácsban szóba került e víznek fürdési célokra való felhasználásának kérdése, a községi tanácsban a leggazdagabb és legnagyobb szállodák képviselőinek sikerült keresztülvinniük egy olyan határozatot, amely szerint az új víz feletti rendelkezési jog ezeket illeti, azon a címen, hogy ők már régebben működnek. Ez a döntés pedig azzal a következménnyel járt, hogy ők felszereltek szállodájukban legmodernebb kivitelű fürdőberendezéseket, ami lakóiknak rendkívüli kényelmet nyújtott, mert fürdés után azonnal pihenhettek szobájukban. Világos, hogy ilyen körülmények között azok, akik mint pl. édesapám ebben a kedvezményben nem részesültek és nem valósíthatták meg házukban e fürdési lehetőségeket, rendkívül hátrányos helyzetbe kerültek.

Akkor édesapám figyelmét egy barátja felhívta arra, hogy a badgasteini termálvíz bizonyos része Ferenc József császár tulajdona, és azt a tanácsot adta neki, hogy jelentkezzék az utóbbinál magánkihallgatásra és kérje meg, hogy engedje meg neki – egy, az apám által megfelelőnek tartott bérleti összegért – a víznek házában való felhasználását.

Apám elhatározta, hogy megfogadja e tanácsot, de nagyon szkeptikus volt e lépés várható eredményét illetően. Mikor az audiencia előtti napon családi körben megkérdeztük, hogy miért olyan borúlátó, hiszen Ferenc József az ország leggazdagabb embere, aki igazán nem szorul rá, hogy éppen apám esetében ne legyen bőkezű, azt mondta, nem tudja ugyan bebizonyítani, de az az érzése, hogy a császár zsupori természetű. Csodálkoztunk, hogy milyen alapon lehet erre vonatkozólag érzése, és akkor elmesélte a következő személyes élményét, amely a „Kaisers Rock”-ra, vagyis a „Császár ruhájá”-ra vonatkozott, (így nevezték az osztrák-magyar tisztikar egyenruháját, mert a császár is mindig katonaruhát szokott felvenni.) Valószínűleg azért, hogy a katonatisztek kevés fizetésükkel mégis meg legyenek elégedve, azok, akik viselték a „császár ruháját” bizonyos szimbolikusnak ható, habár reálisan keveset érő jogokat élveztek. Egy ilyen szimbolikus jog abban állt, hogy minden Bécsen keresztül utazó őrnagy, vagy még magasabb rangfokozatú katonatiszt megjelenhetett a császári ebéden, mégpedig csak a császár ruhájába öltözve, míg a civil vendégek részére frakk viseleté volt kötelező. Édesapám egyszer kíváncsiságból szintén megjelent ezen az ebéden, de azt tapasztalta, hogy igen furcsa, sőt nevetséges volt az ételek felszolgálása. Hoztak ugyan egymás után sok jó tálat, de alighogy a lakáj a vendégnek valamit a tányérjára rakott belőle, máris jött egy másik lakáj és elvitte, úgy, hogy apám a végén éhes maradt. Ezt a furcsa szokást félig tréfásan, félig komolyan azzal vélte magyarázni, hogy így akarták csökkenteni az ételfogyasztást és ahogy valószínűleg utána az így megtakarított ételt újból megették másokkal. Ilyen beállítottság mellett pedig nehezen remélhette apám a császári udvar részéről a megfelelő nagyvonalúságot.

Sajnos apám érzése megalapozottnak bizonyult. A másnap lejátszódó kihallgatás Ferenc Józsefnél nem vezetett eredményre, mert a császári udvar sokkal nagyobb bérlethez ragaszkodott, mint amekkorát apám magára tudott volna vállalni.

Apámat nagyon elkeserítette Ferenc József akkori döntése, amelyet anyagiassá-

gának és zsugoriságának tulajdonított. Azonkívül e sikertelen kihallgatást személyes megaláztatásnak is érezte. Tekintettel arra, hogy a császár előtt természetesen egyenruhájában jelent meg, ezután sokszor azt mondta merő gúnnyal: „Úgy látszik az egyetlen ember, akire nem hat a „Császár ruhája” maga a császár!”

Az a tény, hogy apám nem kapta meg a jogot arra, hogy bevezesse a termálvizet a penziójába, néhány év alatt ahhoz vezetett, hogy érezhetően csökkent a penziót igénybevevő betegek száma és apám hogy ezt ellensúlyozza, kénvrelen volt, lényegesen leszállítani a szobaárakat. Ez annyira csökkentette a bevételeket, hogy apámnak nem maradt más kiútja, mint az, hogy sógorától engedélyt kérjen a kamatfizetési terminusok elhalasztására. Ebbe az utóbbi ugyan nagy nehezen bele is ment, de figyelmeztette az apámat, hogy ha ez a helyzet ilyen marad, ő kénytelen lesz felmondani a hitelt. Ez pedig azt jelentette volna, hogy a penziót sürgősen – és ezért értéken alul – el kellett volna adni, és apám a kikölcstöngött összeg visszafizetése után gyakorlatilag teljesen tönkre ment volna.

Ez a nehéz helyzet apámat évről-évre jobban lehangolta és elkésérítette. Meggyűlölte kapitalista sógorát azért, mert most egész existenciája annak önkényétől függött. Ugyanakkor nem látott lehetőséget arra, hogy e béklyóktól megszabaduljon. Ebben az időben történt, hogy amikor megint a szocializmusról beszélgettünk azt mondta: „Látod, a szocializmusban nem lesz lehetséges az, ami velem történt, aki egész életén át teljes erőmet bevetve dolgoztam, s végül öreg napjaimra egy kapitalista zsugorisága miatt hirtelen koldusbotra juthatok.” Hogy ez az egész helyzet őt huzamos időn át mennyire kínozhatta, az előttem hirtelen akkor vált világossá, amikor egyszer vele sétáltam és egy magas tornyú templom mellett mentünk el, amelyet éppen renováltak. Rámutatott a magasságba emelkedő gerendaszerkezetre és azt mondta:

„Fiam, ha most fejemre esne egy kő, egy vagyont kapnál!” Utána mindjárt látszott, hogy nagyon megbánta szavait és csak hosszas unszolásomra vallotta be, hogy életbiztosítást kötött azzal a feltétellel, hogy halála után a családnak kifizetnek egy nagyobb összeget. Nekem ez a gondolat rettenetes volt: hirtelen belenéztem a lelkébe és megláttam a súlyos gondok alatt szenvedő embert, akinek már csak az a fő gondja, hogy családja hogyan kerülhetné el az anyagi katasztrófát!

Apám azonban – bármennyire reménytelennek is látszott a helyzet – nem adta fel e harcot. Igyekezett meggyőzni azokat a kis háztulajdonosokat, akik mint ő, termálvíz nélkül maradtak, arról, hogy ők a községben a többséget képezik és hogy egységesen fellépve, a községi tanácsban elérhetik a víz újból való, igazságosabb felosztását. Nem volt könnyű őket erről meggyőzni, mert sokan félték a nagy hotel tulajdonosok bosszújától. De végül, 1912-ben apám terve sikerült és nagy harc után a községi tanácsban keresztül ment a javaslata. Így végre lehetőségessé vált, hogy penziójában létesíthessen egy termálvíz fürdőberendezést és ennek alapján sokkal nagyobb bevételre számíthasson mint eddig.

De még abban az időben, amikor apám kénytelen volt arra számítani, hogy soha sem kapja meg a fürdővíz használatának jogát, keresett és talált is egy meglepően egyszerű kiutat: egy olyan – találmányt képező – ötlete támadt, amelynek megvalósítása még abban az esetben is, ha le kellett volna mondania a fürdővíz használatának jogáról anyagi helyzetének radikális javulását ígérte.

Apám abból a tudományosan bebizonyított tényből indult ki, hogy a badgasteini gyógyfürdő hatása azon alapszik, hogy a vízben levő radioaktív rádium emanációnak nevezett gáz, amennyiben fürdés közben kiszáll a termálvízből, légzés útján kerül az emberi testbe, ahol kifejti gyógyító hatását. Tekintettel azonban arra, hogy ez a gázmennyiség, ha nem mozgatták és keverték állandóan a vizet, aránylag nem volt nagy, a leírt mechanizmusnak csak kicsi volt a hatása. Fürdő időtartamát pedig nem

lehetett kívánság szerint növelni, mert a meleg vízben való hosszabb tartózkodás egészségtelen volt.

Apám ötlete az volt, hogy lehetséges volna-e a fürdővíz teljes mellőzése mellett belélegeztetni a rádium emanációnak a gyógyulásához szükséges mennyiségét, ha egy szobába, amelyben a betegek ülnek, egy ventilátor olyan levegőt hajt be, amely előzőleg radioaktív anyagon megy keresztül és így magával viszi az említett gázt. Ennek az ideának nyilvánvalóan az volt a nagy előnye a fürdővel szemben, hogy a betegek hosszabb ideig lélegezhették be a rádium emanációt és amellet olvashattak, sakkozhattak vagy elbeszélgethettek egymással.

Apám társult egy vegyésszel és egy gépészmérnökkel és így megvalósították az említett berendezést. Apám ezt felállította penziójának egyik nagy szalonjában és az egészet „radioemanatorium”-nak nevezte. Ennek olyan óriási sikere volt, hogy nemcsak a saját penziójában, hanem más helyeken lakó betegek is igénybe vették, ami nagy többletbevételhez vezetett. Erre apám elhatározta, hogy télen, bécsi praxisával kapcsolatosan is felállít ugyanilyen intézményt.

Külföldről is kezdtek érdeklődni az új ötlet iránt. Apámat sok helyre meghívták, hogy előadást tartson tapasztalatairól, és el lehet képzelni, hogy ebben az időben hogy növekedett az optimizmusa és életkedve.

Utazásaival kapcsolatosan sok humoros élményről számolt be odahaza. Én csak egyet szeretnék említeni, amely apámra jellemző volt.

Svájcba utazott egy hálókocsi-fülkében, amelyben rajta kívül még egy személy volt. Nemsokára, hogy: a vonat este Bécsből elindult, a szomszédja érdeklődött aziránt, hogy: nem fél-e. Amikor apám megkérdezte, hogy mitől kellene félnie, a szomszéd azt mondta, hogy: a gyilkostól. Hozzáfűzte, hogy az utóbbi időben többször előfordult, hogy egy örült a Rilkében levő utasoknak narancsot kínált, amelybe altatószer volt befecskendezve, utána pedig, amikor elaludtak, megölte őket. Apám azt felelte, hogy ez nagyon érdekes, de ő erről soha nem hallott. Később észrevette, hogy a szomszéd arca rángatózik és szemei forognak. Világos volt, hogy az illető vagy örült, vagy játssza az örültet. Apám azonban még katonarvos idején nagy pszichiátriai gyakorlatra tett szert és felismerte, hogy a szomszéd csak szimulál, aminek az adott helyzetben csak az lehetett a célja, hogy apámat megijessze és arra bírja rá, hogy távozzon a Rilkéből és hagyja magára a szomszédot. Ez a meggyőződése még megerősödött, amikor az kivett a kofferjából néhány narancsot és vigyorogva felkínálta apámnak. Apám megköszönte, megette és azután lefeküdt aludni. Amikor reggel felébredt, egyedül volt a Rilkében. A szomszéd kint állt a folyosón. Apám megkérdezte, hogy hogyan aludt és a következő ingerült választ kapta: „Egyáltalán nem aludtam, mert menekülnöm kellett a Rilkéből, hiszen Ön olyan rettenetesen horkolt!”

Sajnos apám életének ez a vidám, optimista ideje, amely alatt teljes joggal remélhette, hogy sikerül sógorának visszafizetni az adósságot és végre megszabadulni az őt kínzó anyagi gyötrelmekről, nagyon rövidnek bizonyoak. 1914 nyarán kitölt az első világháború és apámat, mint volt aktív katonatisztet behívták szolgálatra és kinevezték a zombori katonai kórházak parancsnokává. Így kénytelen volt penziójának üzemeltetését, valamint bécsi orvosi praxisát megszakítani és becsukni két rádiumemanatóriumát.

A világháború első évei

Az első világháború kitörése az Osztrák-Magyar Monarchia lakosságának legszélesebb köreit teljesen váratlanul érte. Egyrészt már több generáció óta nem volt háború és az utolsó, Poroszország ellen vívott hadjárat sem rázta fel a lakosságot mélyebben, mert – legalább is mai szemmel nézve – rövid és helyi jellegű volt. Éppen ezért Ferenc József szerette, hogy a nép őt mint a béke császárat emlegesse, és ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy az emberek nem féltek a háborútól. Igaz, hogy a szociáldemokrata Internationalé látta az erre való előkészületeket, főképpen azokat, amelyek Németország részéről Franciaországgal szemben történtek, de az 1912-es bázeli Nemzetközi Szocialista Kongresszuson elhatározták, hogy egy esetleges imperialista háború kitörését forradalmi úton fogják megakadályozni. Ezt a jelszót teljesen megalapozottnak és reálisnak lehetett tekinteni, hiszen ugyanazon a kongresszuson a francia szocialista Jaures rámutatott arra az egyszerű és könnyen érthető igazságra, miszerint egy forradalom alkalmával a munkásság vérvesztései sokkal kisebbek lennének mint egy háború alatt. Ehhez hozzájárult az a tény, hogy éppen Németországban, amelynek részéről leginkább lehetett agressziótól tartani, a szociáldemokrata párt ebben az időben nagy választási győzelmeket aratott és a parlamentben egyik vezetője lett az elnök. S végül a Monarchiában még arra a valószínűtlennek tartott esetre is, ha mégis kitörne a háború Németország és Franciaország között, a néptől teljesen idegen volt az a gondolat, hogy Németország oldalán részt vegyen benne, annál inkább, mert hiszen a legutóbbi nagy háborút Ausztria éppen a poroszok ellen vívta.

Csak a háború kitörése után ismertem fel, hogy Ausztria-Magyarország vezérkara már évek óta tervszerűen készülhetett fel a háborúra. Pedig ha lett volna egy háború előkészítésében némi tapasztalatom, – amely azonban nemcsak nekem, hanem az egész lakosságnak hiányzott –, észrevehettem volna már egy évvel előbb, hogy valami készül. Azzal kezdődött, hogy a gimnázium két legfelsőbb osztályában kihirdették, hogy aki óhajta, részt vehet lövészeti tanfolyamon. Természetes, hogy a fiuk – köztük én is mivel szerettük a sport minden fajtáját, erre is tömegesen jelentkeztek. Minden vasárnap egy Bécs melletti katonai lőtérre tartózkodtunk. A lövészet mesterségének megtanulása és gyakorlása nekem nagy élvezetet nyújtott, sőt a tanév végén egy, az összes bécsi gimnáziumi lövészcsoporthoz tartozó nagy lövészversenyen én lettem a második, és nyertem egy gyönyörű ezüstórát. Viszont – amire sem én, sem a kollégáim egyáltalán nem figyeltünk fel – ugyanakkor bizonyos katonai kiképzésben is részt vettünk. Igaz, hogy ez a tény nagyon jól volt álcázva. Azt magyarázták, hogy nem elég a fegyverrel célba lőni tudni, de bizonyos, fegyverrel való mozdulatokat is meg kell tanulni. Azt is mondták, hogy miután nem lehet reggeltől estig csak lövöldözni, nagyszerű időtöltés és tornagyakorlat, ha fegyverrel a hátunkon sorbaállunk és vezényszóra bizonyos testmozgásokat végzünk. Csak akkor, amikor később katona lettem, vált előttem világossá, hogy minket akkor észrevétlenül mindarra megtanítottak, ami a gyalogsági kiképzés alapját képezi.

Mindez nyilvánvalóan hozzátartozott a háborúra való leplezett felkészítéshez, sőt mi több, egy hosszú és véres háborúra, hiszen a mi korosztályunk egy háborúban már csak mint végső tartalék jöhetett tekintetbe.

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország vezető körei nemcsak a háborús készülődést álcázták jól, de nagyon jól szervezték meg a háború kitörésének módját is. Attól félve, hogy ha Németország megtámadja Franciaországot, esetleg nehézségek támadhatnak a nagy és erős német szociáldemokrata párt részéről és tudva, hogy a Monarchiában még a németnyelvű osztrákok között sem lenne népszerű az a jelszó, hogy Németország segítségére kell sietni, megfordították a sorrendet azzal, hogy előbb a Monarchia kezdte meg a háborút, ahol a szociáldemokraták sok, egyes különálló nemzetiségi alapon szervezett pártot képeztek, amelyeknek egységes háborúellenes fellépése kevésbé látszott lehetségesnek. Jól választották meg a háborúba való belépés

pillanatát és ürügyét is, amennyiben a trónörökös párnak Szarajevóban egy szerb nacionalista által elkövetett merénylet miatt bekövetkező halálát használták ki e célból. Bár a trónörökös nem örvendett nagy népszerűségnek, mégis az a tény, hogy felesége is vele együtt meghalt, nagyon megrázta és feldühösítette a néptömegeket, és éppen ezért nem vették észre, hogy milyen provokáció jellege volt a Ferenc Ferdinánd trónörökös részére Szarajevóban rendezett díszszemlének. Hiszen ez volt Bosznia fővárosa, amelyet a Monarchia csak néhány évtizeddel azelőtt véres katonai agresszió segítségével megszállt és röviddel a háború kezdete előtt teljesen magához csatolt. Ezért teljesen érthető volt, hogy a szerb nacionalisták, akik Boszniát Szerbia részének tartották, a fent említett agresszió betetőzését érezték a trónörökösnek Szarajevóban való demonstratív megjelenésében.

Meg kell mondani, hogy az osztrák néptömegek annál kevésbé értették meg ezen merénylet politikai hátterét, mert ilyesmi már nagyon régen – Erzsébet királynő Géniben bekövetkezett meggyilkolása óta – nem történt, és még az utóbbi esetben is csak arra gondoltak, hogy a merénylő egyszerűen örült. Nemcsak nem tudták elképzelni, hogy a merényletet elkövető anarchistának lehettek valamilyen – bármennyire helytelen – politikai elképzelései, de – ellentétben például a francia néptömegekkel – még azt sem tudták, hogy léteznek anarchisták. E tényre világosan rámutat egy eset, amely bécsi nagyanyámmal történt.

Erzsébet haláláról ugyanis ő akkor értesült először, amikor a szomszédos szatócsához ment valamit vásárolni. Az utóbbinak feleségét sírva találta és megkérdezte, hogy mi baja.

Akkor az asszony azt mondta: „Éppen most mondta nekem egy rendőr „hogy a császárné egy láda által halálra lett sebezve!” Aztán hozzátette: „De minek is engednek egy ilyen asszonyt olyan helyre, ahol könnyen leeshet egy láda.” E furcsa beszédnek az volt az egyszerű magyarázata, hogy a szatócsnénak a rendőr ugyan a valóságnak megfelelően azt mondta, hogy „Erzsébet anarchisták által” lett halálra sebezve, de a szatócsné az említett szavak helyett, amelyek németül úgy hangzanak, hogy „von Anarchisten” azt értette, hogy „von aner Kisten”, ami bécsi tájszólásban azt jelenti, hogy „egy láda által”. Szegénynek egyrészt fogalma se volt arról, hogy mi fán terem az anarchista, de másrészt tudta, hogy az ő szatócs életében igen gyakran előforduló veszély, hogy halálos sebet okozhat egy lezuhanó láda.

Ha tekintetbe vesszük a néptömegek akkori politikai iskolázatlanságát és az egyház rájuk gyakorolt nagy befolyását, megértjük, hogy a szarajevói merényletet és az utóbbi előkészítő összeesküvést valamilyen ördögfajzat tettének tulajdonították. És mivel sok szólt a mellett, hogy az összeesküvőknek legalább egy része Szerbiában lakott, a tömegek azt is helyesnek találták, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia ultimátumban elégtételt követelt Szerbiától. Nem ébredtek annak tudatára, hogy az ultimátumnak az a követelése, hogy egy önálló szuverén állam bocsánatot kérjen egy büntetért, amelyet nem az ő területén követtek el, és amelynek a területén történt megtervezése sem volt bebizonyítva, súlyosan sérti a nemzetközi jogot és csak azt a hátsó szándékot szolgálja, hogy Szerbia utasítsa vissza az ultimátumot. Amikor ennek megtörténte után a Monarchia az utóbbinak háborút üzent, a széles tömegek ezt nagyjából elkerülhetetlennek érezték és magukat az emberi igazság és erkölcs bajnokának érezve lelkesedéssel vonultak be katonának.

Amikor pedig az történt, amit a Monarchia vezető emberei természetesen előre tudtak, hogy ugyanis Oroszország a vele szövetséges Szerbia segítségére siet, akkor a háború ilyen kiszélesítését felhasználták arra, hogy a nép demokratikus érzéseire apelláljanak. Rámutattak arra a tényre, hogy Oroszországban cári önkényuralom van, a kozákok korbáccsal verik a munkásokat és kegyetlen zsidó pogromok is előfordulnak.

így sikerült a tömegek előtt az Oroszország elleni háborút a demokrácia védelmeként feltüntetni. Egyúttal azt a tényt, hogy Németország a Monarchia mellett belépett a háborúba Oroszország ellen, úgy propagáltak, hogy ez is a demokráciának az ázsiai vad hordák elleni megvédésének jegyében történt. Pedig tudták, hogy ez Franciaországot és Angliát, amelyek Oroszország szövetségesei voltak, belekényszeríti a háborúba, amit Németország valójában azért akart, hogy alkalma nyíljon e két ország gyarmatainak megkaparintására. Azonban e törekvésének demokratikus és honvédelmi frázisok segítségével való leplezése annyira megbénította az addig háborúellenes német munkástömegeket, hogy nem akadályozták meg – sőt sokan helyeselték is –, amikor a Német Szociáldemokrata Párt a megígért háborúellenes forradalom megszervezése és vezetése helyett megszavazta a parlamentben a háborús hiteleket.

Hogy az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodó rétege szempontjából mennyire volt Szerbia megbüntetése pusztán ürügy a világháború megkezdésére, jól mutatja a következő érdekes epizód. A szerb vezérkar főnöke – ha jól emlékszem, Putnik generális – Ausztriában való nyaralása után Magyarországon keresztül éppen hazautazóban volt, amikor a Monarchia Szerbiának hadat üzent. Mielőtt a határig jutott volna, felismerték és letartóztatták. A vezérkari főnök talán nem számított arra, hogy a Monarchia valóra meri váltani az ultimátummal kapcsolatos fenyegetéseit, vagy más okoknál fogva került-e ebbe a helyzetbe, az adott összefüggésben nem lényeges, tény azonban, hogy letartóztatása óriási előnyt biztosított az osztrák-magyar hadvezetőségnek. Ehhez hozzájárult még az a tény, hogy a vezérkari főnöknek mint egy ellenséges hadsereg aktív katonatisztjének a letartóztatása és fogvatartása teljesen megfelelt a nemzetközi jognak. Történt azonban egy váratlan és egészen hihetetlennek tűnő dolog. Hasonlóan ahhoz a középkori lovaghoz, aki, amikor a vele párbajt vívó másik lovag kezéből kihullott a kard, felvette és újból átadta az ellenfelének azzal, hogy nem óhajtja kihasználni a véletlen kínálta előnyt, az osztrák-magyar hadvezetőség felfüggesztette a szerb vezérkari főnök letartóztatását és megengedte hazautazását azon a címen, hogy nem akarja, hogy az ellenséges hadsereg megsemmisítése után valaki azt állíthassa, hogy ez nem az osztrák-magyar hadsereg hősiességének, hanem véletlen körülményeknek következménye. A hadvezetőség tábornokai tehát azokat az egyéni érdekeiket, hogy hadvezéri érdemek alapján karriert csináljanak, ama természetes katonai kötelességük fölé helyezték, hogy minden törvényes eszközzel igyekezzenek az ellenséges haderőt leverni.

Ez a feudális gesztus később sok-sok osztrák-magyar katona életébe került, mert Szerbia leverése túl kemény diónak bizonyult, sőt volt e háborúnak olyan átmeneti időszaka is, amikor az osztrák-magyar hadseregnek csúfosan és nagy áldozatok árán kellett Szerbiából kimenekülnie. Érthető azonban, hogy az éppen bevonult katonatömegekre, amelyek még nem láthatták, hogy mit hoz a jövő, a generálisok „nemes” gesztusa is abban az irányban hatott, hogy még jobban beleéljék magukat a jó ügyért harcoló lovagok szerepébe.

Így történt, hogy a katonatömegek részben lelkesedéssel, részben apatikusan eleget tettek a behívási parancsnak. Igaz, a lelkesedés már néhány háborús hónap után erősen lelankadt, amikor a katonák kezdték megismerni a háború különböző borzalmait. Sőt, gyűlölni kezdték a háborút, de nem mint valami olyan rosszat, ami ellen tenni lehetne, hanem mint valami rettenetes, úgyszólván természeti katasztrófát, amelyet a végzet hozott magával. Ez a hangulat még a munkásságnak azt a részét is magával ragadta, amely a háború kitörése előtt a szociáldemokrata Internacionálétól várta a háborút meggátló forradalmi megmozdulást. Azt érezték ugyanis, hogyha ez nem következett be akkor, amikor a munkások még nem vonultak be és amikor az egyes országok szociáldemokrata pártjai még egymással könnyen érintkezhettek, akkor egy ilyen, az összes hadviselő országokra kiterjedő forradalmi megmozdulás még kevésbé valószínű

a háború kitörése után, amikor már a legkisebb fegyvelemsértés is a hadbíróság hatáskörébe tartozott és az ellenséges országokkal való kapcsolatfelvétel hazaárulásnak számított. Így a tömegeknek szociáldemokrata érzelmű része is elfogadta a háború tényét, mint valami olyat, ami ellen, ha már bekövetkezett, nem lehet harcolni.

Így a háború borzalmait átélő katonáknak csak egy reményük maradt, az ugyanis, hogy ez a rettenetes időszak minél előbb véget érjen. Ez pedig csak úgy látszott elképzelhetőnek, ha az egymás ellen háborút viselő két országcsoporthoz közül az egyik legyőzi a másikat és békekötésre kényszeríti. De az egyszerű katonának ez azt jelentette, hogy a saját hadseregének kell minél előbb győznie, mert félt attól, hogy az ellenkező esetben a háború borzalmi átszappan a hátszappanba is, és ennek áldozatul esnek az otthon maradt feleségek, gyerekek és szülők. Ezért aztán a katonák meggyűlöltek ugyan a háborút, de bátran és önfeláldozóan, fegyelmezetten és halált megvetően nem a háború ellen harcoltak, hanem az „ellenséges” táborban levő osztályos társaik ellen.

Ami engem illet, rám is rendkívül zavarólag hatott, és nekem is keserű csalódást okozott a várt háborúellenes nemzetközi forradalmi megmozdulás elmaradása, és én sem láttam kiutat a háború mielőbbi megnyerésére.

Már említettem, hogy édesapámat behívták aktív szolgálatra. Rábízták a zombori helyőrség legfelsőbb egészségügyi parancsnokságát. Ez a feladat nagyon fontos volt és nagy felelősséggel járt, mert Zombor közel feküdt a szerb fronthoz, és ezért az ott megsebesült vagy megbetegedett katonák nagy részét oda irányították.

Hamar világossá vált, hogy e feladat teljesítése édesapámtól rendkívüli szervező-képességet, erélyt és bátorságot követelt. A hazaszállított katonák közül ugyanis aggasztó méreteket kezdtek ölteni a járványok és köztük olyanok, amelyek békeidőben csak ritkán fordultak elő, mint pl. a kolera és a kiütéses tífusz. E betegek befogadására a meglévő kórházak nem voltak berendezkedve. Hogy ezek a betegségek a katonákról ne terjedjenek át a polgári lakosságra, gyors és szigorú intézkedésekre volt szükség. E célból apám követelte a polgármestertől, hogy a legrövidebb időn belül építtessen kórházbarakkokat. Részben korlátoltságból, részben presztízs okoknál fogva azonban a polgármester ellenállt. Különböző bürokratikus előírásokra, szükséges építési engedélyekre, bizottságok megkérdezésének szükségességére és még sok más időt húzó tényezőre hivatkozva kijelentette, hogy neki a kívánt barakkok megépítéséhez legalább hat hónap kell. Apám megkérdezte, hogy új temetők létesítéséhez is kell-e majd ennyi bürokratikus teketória, mert meggyőződése szerint a szükséges járványellenes intézkedések híján Zombor lakosságának fele kolera, kiütéses tífusz, vérhas és hastífusz következtében elpusztul, a polgármesternek pedig csak azt kívánhatja tiszta szívvel, hogy ő ne legyen ezek között. Hozzátette, hogy azonnal elutazik Budapestre, és megkérdezi a miniszterelnököt, hogy vállalja-e ezért a felelősséget. Ha ő pedig nem vállalja, azt fogja neki ajánlani, hogy sürgősen nevezzenek ki egy olyan új polgármestert, aki megérti a háborús idők követelményeit. Apám fenyegetései annyira célba találtak, hogy a megijedt polgármester a szükséges barakkokat három hét alatt felépíttette, és ez az intézkedés tényleg megakadályozta a járványok további terjedését. Igaz, hogy a polgármester és környezete ettől kezdve apám ellensége lett, de ő ezzel a ténnyel mit sem törődött.

Nemsokára az egyházi hatóságokkal is meggyűlt a baja. Mivel a járványos betegeknek a sok, különálló barakkban való elhelyezése azzal a hátránnyal járt, hogy nem lehetett a fertőzött betegeket teljesen elszigetelni a külvilágtól, apám követelte, hogy a nagy zárdaépületből az apácák költözzenek át a szükségbarakkokba, az épületet pedig használják fel járványkórház céljára. Erre apámat felkereste hivatalában egy főpap, amennyire emlékszem, az illetékes püspök megbízásából a zombori főplébá-

niának a plébánosa, akinek a méltóságos cím járt, és megkérte, Hogy álljon el szándékától. Akkor köztük körülbelül a következő párbeszéd zajlott le.

Apám: – Méltóságod kérését, bármennyire sajnálom nem teljesíthetem, mert a járványveszély leküzdése céljából feltétlenül szükséges egy külön nagy járványkórház sürgős létesítése.

Főpap: – Méltóságod engedje meg, hogy felhívjam figyelmét arra, hogy az apácáknak fontos feladatuk van a járványok gyors leküzdése terén, miután utasításomra háromszor naponta fohászoknak ilyen kéréssel Istenhez.

Apám: – Teljesen elismerem, hogy a járványok imák által történő leküzdése teljesen megfelel annak, amit Ön az egyetem teológiai karán tanult. De akkor szíveskedjék nekem lehetővé tenni, hogy úgy harcoljak a járványok ellen, ahogyan én ezt ugyanazon egyetem orvosi karán tanultam.

Főpap: – De Méltóságod remélem nem tagadja, hogy az apácák imája is fontos feltétele annak, hogy Isten sikerrel koronázza az Ön orvosi működését?

Apám: – Feltételezem, hogy Méltóságod viszont nem tagadja azt, hogy Isten, ha mindent hall és lát, áldomásul veszi az apácák imáját akkor is, ha az nevezetesen nem egy zárdaépületből, hanem csak szerény barakkokból száll felé?

Főpap: – Engedje meg Méltóságod a következő kérdést: Ha létezne Zomborban izraelita zárda, akkor is követelné Ön az épület lefoglalását?

Apám: – Nem értem ugyan, hogy miért tesz fel Méltóságod egy ilyen elvont kérdést, de ha már elhangzott, engedje meg, hogy a következőt mondjam. Ha létezne izraelita zárda, természetesen annak az épületnek a lefoglalását is követelném, sőt, el tudnék képzelni, egy olyan esetet is, hogy előbb kerülne sor erre, mint a katolikus zárda lefoglalására.

Főpap: – Méltóságod milyen esetre gondol?

Apám: – Olyan esetre Méltóságos Uram, ha az izraelita egyházi hatóság esetleg előbb mint a katolikus, belátná, hogy ez a haza érdeke.

Főpap: – Kénytelen vagyok feltenni Méltóságodnak a következő kérdést: Ön nem gondol arra, hogy valamikor Isten előtt felelnie kell azért, hogy lefoglaltatta a zárdát?

Apám: – Úgy vélem, hogy amennyiben nekem ezért felelni kellene Isten előtt, még megmarad az a reményem, hogy esetleg megbocsát. Ha azonban a rám nézve kötelező katoniorvosi teendőim elmulasztása miatt a járványok elterjednének egész Magyarországon, akkor a haditörvényszék engem minden irgalom nélkül elítélne.

Körülbelül ilyen hangnemben folya le a teológiai kar és az orvosi kar két méltóságos tagja közötti párbeszéd. Úgy gondolom, hogy édesapám fő tulajdonságainak eddigi leírása alapján a kedves olvasó sejti, hogy a végén keresztülvitte a zárdára vonatkozó elképzeléseit, miközben persze magára vonta az egyházi hatóságok haragját is.

Meg is kérdeztem egyszer, hogy nem fél-e attól, hogy a jövőben nagy kellemetlensége lehet abból, hogy mind az egyházi, mind a polgári hatóságokkal meggyúlt a baja. Ő azonban a következőképpen felelt: „Kedves fiam, jegyezd meg, hogv ha azért szerzel ellenséget, mert azt tetted, amit legjobb lelkiismereted szerint tenned kellett, ez soha nem lehet olyan nagy baj, mintha nem követted volna lelkiismereted szavát”. Meg kell mondanom, hogy egész életemen át megfogadtam apámnak e szavait.

Nemsokára egy egészen más területen is volt alkalmam megbecsülni apám elvhűségét és erkölcsi tisztaságát.

Egy szép napon ugyanis eljött reggel a lakásunkra egy paraszttasszony, és egy óriási libát és 100 tojást hozott apámnak. Amikor apám azt mondta, hogy nyilvánvalóan

valamilyen félreértésről van szó, mert hiszen ő nem rendelt se libát, se tojást, az asszony azt felelte, hogy nem is rendelésről van szó, hanem ajándékról, mert hiszen egy hét múlva „szuperálásra” kerül a fia. Egyszerűen arról volt tehát szó, hogy összehívják azt a katonaeorvosi bizottságot, amelynek apám vezetése alatt az volt a feladata, hogy megállapítsa: a sebesülésen vagy betegségen átesett katonák közül kit kell „kiszeparálni”, vagyis bizonyos időre vagy egészen felmenteni a katonai szolgálattól. Vagyis a parasztasszony el akarta nyerni apám kegyeit.

Ő az asszony jelenlétében azonnal felhívta telefonon a rendőrséget és megkérte, hogy tartóztassák le a nála levő asszonyt, aki meg akarta őt vesztegetni. Utána azt mondta az asszonynak, hogy meneküljön a libájával és tojásaival együtt, amíg van rá ideje, de mondja el mindenhol, hogy mi történik ezentúl mindenkivel, akinek eszébe jutna neki szolgálati ügyekben ajándékot hozni. Amikor az asszony elrohant, megkérdeztem apámat, hogy nem fenyegette-e az asszonyt túl szigorúan, hiszen végre is meg lehet érteni, mi játszódik le egy anya szívében, amikor tudja, az orvosok döntésétől függ, hogy fia esetleg megmenekül a háború poklából. Erre apám azt mondta: „Ha csak tőlem függne, én kiszuperálnék minden katonát, de ennek nem lenne semmi értelme, mert úgyis azonnal leváltanának. Így tehát kénytelen vagyok a felett örködni, hogy felmentsék a valóban harcképteleneket és nem azokat, akiknek a szülei fizetőképeseek. Ha pedig nem uszítom a rendőrséget azokra, akik engem meg akarnak vesztegetni, akkor az utca végéig fognak sorba állni a gazdag parasztasszonyok, nemcsak libával, hanem sertéssel és borjával is!”

Valóban hamar közismert lett ez az eset. Valószínűleg sokan úgy gondolták, hogy egy katonaeorvos bolond, ha elmulasztja a háború adta lehetőségeket a meggazdagodásra. De apám elérte, amit akart, és többé nemigen fordult már elő hasonló eset. A katonák között pedig nagyon megnőtt a tekintélye.

Áttérek arra a kérdésre, hogy hogyan éltem Zomborban a háború első évében.

Ha erre az időre visszagondolok ma is nagyon nyomasztónak érzem az akkori helyzetemet.

Én, aki hozzá voltam szokva a sokéves bécsi gimnáziumi kollektívámhoz, egyszerre teljesen egyedül voltam. Az utolsó tanévet mint magántanuló végeztem, Bécsben beszerzett tankönyvek alapján azzal, hogy majd 1915-ben Bécsben leteszem az érettségit. Így tulajdonképpen Zomborban nem ismertem egyetlen egy magamkorú fiút sem, akivel barátkozhattam volna. Ez a tény engem annál inkább elszomorított, mert hiszen éppen akkor fejlődésem azon szakaszában voltam, amelyben a felnőtté válás lelkileg is a legbonyolultabb problémákat veti fel. Ehhez még az is hozzájárult, hogy amíg az előző években politikai meggyőződésem egy politikailag stabilis, világos, és természetemnek és jellememnek teljesen megfelelő gondolatvilágot teremtett, a szociáldemokrata Internacionálé csúfos összeomlása engem deprimált és az a tény is, hogy maga a háború végének és kimenetelének még általános kontúrjai sem sejlettek fel a távoli jövő ködéből és ezért még kevésbé a világszocializmus további végleges sorsa. Kezdem filozófiával foglalkozni, de túl elvontnak tűnt nekem ahhoz, hogy a ma égető kérdéseire bármilyen gyakorlati feleletet tudjak kapni.

Ebben a helyzetben és hangulatban kezdtem verseket írni. Közülük az egyik legelső teljes hűséggel fejezte ki az akkori hangulatomat, a barátkeresés szenvedélyes vágyát, a mély világfájdalmat, amely abban az időben magával ragadott, és egyáltalán az engemet akkor gyötrő problémákat. De ugyanakkor e vers visszatükrözi azon tulajdonságomat, amely akkor és egész életemen át, bármilyen kritikus helyzetbe kerültem is, végigkísért és igen jótékonyan hatott: az apámtól örökölt mély humorérzésemet.

Ez a vers a következő volt:

A SZOBAKÁLYHA PANASZA

„Jaj, mennyire én mindent már utálok”
A szobakályha ő szólt így magában.
Mert itten egyedül egy helyen állok
A szobasarok szürke bánatában.

Úgy vágyódom, hogy legyen egy barát,
Ki velem együtt sír, s velem nevet
És velem van az életemen át
És engem tisztel és mindig szeret.

Megkérdezném, hogy tényleg szeret-e,
Hogy sok fát fogyaszt-e vagy keveset,
Van-e politikai nézete
És akar ő, mint én, csak nemeset.

Hogy ő neki sincsen-e Istene,
És szeret-e mint én, elmélni
És porlik-e sok korom ő benne
És szokott-e ő néha tévedni.

És ha nem képes már a bánatot kibírni,
Szokott-e akkor ő is keservesen sírni?

A konyhatűzhelyet barátként szeretném!
Én nagyon tudnám őt tisztelni és kedvelni
És mind e kérdéseket neki feltehetném
Ő pedig szíves lenne mindig felelni.

De sajnos köztünk áll a vastag fal,
Mely buta, néma és semmit se hall!

Bizony tovább így lenni én nem bírok
És ezért sírva sírok, sírva sírok!”

A lángba folyt a könnyek vize
És elaludt a kályha tüze.

A háziasszony cselédjének azt mondta:
„Te nem a száraz fából vettél, ahogy kértelek,
Hanem a nedvesből, te buta, hülye, ronda!
Mondd, mikor visz már végre el az ördög tégedet?”

E versnek köszönhettem azt, ami után úgy vágyódtam, egy jó barátot, aki majdnem tíz évvel idősebb volt mint én, és – bár csak 8 hónapon át élvezhettem a barátságát – rendkívül mélyen hatott további szellemi fejlődésemre. Polányi Mihály volt, akinek Adolf és Károly testvérei később, az őszirózsás forradalom előtt és után a polgári radikális mozgalom ismert vezetői lettek.

Dr. Polányi Mihály mint fiatal orvosvegyész volt beosztva az egyik édesapám

vezette zombori kórházba, és néha a kórházban velünk találkozott és mindenféléről elbeszélgetett. Egyszer modern magyar irodalomról volt szó, és ő beszélt Adyról, akiért rajongott, viszont én még nem is ismertem, hiszen Bécsben nemigen volt alkalmam róla hallani. Emlékszem, hogy nagyon szégyelltem magamat, hogy ennyire visszamaradott voltam kulturális téren, de ezt nem akartam beismerni. Egyszerre eszembe jutott valami, ami által tudomására akartam hozni, hogy igenis, én is érdekelt vagyok a modern magyar irodalom terén, sőt tudok olyan verset, amelyet ő nem ismer. Megkérdeztem, hogy ismeri-e Benkő Ervint, az új fiatal költőt, és amikor azt mondta, hogy soha se hallott róla, azt mondtam büszkén, hogy akkor elmondom az egyik versét. Elmondtam a fent említett *Szobakályha panasztát*. Közben növekvő örömmel vettem észre, hogy e vers tetszett neki. Megkérdezte, hogy honnan ismerem e költőt, akinek létezéséről soha sem hallott. Azt mondtam: „Jó barátom és még nem régen kezdte a versírást”. Erre ő sokáig rám nézett és egyszerre azt mondta: „Mondd csak, nem vagy-e véletlenül te ez a szobakályha?” Megértettem, hogy átlátott a szitán, és bevallottam, hogy e verset én írtam. Erre megint sokáig nézett rám s végül azt mondta: „Látom, hogy nincs barátod! Ezentúl szívesen elbeszélgetek veled amikor csak ezt kívánod.” Azután mosolyogva hozzátette: „Lehet, hogy majd én leszek az a bizonyos konyhatűzhely!”

Megtartotta szavát. Ettől kezdve nyolc hónapon át, Budapestre való átköltözéseig sokszor voltunk együtt és nem volt téma, amiről ne beszélgettünk volna, az irodalomtól a fizikáig, a filozófiától a politikáig. Sokoldalú, sugárzó tehetsége igen nagy benyomást tett rám. Imponált nekem, hogy fiatal kora ellenére már volt egy sokatígérő, a zsidradékoknak a városi szennyvízből való visszanyerésére vonatkozó találmánya, és felébredt bennem az a vágy, hogy majd egyszer én is feltaláló legyek. Mihály teljesen úgy kezelt, mintha nem is lettem volna tíz évvel fiatalabb nála, és ez nagyon emelte az önbizalmamat s felbátorított arra, hogy minden problémámat – ilyen pedig sok volt – elmondjam neki. Az a tény, hogy egy versemmel kapcsolatosan barátkoztunk meg, és hogy éreztem, további verseimet is magasra értékeli, erősen ösztönözte bennem azt, hogy problémáimról, érzéseimről, hangulataimról versekben számoljak be. A nyolc hónap alatt kb. 40 versem született, ami – ha mennyiségét tekintjük – még egy hivatásos költőnél is bizonyos teljesítményt jelentett volna. Annál érdekesebb tény, hogy életem e költői szakasza teljesen lezáródott, amikor elutaztam Zomborból, hogy bevonuljak katonának. Hogy ennek mi az oka és hogy miért éppen Zomborban jött rám a költői ihlet, ezen én később sokszor elgondolkoztam. Azt hiszem a magyarázat nem az, hogy éppen Zomborban játszódott le életemnek egy problémadús és engem mélyen felrázó szakasza, mert hiszen azóta is igen sokszor kerültem életemben egészen új helyzetekbe, amelyek a legkülönbözőbb érzelmeket és gondolatokat váltották ki bennem és olyan kérdések elé állítottak, amelyek mellett a zombori problémák teljesen eltörpültek. Én inkább azzal magyarázom költészetem lángjának akkori fellobbanását és utána történt hirtelen kihunyását, hogy Zomborban a külső körülmények kedveztek – először és utoljára életemben – annak, hogy versírással foglalkozzam. Zomborban ugyanis igen sok szabad idővel rendelkeztem, mert utolsó gimnáziumi évi vizsgáimra és az érettségire való felkészülés nem volt napokhoz, sőt talán még hónapokhoz sem kötve és ezért, ha egy versem alapgondolata megszületett, semmi sem zavart megvalósításában. Addig Bécsben mint gimnazistának le kellett dolgoznom mindennapos penzumomat. Később pedig mint katona, mint pártmunkás, mint mdományos munkás, mint tanszékvezető, mint kutatóintézeti igazgató és mint könyvek szerzője mai napig úgyszólván mindennap súlyos és rövid határidős feladatok elé kerültem, amelyek tökéletes koncentrálsomatom igényelték és nem adták meg a lelki elmélyedés lehetőségét és az érzelmeim tudatosításához szükséges nyugalmat.

Persze, ha bennem igazi költői tehetség lakott volna, úgy gondolom, ez áttörte

volna az összes említett gátakat!

Hogy életem további alakulása mennyire nem kedvezett versekkel való foglalkozásnak, mutatja az az általam igen sajnálatosnak érzett tény is, hogy verseimből a fent idézetten kívül, ma már csak egyetlen (cg) maradt fenn, mert a későbbi elég hányatott életem folytán, a sok lakásváltozás, házkutatás, letartóztatás és menekülés alkalmával minden leírt versemet elvesztettem és – miután az emberi memória korlátozott, viszont életemben mindig újból és újból kellett teljesen változó igen sokrétű információt és tudásanyagot benne tárolni – ma már a fent idézett versen kívül csak egyetlen egyre emlékszem. És hogy éppen ez nem esett ki a memóriámból annak valószínűleg az az oka, hogy később mint műegyetemi hallgató, mint villamosmérnök, mint tudós, ahányszor dolgom volt az Einstein féle relativitási elmélettel, mindig visszaemlékeztem arra, hogy ezen elmélettel való legelső megismerkedésem milyen gondolatokat váltott ki belőlem. Amikor ugyanis Zomborban egy eléggé alacsony szintű tudományismertető brosúrából először tudtam meg, hogy eszerint az akkor még vitásnak tartott elmélet szerint az idő és a tér nem egymástól független fogalmak, hanem állandó kölcsönös kapcsolat van közöttük, az állítás eredetisége mélyen megragadott. Matematikai ismereteim azonban akkor még teljesen elégtelenek voltak annak megértésére, hogy mi is ennek a matematikai és fizikai alapja és jelentősége, és ezért azon kezdtem gondolkodni: mit jelentene az idő, ha nem lenne a tér, és fordítva, mint jelentene a tér ha nem lenne az idő? Így született meg a következő vers.

AZ IDŐ ÉS A TÉR

A kozmoszkocsmá falai reszketnek:
Az idő és a tér, jaj, veszekednek!

„Ha én nem lennék” így az idő kiabál
„Nem lenne többé élet, hanem csak halál!”

A tér ordít: „Ha nem volna a mindenség a térben benne
Az egész léttel együtt akkor az bizony csak álom lenne!”

Az idő kiabál: „Egy hosszú álom többet ér,
Mint időnélküli és ezért pillanatnyi tér!”

A tér ordít: „Hát minek kéne idő a világnak?
Nem kell ám másnak lennie, bizony, csak valóságának!”

Az idő és a tér – habár egy házaspár –
E vita után kezdték egymást verni már.

S végül az idő fején ott keletkezett
Egy olyan púp, mely elfoglalt ám nagy teret.
A tér meg hosszú időn át még bicegett.

Az az idő, amikor hasonló problémákkal tudtam foglalkozni, csak kb. hat hónapig tartott. Utána a háború realitása kezdett engemet egy komoly kérdés elé állítani.

Addig ugyanis én, mint akkor még majdnem mindenki, meg voltam győződve arról, hogy a világháború nem tarthat sokáig, és ezért, én ugyan nagy szerencsétlenségnek éreztem, de meg voltam arról győződve, hogy fiatal korom miatt soha se fogok abba a helyzetbe kerülni, hogy magamnak közvetlenül kell majd résztvennem a velejáró tel-

jesen értelmetlennek látszó emberölésben. Ezzel szemben az történt, hogy már 1915 márciusában kitudódott, hogy az óriási emberveszteségek miatt még abban az évben be fogják hívni katonai szolgálatra az 1897-ben született fiatalokat, és miután addig már világossá lett, hogy a háború vége még igen messze van, egyszerre nekem is azzal kellett számolnom, hogy a frontra küldenek.

Éppen ezért, hogy ezen behívandó katonák az őket mint végző gimnazistákat megillető „egyéves-önkéntesi” jogot élvezhessék, az osztrák kormány úgy határozott, hogy Ausztria középiskoláiban kivételesen már áprilisban tartsák meg az érettségit, mégpedig, miután így a készülési idő megrövidült, mint szükségérettségit, vagyis kisebb követelmények mellett.

Ahelyett, hogy ennek a hírnek örültem volna, ez nekem, be kell vallanom, valahogyan nagy csalódást okozott. Miután én, ahogyan már említettem, a gimnáziumban mindig egyike voltam a legjobb tanulóknak, és ezért az a becsvágy élt bennem, hogy minél jobban tegyem le az érettségit, bántott, hogy nem fogom tudni megmutatni az érettségin teljes tudásomat, és úgy éreztem, hogy ennek a szükségérettséginek a súlya és értéke kisebb lesz, mint egy szigorú követelmények mellett megtartott érettséginek. Ebben nem is tévedtem, de akkor még nem sejtettem, hogy soha életemben senki nem érdeklődik többé az iránt, hogy milyen körülmények között tettem le valamikor az érettségit, és hogy milyen értékelést kapott az általam akkor felmutatott tudásom.

Mikor áprilisban az érettségin való részvételem céljából egy hétre Becsbe utaztam, nagyon meglepett, hogy mennyire másképpen gondolkodtak kollegáim a háborúról, mint én. Olyanok is, akik mint én, szocialista érzelműek voltak, és olyanok is, akik ha nem is voltak szocialisták, de sohasem éreztek szimpátiát a katonaság iránt, valahogyan teleítették magukat a sajtó által propagált és manipulált hazafisággal. Magyarázták nekem, hogy e háborúnak milyen fontos céljai vannak: megbüntetni a gyilkos szerbeket, leverni a cári önkényuralom hadseregét, segíteni a német birodalomnak, hogy megnyerje a háborút a francia és német haderőkkel szemben, amelyek álnokul hátbatámadták a németeket, amikor ezek szövetségi kötelezettséget betartva, az Osztrák-Magyar Monarchia segítségére siettek. Így gondolkodtak akkor kollégáim, akik közül a legtöbben egészen őszintén kívánták, hogy minél előbb legyen alkalmuk a fronton bebizonyítani hazafias érzelmüket. Ezen elgondolások részben vegyültek még olyanokkal is, hogy tudatosan vagy tudat alatt vágyódtak azon személyes hatalom után, amelynek részei lesznek majd mint katonatisztek. Voltak, akik azt hirdették, hogy egy fiatal embernek örülnie kell, ha alkalma adódik megmutatni bátorságát, fegyelmezettségét és áldozatkészségét. Azok között pedig, akik már bevonultak, és ezért katonaruhában jártak, sokan büszkén mesélték, hogy hogyan futnak azóta utánuk a lányok.

Miután Bécsben megszálltam Schlesingerné nagynéném lakásán, sok alkalmam volt vele ezekről a dolgokról beszélni. Azt mondta, hogy ne csodálkozzam azon, ha a többnyire polgári családokból származó gimnazisták között az általam vázolt hangulat uralkodik, amikor a munkásságnak, sőt a szociáldemokrata munkásoknak nagy többsége hasonló sovinszta hullám áldozata lett. Ezért túrik fegyelmezetten mindazt a bajt és borzalmat, amit a háború nekik jelent. Ez szerinte annál érthetőbb, mert hiszen a szocdem újságok is az irányban agitálnak, hogy meg kell nyerni a háborút és meg kell semmisíteni az ellenséget. Elmesélte, hogy Bauer Ottó, Adler Frigyes és ő a párt bal oldalán helyezkednek el, hibának tartják, hogy a német szocdemek a parlamentben megszavazták a hiteleket, és helytelenítik a sajtó sovinszta irányzatát. De mikor kérdeztem, hogy hát tulajdonképpen mit akarnak és hogyan lehetne megakadályozni, hogy a különböző országok szociáldemokrata munkásai egymást lelkesedéssel megöljék, erre semmilyen világos választ nem tudott adni. Amikor arra emlékeztettem,

hogy nem régen még a nemzetközi szociáldemokrácia forradalommal akarta megelőzni ezt a katasztrófát, ő azt mondta, hogy hiba volt, hogy ez nem történt – ebben különböztek nézetei a vezetők többségének nézeteitől – de most már hiába ilyesmire gondolni, egyrészt, mert a munkások legkisebb fegyelmeztelenségét halállal büntetik és azonkívül, ha egy ilyen forradalom Ausztria-Magyarországon sikerülne, a cár kozákjai azonnal elfoglalnák a Monarchia egész területét, ez pedig nem lehet célja egy forradalomnak. Amikor azt mondtam, hogy feltételezhetően a francia és angol szocialisták éppen úgy nem akarhatnak forradalmat csinálni, nehogy a német császár csapatai bevonuljanak az ő országaikba, beismerte, hogy ez sajnos így van és hogy a „baloldali szocdemek” éppen ezért nem is igen tudják, hogy mit kellene tenni ebben a világhelyzetben.

Tekintettel arra, hogy én sem láttam kiutat, a Schlesingernével történt beszélgetéseim csak megerősítették azt az érzésemet, hogy ez a világöklés még sokáig fog tartani, és hogy sajnos, én is bekerülök egy olyan háború örvényébe, amelyet nem tudok helyeselni és amely ellen minden érzésem fellázadt. És azonkívül volt az esetleges frontra menéssel kapcsolatosan valami, amitől rettenetesen félttem.

Kézenfekvő gondolat lenne feltételezni, hogy egyszerűen félttem attól, hogy megölnek a fronton. Egy ilyen félelem teljesen érthető lett volna, mert hiszen ebben az időben már közismert volt az, hogy milyen óriási emberveszteségekkel járt már addig is a háború, és erősen kellett számolni azzal is, hogy a továbbiakban mind a két háborús fél mindent kieszél abban az irányban, hogy lehetőleg erősen növeljék az ellenfél veszteségeit.

Valóban gondoltam arra, hogy meghalhatok, de érdekes, nem ez volt az, ami engem annyira kínozott. Fiatal korában az ember még általában bátrabb és vakmerőbb mint később, mert még hiányzik a halálra és a velejáró borzalmakra vonatkozó személyes tapasztalata. Azonkívül más összefüggésben már említettem, hogy mindig nagyon tiszteltem a bátor embereket és szégyelltem volna magamat, ha mellettük gyávának látszottam volna. Nagyon kifejlődött azonkívül bennem még gimnazista koromban a kollegákkal szemben érzett csoportszolidaritás, amely azt sugallta nekem, hogy ha más fiatal meghal önhibáján kívül a háborúban, akkor milyen jogon bújnák ki ezen veszély alól éppen én. És biztosra veszem, hogyha a sorozásnál engem testi gyöngeség vagy betegség miatt frontszolgálatra alkalmatlannak nyilvánítottak volna, nagyon szégyelltem volna magamat.

Tehát nem a halálfélelem gyötört. Nekem legrémesebb volt az a gondolat, hogy majd valamikor ki kell ugranom egy gyalogsági lövészárokból, nekimenni egy előttem teljesen ismeretlen katonának, aki soha nekem rosszat nem tett, és nekem, aki addig még egy csirkét se voltam képes levágni és aki az erdőben mindig vigyázott, hogy rá ne lépjen élőlényre, belé kell döfnöm a szuronyomat, vagy lelőni őt a puskámmal. Ha pedig ezt nem teszem, akkor ő öl meg engem!

Hogy ezt az általam rettenetesnek érzett helyzetet elkerüljem az a gondolatom támadt, hogy ha én bevonulok, semmi esetre se legyek gyalogos, hanem táborigádés, aki, ha elsüti az ágyút, rendszerint nem látja, hogy kit és hány embert ölt meg. Bár tudtam, hogy a táborigádésnél, amely a lovak miatt jó célpontot képezett az ellenség tüzérségének, amely minél előbb igyekezett azt elnémítani, az emberveszteségek sokszor még nagyobbak voltak mint a gyalogságnál, ezt a kockázatot magamra vállaltam volna, mert az esetleges elesés szempontjából is előnyben részesítettem egy olyan halált, amelynél nem tudom és nem látom, hogy ki az, aki rám lő.

Megkérdeztem két gimnáziumi kollegámat, akik az érettségim mint táborigádés jelentek meg, mit kell tennem, ha bevonulásom után mint táborigádés szeretnék szolgálni. Azt mondták, hogy ennek három alapfeltétele van. Az egyik, hogy önként,

valamivel előbb kell jelentkeznem katonai szolgálatra, mint amikor már az egész évfolyamot besorozzák. A másik az, hogy saját lovat kell magammal hoznom. A harmadik pedig, hogy jól kell tudnom, vagy legalább már mint katona hamar és jól meg kell tanulnom lovagolni, mert különben onnan áthelyeznek a gyalogsághoz.

Zomborba visszaérkezve megbeszéltem e kérdést édesapámmal, aki egyetértett azzal, hogy önként jelentkezsem még a kötelező sorozás előtt és megígérte, hogy ő, ha jól megtanulok addig lovagolni, megvásárolja nekem a szükséges lovat és felszerelést. A tanulásra vonatkozólag az egyik hozzá beosztott ezredorvos szívességből felajánlotta, hogy rendelkezésemre bocsátja mindennap lovát és azonkívül a lovász-tisztiszolgát, hogy velem gyakoroljon.

Másnap elmentem a megjelölt helyre, ahol már várt rám a tisztiszolga egy fekete lóval és egy hosszú kötéllel. Megmondta, hogy a lovat „Vezér”-nek hívják. Oldalról odamentem a lóhoz és a szájához tartottam néhány kockacukrot, hogy megnyerjem barátságát. Meglepetésemre azonban a ló úgy tett, mintha nem venne észre és még amikor a cukor talán már egy centiméterre volt csak a szájától, akkor sem fordult fejével felém. Megkérdeztem a lovászt, hogy vajon ez a ló nem szereti-e a cukrot, de meglepetésemre azt a választ kaptam tőle, hogy a ló a cukrot nagyon szereti, de nem tudja, hogy akarok neki adni, mert a felém néző szemére teljesen vak! És valóban, amikor a másik oldalról nyújtottam felé a cukrot, nemcsak elfogadta, hanem úgy bekapta, hogy megállapíthattam, hogy ha vak is, de a fogai, amelyekkel erősen megharapta a kezemet, annál egészségesebbek voltak.

Megkérdeztem a lovászt, hogy hogyan tud majd velem futni ez a ló, ha vak. Azt felelte, hogy ez nem fog gondot okozni, mert ő a lovat a már említett hosszú kötél végéhez köti, amelynek a másik végét ő fogja tartani és úgy körbe futtatja majd a lovat, hogy az egészséges szeme mindig ő felé fog nézni.

Tényleg így is történt: Felültem az álló ló hátára erősített nyeregbe, és alig tettem lábaimat a kengyelbe, a lovász nagyot ordított, „Gyű Vezér!” miközben pattintott egyet az ostorral. A ló körbe sétált, miközben próbáltam minél jobban elhelyezkedni a nyeregben. Amíg a ló lépésben ment, úgy éreztem, hogy teljesen ura vagyok a helyzetnek. Rájöttem arra, hogy kicsit a kör belseje felé kell hajolnom, hogy a centrifugális erő ne taszítson le a lóról. Jól összeszorítottam combjaimat, hogy erősen tapadjak a nyereghez és a ló testéhez. Nagyon örültem, hogy milyen kellemes dolog a lovaglás. Egyszerre azonban teljesen megváltozott a helyzet. A lovász kétszer pattintott az ostorral és akkor a ló ügetni kezdett. Én tudtam, hogy a lovaknak van egy ilyen jellegzetes járásmódjuk és sokszor végigfigyeltem, ha valaki mellettem ellovagolt. Akkor ez mindig nagyon könnyűnek és egyszerűnek látszott. De amikor a „Vezér” elkezdte az ügetést, egy soha nem is sejtett kellemetlen helyzetben találtam magamat, miután ügetés közben a ló háta minden másodpercben legalább egyszer felfelé lökte a testemet úgy, hogy talán öt centiméterre távolodtam el a nyeregtől a levegőbe és utána pedig visszaestem. Ez magában véve talán nem is lett volna még olyan rémes, de engem az nyugtalanított, hogy így tulajdonképpen a combjaim állandóan felfelé és lefelé csúsztak a nyereg oldalán és nem éreztem többé a köztük fellépő súrlódást, amely, amíg a ló lépésben ment, nekem annyira megadta a biztonságos ülés érzését. Ösztönösen jobban összeszorítottam a ló oldalához combjaimat és lábszáramat. Lehet, hogy e közben sarkantyúm megszurta a lovat. Hogy ez így volt vagy nem, azt én nem tudom. Csak arra az egyre emlékszem, hogy „Vezér” hirtelen megállt, ami által testem előre borult, úgy hogy a nyakában kellett megkapaszkodnom. De ez az állapot nem tartott sokáig, mert a ló hirtelen a két mellső lábára állva „felhányta farát”, én pedig nagy ívben a ló fején át előre bukva földre estem. Ami ezután következett, annak minden részletére pontosan emlékszem, bár ez hat évtizeddel ezelőtt történt. Borzadva láttam, hogy a ló,

mely engem álló helyzetben dobott le, egyszerre csak újból megindult és lépésben fekvő testem felé közeledett. Miután a kötél arra kényszerítette, hogy állandóan balra kanyarodjon, nem ment egyenesen nekem, hanem testem mellett, de mégis olyan közel, hogy jobb első lábával rálépett a mellemre. Utána azonnal megállt. Én nagy nehezen feltápáskodtam és hallottam a lovász ordítását: „Tessék azonnal egy nagyot köpni!” Teljesen kábultan nem értettem, hogy ez mire jó, de miután a lovaglás alatt bennem teljesen kifejlődött a lovással szemben, aki hosszú kötélen az én sorsomat is irányította, a teljes alárendeltség és a köteles fegyelem érzése, teljesítettem a furcsa parancsot. Erre azt ordította: „Vér nincs, azonnal fel kell megint szállni a lóra, hogy az lássa ki az úr!” Őszintén szólva féltem újból felszállni a lóra, mert magamban úgy éreztem, hogy már teljesen világos, hogy kettőnk közül igenis a ló az úr. De miután nem akartam gyávának látszani, leküzdöttem félelmemet és újból felkapaszkodtam a lóra, amely újból elkezdett körbe ügetni. És érdekes, talán azért, mert a történekből azt tapasztaltam, hogy a lóról való leesés sem olyan rettenetes dolog, az ügetés közben fellépő bizonytalansági érzést le tudtam küzdeni és az első lovaglási leckém így félig-meddig sikerrel végződött. A lovász utána azzal akart vigasztalni, hogy csak egy félig vak ló lép rá a leesett lovasára.

Ha csak arról lett volna szó, hogy a tűzérnek biztosan kell ülni a nyeregben és nem szabad lepotyogni, úgy gondolom ezt a mesterséget hamar megtanultam volna. A baj azonban az volt, hogy értesüléseim szerint a tűzértől sokkal többet követeltek, azt ugyanis, hogy a futó lóra tudjon felugrani. De amikor kívánságomra a tanítómesterem ilyen fajta gyakorlatokat is végeztetett, szomorúan rájöttem arra, hogy ez nekem nem sikerülhet, mert nem volt meg a fizikai adottságom. A láb- és eombizmaid nem voltak elég erősek ahhoz, hogy ugródeszka és nekifutás nélkül ilyen magasra ugorjak és a karjaim és mellizmaim is túl gyöngék voltak ahhoz, hogy tartsák testsúlyomat addig, amíg a nyeregben el tudok helyezkedni.

Úgy gondolom, sokan mások a helyemben ilyen körülmények között lemondtak volna a lovaglás álmáról. De – amire már többször rámutattam – sokszor ha valamilyen nehézség előtt álltam, valahogyan bennem minden feszült azon irányba, hogy ezt most már azért is le kell küzdenem. Azon kezdtem törni a fejemet, hogy hogyan tudnám hamar felszámolni a testi erők hiányát. Kieszelttem, hogy itt csak egy rendkívül intenzív torna-tréning segíthet. Elhatároztam, hogy a láb- és combizmok erősítése céljából sokat fogok kerékpározni és ki is vettem egy kölcsönző-üzletből egy kerékpárt, amellyel néha egyszer, néha kétszer naponta – olyan iramban ahogyan csak bírtam – hajtottam Zomborból Apatinba és vissza, ami kb. 40 km távolságnak felelt meg. Ami pedig a kar-és vállizmokat illeti, megterhelésük céljából vásároltam egy ócskavas üzletben egy kb. 15 kg súlyú és másfél méter hosszú vasrudat, amely úgy gondolom, valamikor egy kocsis tengelyét képezhette. Ezen rudat a vállamra vettem és sokszor egy-két órán keresztül így jártam végig a várost. Láttam, hogy sokan csodálkozva megállnak és fejcsoválva néznek utánam. Én azonban egész életemen át vajmi keveset szoktam törődni azzal, hogy rólam mások miket mondanak vagy gondolnak, ha magam úgy érzem, hogy helyesen cselekedtem, annál inkább, mert az ember úgy is csak ritkán értesül arról, ha mások pletykáinak céltáblájává válik. Így csak később, amikor már elkerültem Zomborból mesélte nekem valaki, hogy a rúddal való sétáim miatt a zomboriak engem „törzs-bolond”-nak kereszteltek el. Miután ezen összetett szó második részének jelentése nem szorul magyarázatra, elég ha hozzáteszem, hogy a „törzs” szó arra utalt, hogy egy törzstiszt fia voltam.

Lehet, hogy mindez tényleg bolondság volt, de az biztos, hogy elértem célomat: néhány hét alatt izmaid észrevehetően megerősödtek, és ennek megfelelően nőttek lovaglási sikereim is. Már tudtam kengyel nélkül a lóra felugrani, először álló lóra, később már lépkedő lóra és már nem volt okom abban kételkedni, hogy ha bevonulok

tábori tüzérnek, megtanulom majd az összes szükséges fortélyokat és semmi esetre sem fognak már az én hibámból áthelyezni a tüzérségtől a gyalogsághoz. Ennek alapján megírtam a kérvényt, amely szerint hajlandó vagyok korábban mint korosztályom bevonulni, ha felvesznek tábori tüzérnek. Most már csak egy feladat maradt: keresni egy megfelelő lovat.

Azonban a sors nem akarta, hogy lovastüzér legyek! Apám anyagi helyzetében olyan valami történt hirtelen, ami lehetetlenné tette számára – bármennyire is fájt – hogy ígéretét beváltsa.

Már az előző fejezet végén említettem, hogy édesapámnak úgy Badgasteinben mint Bécsben egy-egy rádium emanatoriuma volt, amelyek segítségével évi keresete már kezdett annyira emelkedni, hogy megkezdhette a villájára betáblázott adósságának törlesztését. Mikor kitört a háború és aktív katonatiszti szolgálatra hívták be, kénytelen volt mind a kettőt bezárni. Megtartotta azonban bécsi lakását, mert ő, mint majdnem mindenki más is, azt hitte, hogy a háborúnak hamar vége lesz és akkor újra szükséges lesz ez a lakás, a benne felszerelt rádium emanatoriummal együtt. Ez a lakás aránylag nagyon drága volt, mert hat szobából állt, amelyek közül három volt lakószoba, egy mint rádium emanatórium, egy mint orvosi rendelő és egy mint várószoba szolgált. De apám, várható keresete alapján joggal gondolhatta, hogy a lakbér nem fogja őt nagyon megterhelni.

Mikor azonban 1915 tavaszán világossá vált, hogy a háború még nagyon sokáig fog tartani, és ezért a drága bécsi lakás egy mind jobban fájó anyagi tehertétel lett, úgy látta, hogy kénytelen a lakást felmondani és majd a háború után újat keresni. Ez azonban azt jelentette, hogy addig a bútorokat, az orvosi berendezéseket és a rádium emanatoriumot raktárba kellett helyeznie. A Schenker et Compagnie névű speditőr cég, amely Bécsben hatemeletes óriási raktárral rendelkezett, vállalkozott arra, hogy mindent ebbe a raktárba szállít, a háború végéig ott tartja és állandóan gondoskodik a karbantartásról. Édesapámnak nem volt más kiútja és feladta a szükséges megrendelést. Miután azonban abban az időben már érezhetővé vált a pénz elértéktelenedése, és ezért Schenker szolgálataiért nagyon borsos számlát nyújtott be, apám kénytelen volt utolsó pénztartalékát kiadni e célra. Ahogyan már említettem a hasonló állásban levő, addig is aktív szolgálatban maradt katonatisztekkel ellentétben, akik élvezték a kaucióval járó kamatokat, már nem rendelkezett ilyen pénzforrással, mert hiszen a kaucióját képező pénzüsszeget felhasználta bécsi orvosi praxisának megteremtésére. Ezért a jelzett időben, kénytelen volt csak az aránylag kis katonai fizetéséből a családot eltartani és ezért az említett szállítási ügy lezárása után olyan rossz anyagi helyzetbe került, hogy nem tudott már arra gondolni, hogy lovat vásároljon nekem és megfelelő felszerelést. Tökéletesen beláttam, hogy nem tehetett mást.

Így tehát egy igen kellemetlen helyzetbe kerültem.

Megkaptam a behívót Budapestre a tábori tüzérekhez való önkéntes bevonulásra szóló sorozásra és hiányzott a legfontosabb kellék – a ló. Már majdnem úgy határoztam, hogy visszaveszem a kérvényemet. De végül is ráeszméltem arra, hogy ha ezt nem teszem, se történhet nagyobb baj, mint ha megteszem, az ugyanis, hogy mégis a gyalogságnál fogok szolgálni. Éppen ezért elhatároztam, hogy igenis fenntartom a kérvényt és lesz, ami lesz!

A sorozásnál engem – mást nem is vártam – egészségileg frontszolgálatra alkalmasnak minősítettek. Utána jött a várt kellemetlen kérdés: „Lova van?” Mi mást felelhettem volna, mint „Az nincs!” Erre a sorozóbizottság egy tagja gúnyosan azt kérdezte: „Hát mi mást hoz magával a tüzérséghez?” Erre eszembe jutott nekem, hogy az a két gimnáziumi kollégám, akiket, mert saját lovuk volt, felvették tábori tüzérnek, nekem panaszkodtak arról, hogy milyen nehezükre esik megtanulni a tüzérségi lövedék

röppályájának matematikai törvényeit. Dühösen gondoltam arra, hogy ezek a fiúk, akik az osztály leggyengébb matematikusai voltak, csak azért lehettek mégis tüzérek, mert gazdag papájuk volt, és én, akinek mindezek a matematikai feladatok gyerekjátékot jelentettek, most itt állok ebben a szégyenteljes helyzetben! Dühösen azt mondtam: „Lovam nincs, de fejem az van!” Csodálkozva megkérdezték, hogy mit akarok ezzel mondani. Azt, feleltem, hogy én voltam Bécsben a gimnáziumom legjobb matematikusa. Erre a beszélgetés egy általam nem várt fordulatot vett. Nem érdeklődtek ugyanis matematikai tudásom iránt, hanem megkérdezték, hogy jól tudok-e németül. Mikor megmondtam, hogy perfektül beszélem e nyelvet, a bizottság elnöke legnagyobb meglepetésemre kijelentette: „Akkor bevonulhat vártüzernek, annak nem kell ló!” Akkor még nem értettem, hogy mi ebben a logika. Olyan érzésem volt, mintha csoda történt volna: íme lovam nincs, és mégis felvettek tüzernek!

Katonai kiképzésem ideje

Budapestre érkezve megszálltam dr. Kurucz Zsigmond ügyvédnél, aki édesanyám egyik hűgának férje volt, de mert nem akartam hosszabb ideig terhükre lenni, azonnal lakás után néztem. Tudtam, hogy az egyéves önkéntesek egyik előjoga az, hogy nem kötelesek a laktanyában lakni, és így kivehettem volna egy albérleti szobát. De ahogyan már említettem, édesapáin anyagi helyzete éppen akkor rosszra fordult, és nem akartam anyagilag jobban megterhelni. Ezért megkértem a tüzerzászlóaljam parancsnokát, hogy tegye számomra lehetővé a laktanyában való elhelyezést. Engedélyt kaptam rá, hogy az egyik zupás őrmester szobájában aludjak a másik ágyon.

Amikor reggel jelentkeztem a szobatársamnál, már az első pillanatban igen ellen-szenvesnek találtam, mert az arcának nyilvánvalóan valami szenvedélye által keletkezett számtalan mély barázdája között a szeme nagyon szúrósan nézett rám. Különben barátságos volt, sőt úgy éreztem túlságosan barátságos. Az első kérdése az volt, hogy szűz vagyok-e és hogy van-e Budapesten valamilyen leányismerősöm. Mikor azt feleltem, hogy szűz nem vagyok már, de Budapesten még nincs barátnőm, azt mondta, hogy ő majd hamar szerez nekem egyet. Utána kezdte mesélni, hogy neki van egy 60 éves szeretője. Arra a kérdésemre, hogy miért nem keres fiatalabbat, azt mondta, hogy neki éppen ez felel meg, mert jómódú és jól fizet. Utána kezdett nekem mesélni viszonyának minden részletéről – hogy milyen különleges igényei vannak a nőjének, és hogy ő hogyan tesz mindegyiknek eleget. Bár én abban az időben, mint akkori koromban valószínűleg mindenki, őszintén szólva bizonyos érdeklődéssel szoktam figyelni, ha valaki a nemi szférára vonatkozó élményeit adta elő – ami a katonaságnál elég gyakori volt –, de amit most kellett végighallgatnom, túl ment minden elképzelhető határon, és nagyon össze kellett magamat szedni ahhoz, hogy ne legyek rosszul. Végül azt mondta, hogy barátságunkra inni kell és hozott pálinkát két pohárral, miközben szó szerint azt mondta: „Nyugodtan ihatsz a pohárból, mert már a torkom kigyógyult.” Gyanakodva kérdeztem, hogy mi baja volt, mire azt válaszolta, hogy vérbajjal kezelik, de a torkában a sebek már megszűntek.

Úgy gondolom, az olvasó el tudja képzelni, hogy hirtelen mi játszódott le a gyomromban! Csak nagyon nehezen sikerült nyugodtságot színelve azt mondanom, hogy legnagyobb sajnálatomra nem illatom meg a pálinkát, pedig nagyon szeretem, de még Zomborból való elutazásom előtt az orvos a szívem miatt egy hónapra szigorúan megtiltotta a szeszes italok fogyasztását. Különben is sürgős elintézni valóm miatt már

búcsúznom kell!

Ezután az élmény után elhatároztam, hogy mégiscsak albérletbe megyek. Úgy határoztam, hogy rokonaim segítségével keresek gimnáziumi diákokat, akiknek segítek tanulmányaikban, az így megkeresett pénzüsszeget pedig lakbérre fogom fordítani. Amikor rokonaim biztosítottak arról, hogy ez sikerülni fog, elkezdtem albérleti szobát keresni.

Ez azonban nem bizonyult egyszerű vállalkozásnak. Már az első szobában ugyanis néhány perc után a falakon poloskákat fedeztem fel, én pedig hazulról ehhez nem voltam hozzászokva.

Nem tudtam még, hogy Budapesten abban az időben, miután még nem léteztek a mai hatásos vegyszerek, nagyon el volt terjedve a poloska, főképpen a háború alatt, amikor sok háziasszony kénytelen volt munkát vállalni és a háztartását elhanyagolta. Ezért háztól házig mentem abban a reményben, hogy előbb-utóbb csak találok majd poloskamentes szobát, de sajnos ilyenre nem akadtam.

Már délután volt és én holt fáradtan bementem egy házba, hogy tizedszer is szerencsét próbáljak. Meglepetéssel láttam, hogy a ház nagy udvarán templom áll, e ház a Rákóczi úti Luther Udvar volt.

Bármilyen furcsának hangzik is talán, de valami megnyugtató érzés támadt bennem. Hogy ha valahol, hát ebben a házban nincs poloska! Nem mintha azt gondoltam volna, hogy magának a templomnak ilyen csodatevő hatása lehet, de valahogyan az járt a fejemben, hogy egy ilyen templomot magában foglaló házban csupa patrícius és jómódú polgár lakik, ezek pedig nem túrik a poloskát. Mikor megmutatták a jövő szobámat, láttam, hogy előérzetem nem csalt. Nagyon szép szoba volt, mintás tapétával, és mikor poloskát kezdtem rajta keresni, a háziasszony nevetett és azt mondta, köztudomású, hogy a tapétákon nincsenek poloskák. Ezek után én örömmel lefizettem egy hónapra szóló lakbért, és azt mondtam, hogy még este beköltözöm.

Este 21 óra felé felhoztam a cókómómat és mint aki jól végezte dolgát, fáradtan de megelégedve leültem a szoba közepén egy székre és végignéztem új birodalmamat. Érdeklődéssel néztem a tapétát és próbáltam megfejteni azon kérdést, hogy mit is ábrázolnak a minták, amikor egyszerre valami furcsa dolgot láttam. Úgy véltem, hogy a minták mozognak! Ugyanezt látom, amikor más falra tekintetem. Amikor kíváncsian közelebb mentem a tapétához, egyszerre nem hittem a szememnek. Nem a minták mozogtak, hanem a poloskák. Annyian voltak, mintha a kerület összes poloskái ellenem összeesküdtek volna. Két illúzióval lettem szegényebb. Az egyik az, hogy egy templom közelsége és a poloskák mennyisége között lenne valamilyen összefüggés. A másik pedig az, hogy a tapétákon nincsenek poloskák. Ráébredtem ugyanis arra, hogy a háziasszony rútol becsapott, mert nappal ugyan, amikor világos volt, tényleg nem mászkáltak a poloskák a tapétázott falakon, de csak azon egyszerű oknál fogva, mert el tudtak bújni a napfény elől a tapéták, mögé. Elhatároztam, hogy vissza fogom követelni a pénzemet és más szobát keresek, de miután késő este már úgy sem találhattam volna más szobát, egy éjszakán át még ott maradtam.

Ezen éjszaka eseményei egy hősi balladába illettek volna. Órákon át gyűjtöttem és öldöstem az utálatos állatokat, de hiába! A tapéta alól mind többen és többen bújtak ki. Végül kifáradtam és elhatároztam, hogy lefekszem. Miután láttam, hogy a faágy lábain át mászkálnak a padlóról fel az ágyba, lementem egy patikába, hipermangánsavas kálit vásároltam, vízben feloldottam és az ágy négy lába alá helyeztem fazekakat, amelyekbe ezt a mérgező oldatot beleöntöttem. Örömmel láttam, hogy a találmányom bevált. Az ágyban levő poloskákat kiirtottam, és a lábakon keresztül már nem juthatott fel az utánpótlás. Végre megkaptam a régen megérdemelt nyugodalom lehetőségét és hamar elaludtam.

Éjszaka arra ébredtem fel, hogy egész testem borzalmasan viszketett. Meggyújtottam a villanyt és azt láttam, hogy az ágy tele van poloskákkal. Megvizsgáltam az ágy lábait és megállapítottam, hogy bizony a hipermangánon egyetlen bogár sem jött át! De hát akkor honnan kerültek az ágyba, melyből lefekvés előtt az összeseket kiirtottam? A rejtély megoldódott, amikor véletlenül felpillantottam a mennyezetre és észrevettem, hogy ágyam felett a poloskák hadserege készenlétben állt, hogy – ahogyan már addig is történt – fentről ágyamra vessék magukat és kiszívják azt a kevés vért, amit kollégáik még bennem hagytak. Rádöbbsentem arra, hogy ezek milyen okos és rugalmas stratégiák: felismerve, hogy a szokásos támadási út le van zárva, azonnal átcsoportosították csapatukat és az offenzívát más módon sikeresen folytatták. Én legalábbis megadtam magamat. Lementem egy egész éjjel nyitvatartó kávéházba és ott türelmetlenül megvártam a reggelt.

Hazatérve visszaköveteltem az egy hónapra előre fizetett lakbért, mert a szobában a poloskák miatt nem lehet maradni. Erre az asszony azt mondta, hogy nála bizony ilyen nincs. Megmutattam a sok-sok agyonnyomott poloska nyomait, amire azt felelte, hogy ezeket nyilvánvalóan magam hoztam el a holmimban és ő bizony nem fizeti vissza a lakbért, sőt még kártalanításra tart igényt azért, hogy bemocskoltam a tapétákat és az ágyneműt. Ennyi szemtelenség láttára dühösen felugrottam, aminek nem várt következménye volt: Felordított: „Jaj ne tessék agyonszúrni! Bevallom, a poloskák már itt voltak! Mindent visszafizetek, csak ne tessék agyonszúrni!” Első pillanatban sehogyan sem értettem, hogy mitől fél, de aztán láttam, hogy szemei rémülettel meredtek a bajonettre, amely békésen lógott hüvelyében a bal oldalamon. Rossz lelkiismerete úgy látszik azt sugallta neki, hogy gázságáért meg fogom büntetni. Úgy látszik, amikor felugrottam, a bal kezem véletlenül érinthette a bajonett hüvelyét, szegény pedig nem tudta, hogy ha ki akartam volna rántani, jobb kezemmel kellett volna megragadnom. Bárhogyan is volt ez, mindenesetre mindjárt visszaadta nekem a lakbért és láttam, hogyan könnyebbült meg, amikor köszönés nélkül eltávoztam.

Én pedig, néhány tapasztalattal gazdagabban, tovább mentem szobát keresni. Fel is vettem a legelső adódót, amelyben ugyan a csupasz falon mászkált néhány poloska, de legalább nem volt tapéta, ahová elbújhattak volna.

Másnap megkezdődött a katonai kiképzésem.

Már versírással kapcsolatosan említettem, hogy amikor elkerültem Zomborból Budapestre, megkezdődött életem azon szakasza – amely tulajdonképpen mostanáig tart –, amelyben állandóan konkrét feladatok előtt álltam, amelyeket bizonyos, mások vagy általam szabott határidőig feltétlenül meg kellett oldanom. Ha már ez a hirtelen változás is elég nehéz átállást követelt tőlem, akkor hozzájárult a katonasághoz való bevonulásom alkalmával még az a tény, hogy hirtelen meg kellett ismerkednem olyasvalamivel, amit addig soha sem éltem át, sőt teljességében el sem tudtam volna képzelni: a katonai fegyellemmel.

Hogy is álltam addig fegyelem tekintetében? Ami a családomon belüli fegyelmet illeti, szülémhez való viszonyom soha nem volt olyan, hogy én ebben a fegyelemnek valamilyen nyomását éreztem volna, egyszerűen azért, mert ők mindig igyekeztek meggyőzni, hogy az, amit ők tőlem akartak, helyes és mindnyájunk érdeke. Ha valamivel nem értettem egyet, természetesnek vették, hogy meghallgassanak és türelmesen megvitassák velem a felmerülő nézeteltéréseket, és ha úgy látták, hogy nekem van igazam, természetesnek vették, hogy ezt meg is mondják nekem.

Igaz, hogy Zomborba való átköltözködésig engedelmeskednem kellett a gimnáziumi fegyelemnek. Azonban ezt alig éreztem nyomasztónak, még pedig több oknál fogva. Először – és ez volt a legfontosabb – a gimnáziumi tanulás útját magam választottam és sikeres elvégzését fontos érdekemnek tartottam. Másodszor úgy éreztem,

hogy – ha voltak is tárgyak, amelyek hasznát nem tudtam megérteni –, mégis az elsajátítandó oktatási anyag nagy része érdekelt és éreztem, hogy könnyen és szívesen sajátítom el. S végül az is enyhítette a fegyellemmel járó nyomasztó érzést, hogy tudtam: ha bármilyen igazságtalanság érne a tanárok részéről, édesapám azonnal segítségre siet és körömszakadtáig harcol érdekemben.

Később, a katonai szolgálatom után, amikor beléptem a Kommunisták Magyarországi Pártjába, egész életemen át kötött a pártfegyelem. De soha nem éreztem nyomasztónak. A Pártba ugyanis önként, saját akaratomból léptem be, és maradtam, mai napig tagja, bármennyire vasfegyelmet követel a Párt határozatainak megvalósítása területén tagjaitól, én ezt soha nem éreztem nyomasztónak. A Párt mindig biztosította tagjainak a lehetőséget arra, hogy bizonyos időközökben és bizonyos alkalmakkor, a határozathozatalban részt vegyenek és esetleg eltérő véleményüket előadhassák és vitára bocsáthassák. Így a határozatokkal vagy teljesen egyetértettem, vagy ha egyes másodrendű kérdésekben nem értettem velük egyet, mindig meg voltam győződve arról, hogy a Párt kollektív bölcsessége jobban látja a dolgokat mint én.

Teljesen másnak, mégpedig valami rendkívül nyomasztónak, rémesnek és utálatosnak éreztem a Monarchia hadseregében tölem szigorúan követelt fegyelmet.

Gyűlöltem a háborút, azokat, akik előkészítették, és azokat, akiknek az érdekében folyt. Gyűlöltem és megvettem egy olyan hadsereg szellemét, amely nem egy nemzet szabadsága védelmének vagy más, haladó eszmének szolgálatában állt, hanem csak arra való volt, hogy késleltesse a sok nemzetiséget erőszakkal és érdekeikkel ellentétben összeláncoló, teljesen elavult struktúrájú monarchia szétesését. Mélyen sértette magyar nemzeti érzésemet az a tény, hogy a magyar katonáknak a nekik ismeretlen német nyelven kapott parancsokat kellett teljesíteni. Rémesen hatott rám az a tény, hogy talán több évre le kell mondanom az általam óhajtott műegyetemi tanulmányaim megkezdéséről azzal, hogy helyette megtanuljam, hogy hogyan ölhetek meg minél több teljesen ártatlan embert.

Ehhez hozzájárult az a tény is, hogy én a katonai kiképzésem idején kapott feladatoknak nagyon nagy részét – még ha lelkes híve lettem volna is a háborús kiképzés céljainak – éppen e célok elérésének szempontjából teljesen szükségtelen időrablásnak tartottam; annyira észszerűtlenül és rosszul volt minden szervezve. Így például a kiképzésem mint közlegény és utána tisztiiskolában bevonulásomtól kezdve a frontra való kiküldésemig összesen 16 hónapig tartott, pedig mindazt, amiről úgy éreztem, hogy szükséges egy vártüzér kiképzéséhez, két hónap alatt el lehetett volna sajátítani.

Igaz, hogy ez az anyag nagyon érdekelt, mert hamar ráébredtem arra, hogy az ágyú valójában egy hatalmas gép, amelynek megalkotása sok műszaki lángész hosszú időre kiterjedő, egymást kiegészítő szellemes találmányainak eredménye. A műszaki tudományoknak, amelyekhez mindinkább vonzódtam, az első területe amellyel találkoztam, az ágyú működése, a hozzá tartozó berendezések, a lövedékek működése és röppályájuk törvényszerűsége, az ágyúnak a várrendszerben való felhasználása, robbanóanyagok használatának elmélete volt, tehát keveréke a matematikának, fizikának, vegyészeinek, géptannak és építési problémáknak. Így az én műszaki problémák megismeréséről és megoldásáról álmódzó vágyaimnak ez volt az életemben először adódó kielégítő területe.

A következőkben ismertetek egyet, amelyben a nem műszaki ismeretekkel rendelkező olvasó is felismerheti a probléma érdekességét és bonyolultságát és érezheti a szellemes megoldás felismerésével járó kielégítést.

Arról a problémáról van szó, hogy hogyan lehet növelni azt a távolságot, amelyre a lövedék el tud jutni. Világos, hogy ehhez szükséges, hogy a lövedéknek, amikor elhagyja az ágyúcsövet, lehetőleg nagy mozgási sebessége legyen. A löpörnek adott

mennyisége mellett ez a kezdősebesség annál nagyobb, minél nagyobb mértékben sikerül a puskapor elégeésekor keletkező gázok nyomásának a lövedéknek még az ágyúcsövön belül történő gyorsítására szolgáló hatását növelni. Az utóbbi probléma egyik megoldásának elve, hogy az ágyúcső legyen minél hosszabb, úgyhogy az az idő, amely alatt a lövedék még a csövön belül a gázok nyomása hatására felgyorsulhat, minél hosszabb legyen. Tekintettel azonban arra, hogy a hosszú ágyúcső nagyon növeli az ágyú helyigényét és súlyát, felmerült valamikor az a kérdés, hogyan lehetne adott csőhosszúság mellett javítani a gáznyomás keletkezésének módját. Ezzel kapcsolatban felmerül ugyanis egy rendkívül érdekes probléma. A lőpor, amelyet darabokba préselve használnak, annál gyorsabban ég el, minél nagyobb az elégő test felülete. No már most, minél tovább ég, annál kisebbé válik a még el nem égett rész felülete, vagyis a lőpor által keletkező nyomás legnagyobb mindjárt a gyújtás után és később csökken. Így tehát a hosszabb cső előnye elvész, mert, amikor a lövedék a cső vége felé halad, már nagyon gyöngye a ráható hajtónyomás. Felvetődik tehát a következő feladat: milyen alakot kell adni a lőporból préselt anyagnak, hogy az elégési felület az elégés ideje alatt kb. egyenlő maradjon?

Az első pillanatban a feladat teljesen megoldhatatlannak látszik, hiszen akármilyen alakba préseljük is a lőport, az emberi ész azt sugallja, hogy természetesen égés közben az elégő test felülete csökken! Annál meglepőbb az a megoldás, amelyet valamikor egy előttem ismeretlen, de kétségkívül lángeszű feltaláló megtalált: szükséges, hogy a lőporból csőalakú testeket préseljenek. A csőnek ugyanis nemcsak külső felülete van, amely égés közben csökken, hanem belső felülete is, amely égés közben nyilvánvalóan növekszik, úgyhogy az összégési felület a gyújtástól a teljes elégésig kb. állandó marad!

Egy másik műszaki probléma, amely igen felkeltette érdeklődésemet és amelynek megoldását rendkívül szellemesnek találtam az, hogy miként biztosítható az, hogy a gránátnak nevezett lövedék felrobbanjon, amikor földet ér, a srapelnek nevezett pedig már a levegőben, rövidebbel mielőtt földet érne. E problémák annyira hatottak műszaki fantáziámra, hogy később, életem első találmánya, amelyet 1929-ben már mint politikai emigráns ajánlottam fel az Szovjet-Oroszország bécsi követségének, éppen két újfajta elven alapuló tüzérségi lövedék volt.

Az, hogy engem a tüzérségi tudomány műszaki oldala annyira érdekelt, ahhoz is vezetett, hogy mindezen területtel összefüggő elméleti kérdéseket én, a többi velem együtt szolgáló egyéves önkéntesekhez viszonyítva legjobban és leggyorsabban, sajátítottam el, és hogy a többiek kénytelenek voltak hozzám fordulni konzultációért, ami természetesen bizonyos tekintélyt biztosított nekem. A tisztelnél, akik minket ezekre az elméleti tárgyakra tanítottak, szintén nagy tekintélyem lett, de főképpen olyan oknál fogva, ami egyáltalán nem tőlem függött. Bármilyen hihetetlennek hangzik is, a könyvek, amelyekből nekünk egy budapesti tüzérséglőalaj tisztiiskolásainak tanulnunk kellett, német nyelven íródtak. Akkor értettem csak meg, hogy a vártüzérséghez való beosztásomnál miért játszott egészen váratlanul döntő szerepet a perfekt német nyelvtudásom. Most az oktató tisztek lustaságból és részben mert maguk sem bírták a nyelvet jól, arra használtak fel engem, hogy olvassam fel e könyvek szövegét a bajtársaim előtt és fordítsam le azt, amit nem tudnak megérteni.

Mi az elején úgy gondoltuk, hogy az a tény, hogy a hadsereg nem adta ki e könyveket magyar nyelven is, valamilyen takarékosági mániából származott. Mikor azonban múltak a háborús hónapok és évek, láttuk, hogy milyen hallatlanul nagyméretű pocsékolás folyik a katonaságnál az anyagi eszközök minden területén, amelyekhez képest a könyvek fordítása annyit jelentett anyagilag, mint csepp a tengerben. Akkor eszméltünk rá arra, hogy az említett ténynek csak egy egészen más, politikai termé-

szetű oka lehetett, az tudniillik, hogy a vártüzér teljes mértékben ébredjen annak tudatára, hogy ő nem magyar alakulatnál szolgál, hanem a császári és királyi hadsereg kötelékén belül, amelynek a szolgálati nyelve a német, és ezért jó, ha nyomást gyakorolnak a jövődő tisztekre oly irányban, hogy sajátítsák minél tökéletesebben el ezt a nyelvet. Meg kell jegyezni, hogy e tény felismerése jobban és gyorsabban segítette azt, hogy bajtársaim felismerjék a magyaroknak a közös hadseregben való elnyomását, mintha valaki hosszas előadásokat tartott volna erről.

Már említettem, hogy az engem érdeklő tananyag, amelyről úgy éreztem, hogy ez egy vártüzér kiképzéséhez szükséges volt, legfeljebb 2 hónap alatt elsajátítható lett volna. Mégis ló hónapig tartott, amíg befejezettnek nyilvánították. Mivel töltöttük hát a többi hosszú időt?

Mindenekelőtt fel lehetett volna tételezni, hogy miközben az ágyúnak és mindannak, ami hozzá tartozik, az elméletét megtanultuk, mindennek a gyakorlatával is meg fogunk ismerkedni. Azonban – bármennyire is hihetetlennek hangzik – nemcsak, hogy soha nem vettünk részt valamilyen ágyúlövészi gyakorlaton, hanem még arra sem volt alkalmunk, hogy valamilyen, a harctéren felhasználható ágyút valóságban lássunk. Igaz, hogy a Vérmezőnek az Alagút közelében fekvő végén fel volt állítva két ágyú, amelyről tudtuk, hogy a fronton alig használták, mert már annyira elavult volt. Ez volt ugyanis az első ágyú, amelyet nem előlről töltöttek, mint előtte sok évszázadon át szokásos volt, de éppen ezért konstrukciója még eléggé kezdetleges volt. Hogy mást ne említsek: Az a „fékberendezés” amelynek az a célja, hogy a lövedéket előre nyomó égési gázoknak az ágyúcsőre gyakorolt, hátrafelé irányuló lökését felfogja, és amely minden modern ágyú egyik legfontosabb problémáját képezi, ennél az ágyúnál még eléggé hiányos volt. Ennek az lett a következménye, hogy bizony sokszor a kilövés pillanatában az ágyú egy nagy bukfencsel úgyszólván a hátára esett. Nem kell tüzernek lenni annak megértéséhez, hogy egy ilyen eset sem az ágyúnak nem tesz jót, sem annak a katonának, aki lövés közben a közelében állt!

De vajon miért állították a Vérmezőre ezeket a kimustrált, használhatatlan ágyúkat? A felelet csak az lehet, hogy valamire mégiscsak fel lehetett őket használni, arra ugyanis, hogy jobban bepréseljenek minket a Monarchia vak katonai vasfegyelmének rendszerébe. Hiszen ez azon alapult, hogy elnyomjon minden ésszerűség iránti vágyat, egyáltalán minden gondolatot arról, hogy mit kellene esetleg másképpen tenni, mint ahogyan ezt a feljebbvalók követelték. Ennek végeredményben az volt a célja, hogy a katonát valamilyen harci robotgéppé alakítsák át, amely gondolkodás nélkül teljesít minden parancsot, függetlenül attól, hogy helyes-e vagy nem, célszerű-e vagy nem, és összeegyeztethető-e egyáltalán a legegységesebb emberi és erkölcsi kötelességekkel. És hogy ez a katonai kiképzés minél jobban sikerüljön, valahogyan e kiképzés rendszeréhez tartozott az, hogy a katonát teljesen ésszerűtlen, céltalan, szükségtelen, de ugyanakkor sokszor rendkívül kellemetlen műveletekre kényszerítsék irgalmatlan szigorral őrködve azon, hogy a parancs pontosan végre legyen hajtva.

Példája ennek a kiképzési rendszernek volt az, amit velünk a Vérmezőn felállított ágyúkkal kapcsolatosan műveltek. Így például számtalanszor azt a feladatot tűzték eléünk, hogy hatan kézzel mozgassuk a rendkívül súlyos ágyúkat előre és hátra. Ennek szükségességét azzal magyarázták, hogy kilövés esetében a csőben keletkező gázok az ágyúkat visszalökik néhány méterre (ez történt ugyanis akkor, ha nem bukott a hátára!) és akkor a tüzereknek megint előre kellett tolniuk. Hogy pedig ezt megtanulják a Vérmezőn, ahol az ágyú nem működött, és ezért nem is mozgott hátrafelé, a tüzereknek maguknak kellett visszahúzni, ahonnan később előre mozgatják. Az ágyúmozgatás abból állt, hogy hat embernek azoknak a kerekeknek a küllőibe kellett kapaszkodnia, amelyekre az ágyú fel volt szerelve, és így a kerekeket forgásba hozni. Miután pedig

az ágyainak óriási súlya volt, és ugyanakkor a csapágyak régimódiak és a szabadban való tartózkodás miatt rozsdásak voltak, ez a művelet rendkívüli erőfeszítést követelt, amihez még az a körülmény is hozzájárult, hogy a hat embernek összmunkájukat óramű pontossággal kellett elvégezni, mert különben egymást zavarnák és a közös munkát megakadályozták volna. Ha pedig mindez nem sikerült eléggé gyorsan, kemény szidás volt a következménye és az, hogy az egészet újból meg kellett ismételni. Ugyanakkor pedig mi tudtuk, hogy mindennek semmilyen értelme sincs, mert hiszen egy olyan fajta ágyairól volt szó, amelyet a Vérmezőn kívül már majdnem sehol sem láthattunk minthogy, a vártüzérség által a frontokon használt nehéz ágyúk – ahogyan ugyanazok a kiképző tisztek elméleti órán bennünket tanítottak – vagy beton alapzatokra voltak szerelve, vagy hatalmas teherautókra.

Hogy e feladatoknak objektíve nem volt más értelme, mint belőlünk teljesen kiölni az ésszerű kritikai gondolkodás legcsekélyebb maradékát, mutatja egészen világosan a következő eset. Egyszer egy bajtársam, akinek még a monarchia hadseregéről bizonyos idealista elképzelése volt, az egyik kiképző főhadnagy figyelmét felhívta az általam említett ellentmondásra. A tiszt őt egy heti szigorított fogdára ítélte, azon indokolással, hogy „a katonának nem azon kell gondolkodnia, hogy a kapott parancs helyes-e, hanem azon, hogy hogyan tudja legjobban teljesíteni”.

A vak engedelmességre való szoktatásnak egy másik kedvelt módszere volt az úgynevezett századgyaloglási gyakorlat. Ez abban állt, hogy a századot képező négy szakasznak egyenes sorokban menetelve kellett parancsra különböző mozgásokat végeznie, mégpedig úgy, hogy ezáltal az össz-század néha egy nagy egységet képezett, néha pedig négy, egymáshoz képest legkülönbözőbb helyzetben levő és különböző irányokban menetelő részből állt. Közben arra kellett figyelni, hogy az ember pontosan bent maradjon a számára kijelölt sorban, még akkor is, ha például – a szakasz arcvonalaának körben kellett forognia, amihez szükséges volt, hogy a sor egyik végén levő katona lóhalálában körbe szaladjon, a másik végén levő pedig állva forogjon. Mindezeket a fizikai erőt határtalanul igénybe vevő gyakorlatokat számtalanszor kellett megismételni, miközben az embernek csak egyre lehetett gondolni, arra ugyanis, hogy el ne maradjon a tőle jobbra és balra levő szomszédjától! Ugyanakkor tudtuk, hogy a fronton ezt a katonai műveletet soha sem fogjuk alkalmazni, mert ha a katonák zárt századokban meneteltek volna egyetlen géppuska vagy egyetlen egy tüzérségi telitalálat az egész századot meg tudta volna semmisíteni.

De akkor is, amikor a szakasz külön gyakorolta a fegyverfogást vagy a szuronynak a fegyverre való tűzését, mindig hosszú sort kellett képeznünk és arra kellett ügyelniük, hogy a sor mozgás közben teljesen egyenes maradjon. Ugyanakkor mi mindnyájan tudtuk – mind a kiképzendők, mind a kiképzők – hogy a fronton még a gyalogosok sem harcoltak már akkor egyenes sorokban, a szerb tüzérség már a háború első napjaiban megtanította őket arra, hogy ha élve akarnak maradni, még roham közben is az egyes katonáknak egymástól elég távollevő célpontokat kell képeznük. Én akkor egyszerűen érthetetlennek találtam, hogy a katonákat olyasmire oktatták, ami a fronton nemcsak hogy nem kellett, hanem halálos veszélyt okozott. Csak egy-két évvel később, amikor kezdték a katonákat a sztrájkoló munkások ellen bevetni, értettem meg, hogy ilyen, a fegyverkezelést zárt sorokban művelő alakulatok megteremtésével a hadsereg vezetőség már arra az általa előrelátott esetre készült, ha valamikor a belső ellenfél ellen kell kivezényelni a katonaságot. Ilyen esetben t. i. annak a ténynek, hogy a katonák valamilyen szorosán összefüggő egységben közelednek és sortüzet adnak le, különösen megfélemlítő hatása van.

A felsorolt és más mindenféle módszerek segítségével igyekezett a monarchia tisztkara a katonából minden kritikai szellemet, minden egyéni vágyat vagy érzelmet

kiirtani. Sokat beszéltem akkor erről a témáról a velem együtt kiképzendő baj társaimmal, akik ugyan világnézetben, világfelfogásban, korban nagyon is különböztek egymástól, de mind budapesti értelmiségiek voltak és mind csak nehezen bírták az általam jellemzett kiképzési tendenciát. Mind mesélték, hogy volt valamilyen élmény vagy élménysorozat, amely előidézte azt a tudatot, hogy nem marad más hátra, mint teljesen gondolkodás nélkül engedelmeskedni. Ami engem illet, pontosan emlékszem arra, hogy mikor – úgyszólván néhány perc alatt – vésődött belém az említett teljes kiszolgáltatottság rémes érzése.

Egy rendkívül megerőltető gyakorlatot végeztünk, mely abból állt, hogy hosszú egyenes sorban kellett előreszaladni, mégpedig teljes felszereléssel és nehéz hátizsákkal megterhelve. Közben arra kellett figyelniük, hogy senki se maradjon le a jobbra és balra levő szomszédától. Ez a gyakorlat meghaladta testi erőmet. Éreztem, hogy erősen és gyorsan lüktet a szívem és néha azt is, mintha egy pillanatra megállna. Meg kell jegyezni, hogy mint orvos fia tudtam, hogy a szív működést jellemzi a pulzus verésének száma és sokszor megfigyeltem magamon, ha beteg voltam, hogy lázas állapotban a normális 70-ről felmehet 120-ra is, és ezt óra nélkül is mindig elég pontosan tudtam érzékelni. Csak természetes volt, hogy ebben az állapotban – futás közben – odanyúltam a jobb kezemmel a balkezem pulzusára és éreztem, hogy 200 nagyságrendben üthetett. Nagyon megijedtem és azt tettem, amit minden más normálisan gondolkodó ember az én helyemben szintén megtett volna: megálltam. Erre azonban az történt, hogy a zupás őrmester, aki minket vezényelt, a rohanó sort megállította és felém közeledett. Azt hittem, hogy érdeklődni fog az állapotom iránt, de tévedtem. Amikor már kb. 50 méter távolságban volt, elkezdett ordítani. Meg kell jegyezni, hogy a magyar paraszt átkaival és szidalmaival szemben sohasem voltam finnyás, sőt – helyesen vagy helytelenül – ezekben örömmel mindig alapjában egy bizonyos ateista és lázadó szellem jelét véltem felfedezni. De amit akkor hallottam, az messze túlment mindazon, amit addig, sőt amit azóta a frontokon vagy később a börtönökben valaha hallottam. Az édesanyámat, a szűz Máriát, egy szüzességet egyáltalán nem igénylő foglalkozást, az atyaistennek olyan ténykedését, amelyről nem olvashatunk semmit a bibliában és még meglepően sok-sok más tarkaságot font egybe és ezt az egyveleget többször, különböző kombinációkban megismételte. S végül azt ordította, hogy engemet, aki rohamozás közben kiálltam a sorból, haditörvényszék elé fognak állítani, ha nem állok azonnal vissza, hogy folytassam a rohamot.

Ezt a pillanatot soha életemben nem fogom elfelejteni. Egyrészt azt éreztem, hogy ha folytatom a rohamot, meghalok. De ugyanakkor egyszerre világosan kezdtem látni több rettenetes tény. Az egyik az, hogy hiszen minket a frontra képeznek ki, és ott csak természetes lesz, ha valaki roham közben meghal, akár agyonlövők, akár más oknál fogva. És megértettem azt is, hogy semmilyen katonai hatóság nem engedheti azt meg, hogy egy sorkatona, amíg képes, akár egy lépést előre menni, a maga jóvoltából kilépjen a sorból, mert hiszen mi lenne, ha ez akárki másnak is eszébe jutna. Átfutott az agyamon az a gondolat is, hogy a fronton, ha bármennyire biztos halállal fenyeget is egy parancs végrehajtása, megtagadását a tiszt mégis azonnal halállal büntetheti. Élénken éreztem kiszolgáltatottságunk legteljesebb mértékét és azt, hogy nincs semmilyen reményem arra, hogy a kapott parancsnak ellenszegülhetnék. Ebben a pillanatban éreztem magam úgy, mint valószínűleg az a ló, amely felismerte, hogy sarkantyú és ostor által okozott fájdalom ellen nem tud védekezni, és teljesen megadja magát. Ezért teljes tudatában annak, hogy valószínűleg e parancs végrehajtása életembe kerül, mégis végrehajtottam, beálltam a sorba és a vezényszóra a többiekkel együtt tovább rohantam. Sőt, már nem is nyúltam többé a pulzusomhoz, mert ráébredtem arra, hogy teljesen mindegy, hogy mennyit ver addig, amikor bekövetkezik a szívhalál.

Nem haltam meg. Egyrészt azért nem, mert az ember tűrőképessége veszélyes pillanatokban hihetetlen nagy, másrészt azért, mert a zupás őrmester, aki talán attól félt, hogy másokkal is előfordulhat ugyanez, aránylag hamar az egész szakasznak pihenést vezényelt. De bizonyára ezekben a pillanatokban ébredtem teljesen annak a tudatára, hogy az egyes ember teljesen képtelen a monarchia hadigépezetével szemben védekezni.

Persze lehet, hogy akkor egyszerűen naivitásomból és tapasztalatlanságomból kifolyólag mulasztottam el a védekezésnek egy egyszerű módját, amelyről később meggyőződtem, hogy okos katonák tömegesen alkalmazták, de akkor egyszerűen még eszembe sem jutott, és csak néhány nappal később ébredtem erre rá. Egy egyéves önkéntes bajtársam, egy jónevű budapesti ügyvéd, akinek kérésére négyszemközt elmeséltem, hogy mi is történt akkor velem, mondta nekem: „Fiam, te nagy számár voltál! Velem mindez nem történhetett volna meg!” Mikor pedig megkérdeztem, hogy mi mást tehettem volna, mint megint sorba állni, azt mondta: „Nagyon egyszerűen, neked nem lett volna szabad megállni és a pulzusodat fogni, hanem le kellett volna feküdnöd!” Csodálkozva kérdeztem, hogy mi a különbség abban, hogy merőleges vagy vízszintes helyzetben lépek ki a sorból, erre megmagyarázta, hogy ez óriási különbség. Ahhoz ugyanis a hadigépezet hozzá van szokva, hogy a fronton valaki a sorból a földre vágódik, mert vagy meghalt, vág) megsebesült, amire elviszik az orvoshoz. De azt, hogy valaki egyszerűen megáll és a pulzusához nyúl, ezt mindig tiszteletlen fegyvelemsértésnek fogják minősíteni. Amikor azt feleltem, hogy nem voltam annyira rosszul, hogy el kellett volna esnem, kinevetett és azt mondta: „Akkor azt kellett volna szimulálnod, mintha olyan rosszul lennél. Amíg elszállítottak volna a kórházba már senki nem tudta volna rád bizonyítani, hogy nem voltál annyira rosszul!”

Így ismerkedtem meg egy, a hadigépezet nyomásának enyhítésére szolgáló módszerrel, a betegségek szimulálásával, amelyet később igen sokszor láttam mások által alkalmazni, és amelynek segítségéhez jómagam is néhányszor sikerrel fordultam. Megtanultam azt is, hogy úgy kell alkalmazni, hogy a mellett a szolgálati szabályzat minden formális rendelkezése szigorúan be legyen tartva. (Természetesen azon ponton kívül, amely szigorúan megtiltotta a betegségek szimulálását!)

Körülbelül hat hónappal bevonulásom után, 1916 első hónapjaiban történt egy olyan eset, amely megmutatta, hogy léteztek a monarchia hadseregében olyan tartalékos tiszték is, akik szadista hajlamaiknak engedve kiélték magukat a közkatona rafinált lelki kínzásában, mégpedig büntetlenül, mert betartották a szolgálati szabályzat formális rendelkezéseit. Az általam említett esetben egy dzsenti főhadnagyról volt szó, aki civilben gazdatiszt volt, és akiről leritt a paraszt katonákkal szemben érzett gyűlölete. Állandóan kínozta őket és főképpen azzal kapcsolatosan igyekezett őket zavarba hozni és megalázni, hogy szegények csak nagyon nehezen sajátították el a német parancs-szavakat.

Egyszer – e tényt kihasználva – súlyos provokációt követett el az egyik közkatonaival szemben, aki a laktanya közelében fekvő fegyverraktár mellett éjjeli őrszolgálatot teljesített. Tudni kell ugyanis, hogy az utóbbi kötelessége az volt, hogy bárkit, aki megközelíti a raktárt, megállítson és csak akkor engedje tovább, ha megmondta az arra az éjjelre érvényes titkos jelszót. Ha ezt nem tette meg és mégis tovább közeledett, az őrnök rá kellett lőnie.

Az említett főhadnagy kötelessége volt azon az éjjelen ellenőrizni, hogy az örök hogyan teljesítik szolgálati kötelességüket. E célból megközelítette az őrt álló katonát és amikor ez megállította és a jelszót követelte egy teljesen más szót mondott. Bekövetkezett az, amire számított. Az őrnök, aki ismerte a főhadnagyot mint szigorú feljebbvalót, zavarba jött, amikor a jelszót képező német szó helyett, amelyet csak ne-

hezen tudott a fejében tartani, egy másik német szót hallott. És amikor ezek után a főhadnagy, akinek általában mindig engedelmességre kellett bármilyen furcsának hangzó parancsokat is adott, tovább közeledett feléje, mindenre gondolt, csak arra nem, hogy most tulajdonképpen fegyvert kellene emelnie rá. Zavarában engedte, hogy a főhadnagy hozzá közelítsen, elvette a fegyverét, utána pedig letartóztatta és magával vitte a laktanyába. Itt minden gátlás nélkül elmesélte az esetet, úgy ahogyan történt, mert tulajdonképpen formális mindaz, amit tett, az ő kötelező éberségének ellenőrzését jelentette. A szerencsétlen aránylag enyhe ítélettel sújtották, mert a hadbírótság úgy látszik megérezte a feltett kérdés kényességét. A zászlóaljparancsnok pedig napiparancsban felolvasta a legénységnek, hogy az ő nem volt elég éber, amikor megengedte, hogy valaki (!) lefegyverezze, pedig ahogyan a napiparancs tovább szólt „akárkit, még az édesapját is köteles lett volna lelőni, ha őrszolgálat közben a helyes jelszó ismerete nélkül feléje közeledik”.

Három hónappal ezek után a főhadnagy megint szolgálatban volt, és éjszaka megint kiment ellenőrizni az akkor őrt álló közlegényt. Előzőleg még gúnyosan odaszólt a szolgálattelvő altisztnek: „Megnézem, hogy a maflák azóta már jobban megtanulták-e a német jelszót”. Kb. egy negyedórával később a fegyverraktár irányából lövést lehetett hallani. Kötelességszerűen az őrség éppen készenlétben levő része odasietett és ott a következő látvány tárult a szemük elé. Az őrt álló katona az őrházikó mellett állt, fegyverrel a vállán. Néhány lépésnyire tőle feküdt a főhadnagy vértócsában. Az ő azt jelentette, hogy jött valaki, aki nem állt meg, amikor erre felszólította, mondott valami érthetlent, de semmiesetre sem a jelszót, és amikor az illető tovább közeledett az őrbódé felé és már csak néhány lépésnyire volt tőle, akkor rálőtt. Amikor a fekvő emberhez odament, látta, hogy ez az ő főhadnagya. Az odasiető katonák az utóbbit azonnal elvitték a laktanyába, ahol az orvos megállapította, hogy a golyó szívében találta és megölte.

Az őrt letartóztatták és hadbírótság elé állították azzal a váddal, hogy szándékosan és tudatosan lőtte le szolgálatban a feljebbvalóját. Meg kell jegyezni, hogy a köz-katonák és az egyéves önkéntesek szimpátiája az ő oldalán volt, bár, igen sokan közülünk meg voltak győződve arról, hogy ő valóban nagyon jól tudta, hogy a főhadnagy az, aki feléje közeledett. Egyszerűen abból indultunk ki, hogy nyilvánvalóan a főhadnagy vele ugyanazt akarta megtenni, mint a fent említett előző esetben tett, amire a katona – akár félelemből, akár jogos dühből – formálisan megvalósította azt, amit a napiparancsban hallott, amely szerint bárki ismerőst, még az édesapját sem szabad ilyen esetben kímélni.

Persze a hadbírótság nyomást gyakorolt rá, vallja be, hogy szándékosan lőtte le az ismerős főhadnagyot, annak ellenére, hogy az megmondta neki a helyes jelszót. De ez nem sikerült, mert a szerencsétlen kívülről segítséget kapott! Én ugyanis elmeséltem nagybátyámnak, Dr. Kurucz Zsigmondnak ennek a kétszeres provokációnak a részleteit, meg is mondtam, hogy ki tud arról, hogy a főhadnagy az első esetben maga is elmesélte pontosan, amit ő tett, és azt is, hogy ki hallotta, hogy a második esetben is készült ugyanezt megtenni. Nagybátyám, aki maga gróf Károlyi Mihály politikai barátja volt, rendkívül felháborodott és azt mondta, hogy, ha az ő maga nem vallja be, hogy a helyes jelszó elhangzása után lőtte le a főhadnagyot, semmi baja nem lehet, mert – még ha tudta is, hogy az illető a főhadnagya – szolgálati kötelessége volt lelőni, ha az a jelszó, megadása nélkül feléje közeledett. Megígérte, hogy interveniálni fog ez ügyben és azon lesz, ha elítélik, hogy a parlamentben ez az eset szóba kerüljön.

Sikerült a letartóztatott őrnök üzenetet küldeni, hogy legyen nyugodt és tartson ki vallomása mellett, és valóban hamarosan szabadon engedték. Nagybácsim mesélte, hogy a katonai bíróság, amikor megtudta, hogy jogászok és politikusok tudnak erről az

ügyről, maga eszmélt rá arra, hogy – még ha nem is kerül a parlament elé az ügy – túl kényes lenne megengedni, hogy a közvélemény vele foglalkozzék.

Visszatérek azon esethez, amikor az említett zupás őrmester néhány perc leforgása alatt úgyszólván belémpréselte a katonai fegyelmet. Ilyen durva és ellenséges beállítású altisztekkel nekünk sokszor volt dolgunk a katonai kiképzésünk ideje alatt. De érdekes, bármennyire kellemetlenek is voltak, mi valahogyan megértettük, hogy egy altiszt, akinek 10-20 évig kellett szolgálni, hogy felvigye az őrmesterig, meggyűlölte az egyéves önkénteseket, akik kb. egy év alatt elérték az őrmesteri, sőt utána hamar a zászlós rangot. De talákoztunk kiképzésünk alatt egy Sickermann Frigyes nevű hadnaggal, akit mélyen megutáltunk és meggyűlöltünk azért, mert bár maga is csak egy félévvel azelőtt végezte el a tisztiiskolát és ezért joggal kollegiális viselkedést várhattunk volna tőle, rendkívül arrogánsán, megvetően és sértően bánt velünk. Talán azért is, mert nagyon gazdag bankigazgató papája volt, amit elég tapintatlanul orrunk alá dörzsölt azzal, hogy a laktanyába és haza saját autóján járt, ami abban az időben nagyon ritka dolog volt, mert 1916-ban aránylag még kevés autót használtak és azonkívül a háború alatt le kellett adni katonai használatra, neki tehát valamilyen különösen magas protekciója lehetett. Ennek köszönhető nyilvánvalóan azt a tényt is, hogy őt, bár teljesen egészséges volt, valamilyen ürügy alatt nem küldték a frontra. Mindez igen növelte az iránta érzett antipátiánkat.

Legjobban gyűlöltük azért, mert ő magyar ember léte, hogy a feljebbvalóinál jobban bevágódjon, velünk elvből csak németül beszélt és folyton kritizálta azokat, akik hibásan beszéltek. Ezzel két dolgot akart kihangsúlyozni: az egyik az, hogy ő velünk nem óhajt másról beszélni, mint szolgálati dolgokról, a másik az, hogy ezzel tüntetett a mellett, hogy ő mennyire híve a monarchia közös hadserege szellemének.

Egyszer arra tanított bennünket, hogy hogyan kell zászlóengés segítségével képzett morsejelekkel nagyobb távolságra üzeneteket átadni. Ő velünk a Vérmezőnek – amely abban az időben még fátlan volt – egyik végén állt és a másik végére küldte azokat, akik zászlóval leadták a jelzést. Ő azt a parancsot adta nekik, hogy üzenjenek, amit akarnak.

Ez három esetben meg is történt, és miután az egész ügy eléggé unalmas volt, mi már nem igen figyeltünk arra, hogy milyen jelzések érkeznek. Egyszerre – amikor egy negyedik bajtársunk lengette a zászlót – azt láttuk, hogy a hadnagy feszült figyelemmel néz oda és az arca olyan kifejezést öltött, mintha maga sem hinne a saját szemének. Azt parancsolta nekünk, hogy üzenjük, hogy a jelzést meg kell ismételni, és felszólított bennünket, hogy mindnyájan pontosan állapítsuk meg, hogy mit jelent. Megállapítottuk, hogy a jelzés három betétből áll, az egyik L-betű, a második F-betű és a harmadik S-betű. Erre az arca teljesen eltorzult, szeme kidülledt és azt dadogta, hogy jelezzük bajtársunknak, hogy azonnal jöjjön vissza. Amikor az nála jelentkezett, azt ordította, hogy mondja meg, hogy mit jelent e három jel. A bajtársam legnyugodtabb arckifejezéssel azt mondta németül minthogy a szóváltás is ezen a nyelven folyt „Jelentem alázattal, ez három sró kezdőbetűje.” A hadnagy arcának színe zöld sápadtságtól a vérvörösig váltakozott, a szerint, ahogy a vér kitódult a fejéből, utána pedig nagy hullámban megint elárasztotta. Azt ordította: „Mondja meg, hogy mire vonatkozik ez a három szó!” Erre a bajtárs a legnyugodtabban nézett rá és hangosan azt mondta: „Jelentem alázattal, önre vonatkoznak!” Erre a hadnagy hatalmas dühkitörést kapott. Habzó szájjal és egész testében remegve azt kiabálta: „Én Ont a hadbírószág elé viszem! Én Ont agyonlő vetem! Én Ont magam felkoncolom!” – és kihúzta kardját a hüvelyéből. A bajtársam legnyugodtabban azt mondta: „Jelentem alázattal nem tudom, hogy mi rosszat tettem”. Erre a hadnagy magánkívül parancsolta: „Azonnal mondja azt a három szót, amelynek ezek a kezdőbetűi!” Erre a bajtársam nyugodtan azt felelte:

„Jelentem alázattal a három szó: Leutnant Fridrich Sickermann”. A hadnagy arckifejezése leírhatatlan volt. Látni lehetett, hogy egyrészt nagyon meg volt lepve, dühös is volt, viszont látható volt rajta a szégyenpír is. Miközben azon gondolkodott, hogy mit mondjon, a bajtársam azt kérdezte: „Kérem alázattal nekem megmondani, hogy mi másra tetszett gondolni?” A hadnagy kinyitotta a száját, utána megint becsukta. Ez többször ismétlődött meg. Látszott rajta, hogy fogalma nem volt arról, hogy mit mondjon és mivel magyarázza eddigi viselkedését. Tett néhány lépést, azután hirtelen megállt, megfordult és elrohant.

Többé nem láttuk, mert két hónapon át kórházban volt szívbántalmak címén (feltételezem, hogy a Vérmezőn magasra szökött a vérnyomása) utána pedig protekcióval elérte, hogy más alakulathoz helyezték át. Azóta úgy emlegettük, mint a „hárombetűs hadnagy”-ot.

14 hónapos katonai kiképzésem ideje alatt észrevehetően sok minden megváltozott, ami az egyszerű emberek hangulatát illeti. Ezt legjobban láttam akkor, amikor kb. kéthetenként másokkal együtt egy tiszt vezetésével végigjártuk a várost fegyverrel tűzött szuronnal, mint katonai járőr, hogy ellenőrizzük az utcán járó katonák viselkedését.

1915 szeptemberében az őrjáratot vezető tiszt megállította azokat a katonákat, akik nem adták meg a kötelező tiszteletadást. Bár azt, hogy a katona minden magasabb rangú katonának az utcán köteles volt tisztelegni, békeidőben vezették be, és a háború alatt, amikor Budapesten minden harmadik ember katonaruhában volt, e kötelezettség teljesítése már nagy figyelmet és megterhelést jelentett, ennek ellenére a jelzett időben már csak ritkán akadt olyan katona, aki megszegte, és ha akadt, a tiszt parancsára be kellett vinnünk a laktanyába, amit a járőkelők láthatóan természetesnek és igazságosnak tartottak.

1916 októberében, katonai kiképzésem utolsó hónapjában e tekintetben már teljesen mások voltak a viszonyok. A katonák csak ritkán és láthatóan kelleetlenül tisztelegtek. Az őrjáratot vezető tisztek pedig már nem igen gondoltak arra, hogy felelősségre vonjanak valakit ezért, részben mert már túl sokan voltak, részben pedig azért, mert ha el akartak közülük valakit vezetni a laktanyába, fenyegetően összecsdült az utca népe és bizony hemzsegték az olyan kiáltások, mint pl. az hogy: „A tiszt úr jobban tenné, ha elfogná a fronton az ellenséget és nem idehaza a magyar bakát!”

1915 szeptemberében részeg katonát alig lehetett látni, és ha mégis volt ilyen, természetes volt, hogy magunkkal vittük. 1916 októberében már annyian voltak, hogy igyekeztünk őket észre nem venni, vagy csak odaszóltunk, hogy: „Komám most már elég volt!”

1915-ben nem volt egyetlen olyan eset, amikor nekünk valamilyen katona lakására kellett mennünk, mert túllépte kimenő engedélye idejét, vagy nem jött vissza szabadsága után.

1916 októberében e jelenségek, amelyek már a későbbi nagyszámú dezertálások úgyszólván első jelei voltak, már eléggé gyakoriak voltak.

Az őrjáratoknak még egy érdekes feladatuk volt. Az éjszaka folyamán be kellett menni a kaszárnyák közelében működő olyan bordélyházakba, amelyekbe a közkatona járt szokat. Ellenőrizni kellett az eltávozási engedélyeket és a „szalonban” egy-egy fél óráckára le kellett ülnünk, hogy megfigyeljük, nem történnek-e botrányok. Ilyenkor az éppen nem foglalt lányok le szoktak ülni hozzánk és elbeszélgettek velünk.

A kedves olvasó talán emlékszik még arra, hogy a legelső szociáldemokrata irányú könyv, amelyet életemben olvastam, Schlesinger Teréz nagynéném azon könyve volt, amelyben interjúkat közöl, amelyeket bécsi prostituáltakkal készített. Ezek a szocio-

lógiai kutatások engem már akkor is nagyon érdekeltek és csak természetes, hogy felhasználtam a fent említett mindig visszatérő beszélgetéseket arra, hogy rábírjam a lányokat, hogy meséljék el, hogy miért választották ezt a pályát. Ok rendszerint szívesen tettek eleget ennek a felszólításnak.

Ha most visszaemlékszem e beszélgetésekre, akkor legérdekesebbnek tűnik az, hogy az 1915. szeptembertől 1916. októberig terjedő idő eltelte alatt hogyan változott az elbeszélések tartalma. Az első időben mint főök, hogy a leány prostituált lett, az szerepelt, hogy nagyon szegény, sokgyermekes családból származnak, vagy az, hogy egy segédmunkásnő igen keveset keresett, vagy az, hogy egy cselédlányt a lakás ura elcsábított és utána a parasztszülők otthonról kidobták, vagy az, hogy mint szállodai szobalány a követelőző vendégek szoktatták rá, vagy nagyjából olyan okok, amelyek az említett könyvben is szerepeltek és megfeleltek a békebeli viszonyoknak. Később mindinkább teljesen más motívumokról volt szó.

Szerepeltek zsidólányok, akik az előrenyomuló oroszok elől a hátsószámba menekültek és nem találtak más foglalkozást, hadiözvegyek, akik nem tudtak megélni a kis segélyből, hadiárva lányok, akiknek a basáskodó falusi jegyző nem adta ki a nekik járó pénzsegélyt, amíg nein áldozták fel neki szüzességüket, asszonyok, akiket a front-ról visszatért katonaférj kidobott a lakásból, mert rájött arra, hogy közben másokkal élt – vagyis lepergett szemeim előtt mindazon rettenetes viszonyok képe, amelyek évről évre növekvő mértékben alkották a hátsószág életének valóságát. És még valami változott. Ha az említett időszak elején a megkérdezett kéjnők rendszerint arra hajlottak, hogy történetüket bizonyos romantikus mázba burkolják, később, amikor a háborúval összefüggő okokról beszéltek, mindinkább élesebben, kritikusabban és elkeseredettebben beszéltek. Lehetett látni, hogy mennyire gyűlölik a háborút és azokat, akiknek hasznot hajt. Gyakran olyanokat is mondtak, hogy mennyire sajnálják a szerencsétlen katonákat, és, hogy milyen borzalmakat kell ezeknek kibírni. Sokszor elképzeltem, hogy ha már nekünk, akik a bordélyházban úgyszólván hivatalosan képviseljük a hadsereget, ilyeneket mondanak, akkor vajon hogyan beszélnek a háborúról a katona-vendégek előtt és hogyan szítják elégedetlenségüket.

Ezzel kapcsolatosan említésre méltó az, hogy 1916-ban már feltűnő mértékben növekedett az olyan esetek száma, amikor a katonák – hogy elhalasszák a fontra való kiküldés napját, vagy egészen kikerüljék – szándékosan fertőzték meg magukat nemi betegségekkel, joggal arra számítva, hogy lehetetlen lesz rájuk bizonyítani a szándékosságot akkor, amikor a nemi betegségek már úgy is, a háborús viszonyok folytán nagyon erősen el voltak terjedve. Zászlóaljparancsnokunk egy furcsa módját választotta annak, hogy ezen szándékos önfertőzések ellen harcoljon. Minden hónapban egyszer a napiparancs felolvasása után a sorban álló katonák előtt egy rövid fenyegető beszédet tartott, amelynek tartalmát és stílusát kb. a következő szavak jellemezték: „Megint akadnak gyáva szarosok, akik esküjüket megszegve, szándékosan beszereznek a bűdös kurváknál trippert vagy vérbajt, hogy ne kelljen meghalni a hazáért. Jaj ezeknek, mert ha e vád bizonyítást nyer, mint hazaárulók kötéláltali halálra lesznek ítélve!”

Úgy gondolom, hogy ha ezeknek a parancsfelolvasásoknak egyáltalán volt valamilyen következménye, akkor semmi esetre se az, hogy a katonák ezektől a megvalósíthatatlan fenyegetésektől megijedtek, hanem inkább az, hogy az a katona, aki erre még nem is gondolt, kezdte törni a fejét azon, hogy nem lenne-e neki is jó a módszert kipróbálni.

Ebben az összefüggésben idekívánkozik egy másik napiparancsra való visszaemlékezés, amely mutatta, hogy milyen korlátoltak és rövidlátóak voltak a monarchia katonai vezetői és hogyan ásták ezáltal saját sírjukat.

Amikor ugyanis a legnagyobbrészt csehekből álló Prágai 28-as Gyalogosezred az

orosz fronton egy helyen megnyitotta a frontot és harc nélkül, zárt alakulatban átment az oroszokhoz, a hadvezetőség – ahelyett, hogy e tényt a legszigorúbb hadititokként kezelte volna – kiadott egy napiparancsot, amelyet a monarchia minden katonai alakulata előtt felolvastak. Tartalma körülbelül az volt, hogy az agg császár és király Ferenc József fájdalmas szívvel arról értesült, hogy a prágai gyalogezred önként átment az ellenség oldalára. Büntetésből ezen áruló ezredet ünnepélyesen gyávaság miatt feloszlottnak nyilvánítják ki, zászlóikat elégetik és a megmaradt katonákat büntetésből sok más alakulathoz osztják be.

Világos, hogy a parancs felolvasása milyen következményekkel járt.

Már említettem, hogy a háború első hónapjai után, a katonák kezdeti lelkesedése megszűnt és helyt adott olyan érzésnek, hogy a háború nagy szerencsétlenség, amely ellen azonban semmit sem lehet tenni. Még később kezdődött ugyan egy bizonyos ellenállás is mutatkozni, amely fegyelemsértésekhez, betegségek szimulálásához vagy szándékos megszerzéséhez vezetett, de ezek sehogyan sem oldották meg radikálisan a katonák fő problémáját, vagyis életbenmaradásuk biztosítását. Persze sokan hamarosan ráébredtek arra, hogy ezt úgy lehetne elérni, hogy megadják magukat a fronton az ellenségnek és hadifoglyokká válnak, akiknek az életét – ahogyan köztudomású volt – a nemzetközi jog megvédte. A megadási szándék megvalósítása azonban a pozíciós háborúban, amelyben a frontok rendszerint csak keveset mozogtak, rendkívül nehéz és veszélyes volt, mert a szökni vágyó katonának azzal kellett számolnia, hogy szándékát a tisztek és altisztek észreveszik és azonnal végeznek vele.

Ha az elmondottak szempontjából értékeljük a prágai ezredről szóló napiparancs felolvasásának tényét, azt kell mondanunk, hogy ez a szervezett szökés magasiskolája volt. A közkatonák hivatalosan értesültek arról, hogy nemcsak ők, hanem mások is szeretnének fogságba esni és egyúttal arról is, hogy ennek a lehetősége annál nagyobb, minél nagyobb azoknak a száma, akik megadják magukat. És könnyen elképzelhetjük azt is, hogy az említett eseményről szóló hír mennyire hatott forradalmasítóan a monarchia többi nemzetiségi származású katonáira, akik egyszerre felismerték, hogy milyen törekenyek annak a hatalmas börtönnek rácsai, amelyet a monarchia a különböző nemzetiségek számára jelentett, és hogy milyen irányban kellene keresni a menekülést a háború mindinkább dühöngő poklából.

Néhány dél-tiroli frontélményem

1916. október 25-én azt a parancsot kaptam, hogy menjek a frontra.

Nehogy a hátszágban maradó hozzátartozók megtudják azt a szigorú katonai titoknak számító tényt, hogy ki melyik frontszakaszon szolgál, nemcsak rögzítve volt az utóbbihoz a tábori postának egy bizonyos száma, amelyről csak a beavatottak tudták, hogy melyiket jelöli, hanem a frontra való kiküldetés is a titoktartást garantáló bizonyos óvintézkedés mellett történt. Ez abban állt, hogy a kiküldő hely és a front közé több közbenső állomást iktattak be, úgy hogy a frontra küldött katona mindegyikben csak a következő állomásig való utazásra kapott parancsot, amelyről azonban már tilos volt a hátszág felé adatokat közölni. Így első közbeni állomásom, ahol további parancsért jelentkezni kellett, Bécs volt.

Itt meglátogattam Teréz nagynénémet és Anna unokanővéremet, és rendkívül nagy izgalomban találtam őket.

Már említettem, hogy ők már a háború kezdete óta Ottó Bauerrel és Fridrich Adlerrel együtt az Osztrák Szociáldemokrata Párt ellenzéki baloldalán helyezkedtek el. Néhány nappal azelőtt, október 21-én a Párt elismert vezetőjének és alapítójának, Viktor Adlernek a fia, Friedrich Adler egy előkelő bécsi szállodában agyonlőtte Stürgkh grófot, Ausztria miniszterelnökét, és éppen e napokban folyt a börtönben a letartóztatott rendőri kihallgatása.

Schlesingerék izalmának kétféle indoka volt. Egyrészt azért, hogy az őket Friedrich Adlerhez kötő szoros politikai és személyes barátságukat a politikai rendőrség ismerte, amely szerette volna Friedrich Adler tettében összeesküvés következményeit felfedezni, az első napokban a vizsgálatot rájuk is kiterjesztette és azonkívül Dr. Jozef Frey ismert szocdem jogászra is, aki együtt lakott Friedrich Adlerrel és aki különben abban az időben már Anna vőlegénye volt. A második ok pedig, mely akkori nagy izgalmukat indokolta, a merénylet politikai jelentősége volt, amely mint villám a nyugodt sötét nyári éjszakán egyszerre megvilágította, és dörrenése teljesen megzavarta annak a szívélyes politikai együttműködésnek poshadt légkörét, amely a háború első két évén át az imperialista monarchia és az áruló szocdem vezetők között kialakult.

Tekintettel arra, hogy e könyvben még több helyen szó lesz Friedrich Adler akkori és későbbi politikai szerepéről, szükségesnek tartom e helyen röviden kitérni tettét megelőző történetére.

Friedrich Adler már fiatal korában a zürichi egyetem fizika magántanára lett, de 1911-ben lemondott tanári állásáról, hogy Bécsben teljesen a szocdem párt szolgálatába állhasson. Amikor ő, mint a Párt titkára az 1914 nyarára tervezett újabb Nemzetközi Szocialista Kongresszusnak Bécsbe történő összehívásán dolgozott, végleg felismerte, hogy a különböző nagy európai pártok teljesen behódoltak annak a gondolatnak, hogy a világháború kitörése esetén ők saját államuk vezetését támogassák.

Látva, hogy saját pártja is erre az áruló álláspontra helyezkedett, elhatározta, hogy szakít e vonallal, azonban a helyett, hogy felhasználta volna titkári funkciójából adódó lehetőségeit arra, hogy a párt többi, e politikájával elégedetlen tagjait ellenzékké szervezze – tiltakozása jeléül lemondott párttitkári állásáról. Ez a lépése individualista lényével függött össze, és hogy hibát követett el vele azt legjobban akkor érzékeljük, ha viselkedését összehasonlítjuk azzal, ahogyan a német Szociáldemokrata Párt nagy vezetőjének August Liebkechtnek Károly nevű fia reagált, amikor ráeszmélt pártja vezetésének szociálszovinizta árulására. Ő arra használta fel képviselői funkcióját, hogy nyilvánosan erélyesen tiltakozhasson a hadihiteleknek pártja által történt megszavazása ellen, és utána is – Rosa Luxemburggal együtt – mindent megtett abban az irányban, hogy a tömegeket az imperialista háború elleni harcra szervezze.

Hogy erre meglett volna Ausztriában is a lehetőség, mutatja az a tény, hogy már két héttel a háború kitörése után – amikor pedig a nagy tömegek még egyáltalán nem ébredtek fel szovinizta kábultságukból – a Steyri fegyvergyár munkásai megtagadták a fizetés nélküli túlórákat, és hogy ettől kezdve soha nem szakadt meg a munkásoknak az alacsony bérek és rossz ellátás elleni harcuk sorozatos láncolata. Miután azonban Fridrich Adler által vezetett „Marx Károly”-ról elnevezett már említett egyesület ellenzéki magatartása ellenére nem folyamodott a mindinkább ellenzéki érzésű munkások szervezeti összefogásához és az itt-ort fellángoló kisebb harcuk kiszélesítésére, egyrészt ezek a spontán akciók izoláltak maradtak, de másrészt Fridrich Adler is mindinkább izolálódott a tömegektől. Így magyarázható, hogy forradalmi meggyőzése végül is egy újabb individualista tiltakozás felé hajtotta – a Stürgkh elleni merényletre.

Hogy Friedrich Adler éppen Stürgkh személyét választotta nyilvános tiltakozásának áldozatául, annak az az oka, hogy éppen őt marasztalta el egy, az osztrák alkotmány

ellen elkövetett főbenjáró bűn elkövetésével. Az volt ugyanis a meggyőződése, hogy Stürgkh államcsínyt követett el, mégpedig rendkívül ravaszul, úgy, hogy azt a lakosság jogilag nem képzett széles rétegei egyáltalán nem vették észre.

E kérdés megértéséhez tudni kell, hogy az osztrák alkotmány egy olyan konstitucionális monarchiának felelt meg, amelyben ugyan a császár maga személyében nem volt felelősségre vonható, de helyette felelt az általa kinevezett kormány. E felelősség, amely korlátozta az uralkodó politikai jogait, abban a fontos tényben nyilvánult meg, hogy a nemzetgyűlésnek joga volt, bármikor, bármilyen minisztert a legfelsőbb bíróság előtt megvádolni és szigorú elítélését kérni.

Stürgkh gróf azonban ezen alkotmányjogi mechanizmust – amely arra volt hivatva, hogy az abszolutista monarchiát konstitucionálissá, vagyis alkotmányossá tegye – egészen egyszerűen működésen kívül helyezte, ami valóban államcsínyt jelentett, mert felelősségrevonástól már nem félve, teljesen akarata szerint vezethette be a katonai diktatúrát. Amellett az a tény, hogy a tömegeknek nehéz volt egyáltalán felismerni, hogy államcsíny történt, egyszerűen azzal magyarázható, hogy Stürgkh nem tett valamilyen könnyen felismerhető lépést a fent említett alkotmányjogi mechanizmus megszüntetésére, hanem egyszerűen valamit nem tett – éveken keresztül ugyanis nem hívta össze azt a parlamentet, amelynek jogában állt volna ellene vádat emelni. Így ravaszul kezébe ragadta egész Ausztriában a hatalmat, vágyás valóban államcsínyt követett el, anélkül, hogy azt a széles néptömegek világosan látták volna. Ezen burkolt államcsínyt ő különben is még jobban kidomborította, amikor néhány nappal Friedrich Adler merénylete előtt, a parlamentben képviselt pártok elnökei összeültek és gróf Stürgkh-öt meghívták, hogy tárgyaljanak a parlament összehívásának lehetőségéről, ő viszont nemcsak hogy nem jelent meg, hanem ismeretlen és illetéktelen fórumnak nevezte az elnökök tanácsát.

A befejezett államcsíny ezen lényére, amely egy ember kezében összpontosította az erőszak minden eszközét, és amely ellen ezért csak erőszak elkövetése segítségével lehetett harcolni, óhajtotta Friedrich Adler a széles néptömegek és főképpen saját pártja figyelmét felhívni.

A magyar olvasó figyelmét úgy gondolom nem kerüli el a következő rendkívül érdekes kérdés: mivel magyarázható, hogy ugyanakkor, amikor gróf Tisza István, a magyar miniszterelnök lehetségesnek tartotta azt, hogy a háború idején is összehívja a magyar parlamentet, gróf Stürgkh ennyire félt attól? Úgy gondolom, hogy a legkülönbébb okok között a legfontosabb talán abban állt, hogy az osztrák és a magyar parlament helyzete között nagy különbség volt a nemzetiségi kérdés területén.

Ausztriában az ipar nagy és fontos részei cseh és morva területen feküdtek, ami ezen népek nemzeti követeléseinek nagyon nyomós alapot adott. Hiszen köztudomású, hogy Masaryk és Benes az első világháború idején Angliában csehszlovák ellenkormányt hozott létre, amely a jövőben önálló csehszlovák állam nemzetiségeinek a monarchiából való kiszakadását és az orosz katonákhoz való forradalmi átállását hirdette. Ilyen körülmények között Stürgkhnek sokkal nehezebb lett volna elbánnia a nemzetiségi képviselőkkel, mint Tisza Istvánnak a magyar parlamentben, ahol a nemzetiségiek kisebb és szelídebb szerepet játszottak.

Fenti rövid történelmi kiruccanás után rátérek azon kérdésre, hogy milyen hatást gyakorolt rám a Friedrich Adler tettéről szóló hír.

Őszintén szólva teljesen felkavart!

Egészen fiatal ember voltam, tele haladó és szocialista eszmékkal. Meg voltam győződve arról, hogy a világháború kitörését forradalmi úton kellett volna megakadályozni. A szociáldemokrata pártok hivatalos vezetőit gyűlöltem, mert elárulták a nem-

zetközi kongresszusok forradalmi határozatait. Ugyanakkor már egészen fiatal korom óta nagy befolyást gyakorolt rám az orosz irodalom, és csodáltam azokat a forradalmárokat, akiknek a különböző önkényuralkodó cárok ellen elkövetett merényleteiről olvastam. Azonkívül rendkívüli mértékben tiszteltem általában is a bátorságot és mindig az volt az ambícióm, hogy e tekintetben ne maradjak el mások mögött.

Ha az olvasó mind e tényeket egybeveti, akkor megértheti, hogy Friedrich Adler tettéről szóló hír bennem majdnem azonnal felébresztette azt a gondolatot, hogy nekem is fel kell áldoznom az életemet a háború elleni tiltakozás terén. Az akkori helyzetemben a legkézenfekvőbb az volt, hogy nem megyek tovább a frontra. Világos volt, hogy akkor frontról való szökés címén le fognak tartóztatni és a haditörvényszék halálra fog ítélni.

Ugyanakkor már fiatal koromban határozottan kialakult a realitások felismerésére és elismerésére vonatkozó érzésem s az azt súgta nekem, hogy mind ennek nem lenne sok értelme. Hiszen az, hogy valamilyen teljesen ismeretlen egyéves önkéntest ki fognak végezni, senkire semmilyen hatással nem lesz, mert még az újságok sem fognak erről írni, annyira kis és a nyilvánosságot nem érdeklő ügy lenne ez!

Akkor az a gondolatom támadt, hogy ha már egy dezertálással kapcsolatosan életem úgyis elvész, akkor drágán akarom adni, és mindenki előtt világos, hatásos és forradalmárhoz méltó módon akarok meghalni: lelövöm Ferenc József császárt, amikor szokása szerint nyitott kocsiban végighajt a Bécs peremén fekvő Schönbrunn nevű lakókastélyából a belvárosban fekvő Hofburg nevű várba, ahol dolgozni szokott.

Azonban e gondolatot sem valósítottam meg, pedig objektíve eléggé egyszerű lett volna, mert hiszen megvolt a revolverem és valószínűleg senki sem akadályozott volna meg abban, hogy katonai egyenruhában megközelítsem a császári kocsit.

Realitás érzékemen kívül – amire még részletesebben kitérek – akkor őszintén szólva még egy teljesen más természetű érzésem tartott engem vissza, mégpedig erős szentimentalizmusom: visszaemlékeztem ugyanis arra a számtalan bécsi reggelre, amikor én a Mariahilfstrasse egy bizonyos helyén újra meg újra találok mindig vele alsós gimnazista koromban, amikor még nem tudtam, hogy valamikor császárgyűlölő leszek. Az uralkodó nyitott hintóiban hajtott a belváros felé, én pedig gyalogoltam az iskola felé. Mindig mély tisztelettel levettem láttára kalapomat és örültem, hogy hogy ő mindig udvariasan visszaköszönt, legalább is én azt aényt, hogy periodikusan jobbra és balra kihajolt a hintóból, katonai üdvözléssel, így fogtam fel. És most úgy éreztem, hogy nagyon csúnya dolog lenne, ha mindezek után én odalépnék ehhez az udvarias és semmi rosszat nem sejtő úrhoz és egyszerűen lelőném.

De azonkívül a már említett realitás érzésem azt mondta, hogy a merénylet – Friedrich Adler merényletével ellentétben – nagy politikai hibát jelentene. Egyrészt tudtam, hogy a lakosság legszélesebb részei szeretik és sajnálják az akkor 88 éves uralkodót, akit valamikor egy merénylet megfosztott feleségétől, nem régen pedig a szarajevói merénylet legközelebbi rokonától és trónörökösétől. Másrészt azt is tudtam, hogy a teljesen szenilis öreg úr tulajdonképpen már nem vesz részt a monarchia politikájának kialakításában, hanem akarat nélküli báb lett miniszterei és tanácsadói kezében. Így meg voltam győződve arról, hogy éppen ezért senki sem tartja felelősnek a háború miatt.

Mind e két ok azt sugallta nekem, hogy egy olyan merénylet, amely kioltaná életét, csak általános felháborodást idézne elő, vagy egyszerűen mindenki engemet örültnak nyilvánított volna. Igaz tudtam, hogy Friedrich Adlerre is a rendőrség rá szeretné bizonyítani, hogy örült, ő viszont minden erejével teljes beszámíthatósága elismeréséért küzdött. De teljesen tudatában voltam annak, hogy Friedrich Adlernek, a zürichi egyetemi tanár, és később egy nagy munkáspárt titkára eddigi alkotó életének

eredményei alapján be fogja tudni bizonyítani, hogy épelméjű, ugyanakkor egy Benedikt Ottó nevű senkiházinak ez soha sem sikerülne.

Így lassan kezdtem lemondani merénylői szándékaimról. Mindinkább megnyugodtam abban a tudatban, hogy nekem most nem lehet más feladat, mint igyekezni a háború poklában megtartani életemet, és ezt később, amikor végül is bekövetkezik a háború utáni forradalom – amelynek eljövételében Friedrich Adler tette után már sehogy sem kételkedtem, habár még teljesen homályos volt előttem, hogy hogyan is fog alakulni – az utóbbinak szentelni. Éppen ezért végre elhatároztam, hogy igenis engedelmeskedem a Bécsben kapott katonai parancsnak és tovább utazom a frontra. Ott pedig majd igyekszem minél előbb hadifogságba esni.

Így tehát másnap jelentkeztem a bécsi illetékes katonai parancsnokságnál és megkaptam a parancsot, hogy utazzak Malebe, Dél-Tirolnak, amely akkor még Ausztriához tartozott, kis városkájába. Innen tovább küldtek Fucinebe.

Ez a kis falu az osztrák Alpok hatalmas hegyei között feküdt, kb. 1. 200 méter magasságban, olyan területen, amely közel feküdt a majdnem 4. 000 méter magasságú Ortlerhez, Ausztria legmagasabb hegyéhez. Fucinen keresztül vezetett az út az ország határán fekvő Tonale szoros felé. Azon a hosszú hegygerincen, amelyet ez a szoros keresztezett, vagyis az olasz-osztrák határon húzódott az olasz front, vele szemben pedig kb. 3 km távolságra már tiroli területen, az osztrák-magyar hadsereg frontja. A két harcvonal között fekvő mély völgy senki földje volt, és ha rajta megjelent akár egyetlenegy katona, akkor az ellenség pokoli tüzet irányított rá. Miután ezen a frontrészen pozíciós háború volt és minden fél fő stratégiai célja csak az, hogy a magas hegyek által nyújtott jó védelmi lehetőségeket az ellenség előnyomulásának megakadályozására használja fel, gyakorlatilag az említett völgyben soha nem folytak gyalogsági harcok. Ezzel szemben a völgy mindkét oldalán fekvő hegygerinceket, amelyeken mindkét frontvonal gyalogsága volt fedezékben, az ellenséges frontvonal tüzérsége gyakran tűz alatt tartott.

Hogy eljussak a front számomra kijelölt helyére, gyalog kellett felmennem egy kb. 1. 600 m magasságban fekvő nagy katonai raktárhoz, onnan pedig egy drótpálya segítségével egy 2. 200 m magasságban elhelyezett barakktáborba, amely egészen közel feküdt a mi birtokunkban levő hegygerinc lábához.

Miután igen nehéz hadifelszerelésemet kellett cipelnem, nagyon örültem, hogy az egyik útszakaszon drótkötélpályát használhatok. Békeidőből ismertem az akkor már az osztrák hegyekben elterjedt ilyen pályákat, amelyen rendszerint nagy és zárt vagonokat húztak fel és le. Ezért meg voltam döbbenve, amikor megláttam azt a kocsit, amelyet nekem kellett használnom. Nemcsak, hogy nem volt zárt, de még kocsinak sem igen lehetett nevezni ezt a valamit, amely tulajdonképpen egy kb. 2, 5 méter hosszú és 1 méter széles faláda volt és egy kis csónakra hasonlított, mert elől és hátul egy-egy, a ládára erősített rövid deszka szolgált egy-egy embernek ülés gyanánt. Mikor beszálltam, az egyik deszkán már ült egy tiroli gyalogezred egyik főhadnagya. Szabályszerűen bemutatkoztam neki és leültem a második ülésre. Utána a „kocsi” elindult.

Néztem, ahogyan a drótkötelet tartó pillérek mindig magasabbak és magasabbak lettek. Amikor a földtől való távolságunk már nagyobb lehetett száz méternél, egyszerre megszólított a főhadnagy és azt kérdezte: „Remélem nem vagy szédülős!” A valóságnak megfelelően, mén hiszen a gimnazista koromban megtett alpinista túráim alkalmával erről meggyőződtem, azt feleltem, hogy nem vagyok. Erre azt mondta, hogy le tudok-e nézni a mélységbe. Én ugyan teljesen feleslegesnek tartottam e kérdést, de azt mondtam, hogy tudok. Erre ő szószerint azt mondta: „Akkor nézz le a földre. Azt fogod látni, hogy nagyon sok a szikla, de sok a közöttük elterülő hómező is. Ha éppen

ezekre zuhanunk le, akkor némi remény van arra, hogy valahogyan megmeneküljünk”. Közben engem figyelt. Miután tudtam, hogy milyen veszélyes a mélységbe való nézés esetén a lezuhanásról beszélni, előttem világossá vált, hogy ő csak bátorságomat akarja próbára tenni. Ezért viccesen azt mondtam, hogy zuhanás közben igyekezni fogok csakis hómezőre lezuhanni. Mosolyogva rám nézett és azt mondta: „Csak attól tartok, hogy ha a hómezőre esel, megbotlasz hosszú kardodban és kificamíthatod a lábadat”. Erre elnevettem magamat. Egyrészt azért, mert tudtam, hogy ha akár egy hómezőre esek is, testem annyira össze lesz zúzva, hogy a lábsérülésem már nem is lesz látható. Másrészt pedig azért is, mert hirtelen rájöttem arra, hogy milyen nevetséges látványt nyújthatok a nagy tüzérségi lovaskarddal a tiroli hósivatagban. Nevetésem láthatólag tetszett útitársamnak mert így szólt: „Jól van már, látom, nem vagy gyáva!” Erre a beszélgetésre a Tonde-fronton való tartózkodásom ideje alatt később igen sokszor visszaemlékeztem, amikor rájöttem, hogy a zord havasi környezetben a frontélet – még ha nem is volt lövöldözés – állandóan a legkülönbözőbb olyan veszélyekkel járt, amelyek nagymértékben tették próbára a bátorságot.

A drótkötélpálya felső állomásán már várt rám P. Tibor, aki egy időben velem járt a tisztiiskolába, de miután nálam egy évvel idősebb volt, előbb került a frontra és már zászlósi kinevezést kapott. Közölte velem, hogy ugyanazon üteghez vagyok beosztva, amelyiknél ő szolgál. Az ütegparancsnok, K. főhadnagy fent lakik 2. 700 méter magasságban azon a gerincen, amelyen az általam már említett senki völgye melletti frontvonal húzódik, még pedig 20 méterrel a gerinc alatt, hogy az olasz tüzérség lövedékei ne találhassák el az általa lakott kis fakunyhót. A négy hegyi ágyúból álló üteg egy másik hegygerincen állt, amely kb. 2. 400 méter magas, és egy kétkilométeres szélességű völgy által van elkülönítve a frontvonalat képező gerinctől. Innen lőnek az ágyúk – a magasabb gerinc felett – át az olasz állásokra, mégpedig úgy, hogy a főhadnagy állapítja meg közvetlen megfigyelései alapján, hogy mik a célpontok és hogy milyen helyzetbe kell hozni az ágyúkat, hogy lövedékei ezeket eltalálják, P. Tibor pedig megkapja telefonon ezen adatokat és parancsot ad az ágyúk beállítására és elsütésére. Ő azt is közölte, hogy az ütegparancsnok utasítása szerint neki engem fel kell vezetnie hozzá, mert azt akarja, hogy mellette dolgozzak majd mint tüzérségi megfigyelő.

Így tehát felfelé kellett mennem P. Tiborral együtt éj magas meredek hegyoldalon vezető rendkívül szűk úton, amelyen alpinistának kellett lennie a talpán annak, aki nem akart a mélységbe zuhanni azon ferde hómezőkön, amelyeket az „út” keresztezett. Mikor végre felérkeztünk, bementünk K. főhadnagy házikójába, ahol az illető engem és Tibort egy asztal mellé leültetett és velünk szemben elhelyezkedve, engem alaposan szemügyre vett.

Nagy megdöbbenésemre azonnal az a határozott érzésem támadt, hogy ez az ember engem valamiért nagyon utál. Ellenséges szemmel nézett rám, mint egy csúnya féregre és bármennyire is faggattam magam, hogy mi lehet ennek az oka – hiszen soha életemben nem találkoztam vele – sehogyan se tudtam elfogadható magyarázatot találni. Végre a főhadnagy megszólalt és azt mondta, hogy ugyan engem magához akart venni, hogy segítsék a tüzérségi megfigyelésben, de meggondolta magát és azt akarja, hogy vegyem át az üteg feletti parancsnokságot és váltsam fel Tibort. Azután az utóbbihoz fordult, miközben azonnal észrevettem, hogy addig ellenséges arca teljesen más, nyájas kifejezést öltött. Azt mondta: „Majd Pubi (így nevezte Tibort) Te fogod minél hamarabb bevezetni az új egyéves önkéntest teendőibe és utána Te leszel mellettem, mint megfigyelő”. E közben arckifejezése szinte szerelmes lett, amit Tibor is észrevett, mert láttam, hogy a vér az arcába szaladt.

Utána miközben vele lementem az üteghez, kikérdeztem őt és bár láthatólag nem

szívesen beszélt erről, de mégis kibontakozott egy engem igen kellemetlenül érintő helyzetkép: az ugyanis, hogy K. főhadnagy valamilyen buzi féle, aki láthatóan bele-szeretett Tiborba (nyilvánvalóan leányos arca miatt szólította Pubinak) és minden alkalmat felhasznált arra, hogy neki valamivel kedveskedjen, bármennyire kellemetlenül érintené ez az utóbbit. Nyilvánvalóan ez magyarázta azt a különben érthetetlen tény, hogy engem megutált. Valószínűleg egyszerűen csak arról volt szó, hogy Tibor mellett én, akinek arca legkevésbé sem volt lányosnak nevezhető, neki valamiféle nagy csalódást okozhattam.

Mindez engem érthetően igen kellemetlenül érintett. Úgy éreztem, hogy ez az engem utáló parancsnok nekem még nagy kellemetlenségeket fog okozni. Hogy ez az érzésem nem csalt, arról már néhány nap múlva meggyőződhettem.

Küldtem ugyanis édesanyámnak egy levelet, amelyben, hogy megnyugtassam, megírtam, hogy az üregünk és az olasz frontvonal között egy a mienkénél magasabb hegygerinc fekszik, amely bennünket meglehetősen véd az ellenséges lövegektől. E tény leírását – bár tudtam, hogy parancsnokom köteles lesz leveletem cenzúrázni – teljesen megengedhetőnek véltem, mert hiszen helyzetleírásom az 500 kilométeres hegyi front bármilyen más pontjára is vonatkozhatott, mert a hegyvidéken az ágyuk hasonló módú elhelyezése szokásos volt.

Másnap Tibor közölte, hogy a parancsnok utasítására nekem sürgősen kell nála jelentkeznem. Amikor, semmi rosszat nem sejtve beléptem szobájába, ő állva fogadott és rám ordított: „Én magát hadbírótság elé fogom állítani hadititkok elárulása miatt, mert a maga leveléből mindenki megtudhatja, hogy melyik frontszakaszhoz tartozik a mi tábori postaszámunk!” Közben szeméből láttam, hogy nemcsak gyűlöl engem, de valahogyan örült is annak, hogy megkínózhat. A vádja hallatára nagyon megijedtem – hogy miért, azt az olvasó valamivel később meg fogja tudni – de már akkor valahogyan ösztönösen kialakult bennem egy olyan elv, amelyhez később aktív forradalmi működésem alatt igen sokszor tartottam magam, az ugyanis, hogy vádat nem ismerek el, amíg nincs teljesen rám bizonyítva. Ezért megkérdeztem, hogy mivel érdemeltem ki az elhangzott vádat. Erre azt ordította, hogy ne játsszam az ártatlant, hiszen pontosan leírtam az ütegünk fekvését. Amikor figyelmét arra akartam felhívni, hogy az, amit én írtam, a hegyi front bármilyen más pontjára is vonatkozhat, rám üvöltött, hogy ne feleseljek feljebbvalómmal, mert akkor ezért is hadbírótság elé fog állítani. Ennyi rosszindulat láttán nem szóltam tovább egy szót sem. Végül azt mondta – nyilvánvalóan maga is rájött, hogy védekezésem teljesen megalapozott – hogy most még ez egyszer megbocsát, de azonnal váltsam le Tibort, mert többé nem óhajt látni.

Ezen audencia után, miközben mentem le az ütegek állásába, részben még izgatott voltam, de részben elnevettem magamat azt gondolván, hogy mit tett volna parancsnokom, ha rájött volna arra, hogy levelemből tényleg ki lehetett olvasni, hogy melyik frontszakaszra vonatkozik a mi tábori postaszámunk.

Édesanyám ugyanis, amikor elbúcsúztam tőle azt mondta, hogy őt valahogyan megnyugtatóná, ha tudná, hogy melyik frontszakaszon leszek, mert akkor az újságban közölt hadi jelentések alapján megtudhatná, hogy voltak-e ott harcok, ahol én vagyok. Tudva, hogy ezen adatok közlése szigorúan tilos, mégis, hogy megnyugodjon, megígértem neki, hogy kívánságát levelemben teljesíteni fogom, de egy vele megbeszélte titkos módon. Úgy beszéltük meg, hogy ha valamelyik levelemben Foki kutya hogyléte után fogok érdeklődni, az előtte álló mondat szavainak kezdőbetűi együtt képezik majd üzenetemet.

Tényleg a levélben német nyelven közöltem, hogy Becsben érdeklődtem az iránt, hogy rokonaink közül ki vonult már be. Utána a következő két mondat szerepelt: Ferenc és Károly még eddig nem vonult be, ellenben Eduardnak be kellett vonulnia,

mint honvédőnek. Hogy van Foki? Az első mondat pedig németül úgy szólt: Franz und Carl ist nicht eingerückt bisher, Eduard indessen musste als Landwehrmann einrücken”. Ezen szavak kezdőbetűit egymás mellé rakva azt adták, hogy „Fucine bel Male”, ami magyarul tényleg ezt a Male melletti Fucine falut jelentette, amelyhez tábori postaszámunk tartozott.

Nevettem magamban azon, hogy hogyan jártam túl parancsnokom eszén, de ugyanakkor mégis izgatott az a felismerés, hogy ha ő erre a turpisságomra rájönne, ez, az üteg helyzetéről szóló magában véve ártalmatlan információval együtt bizony teljesen indokolt ok lett volna arra, hogy a hadbíróóság legszigorúbban elítéljen.

Két héten át erősen drukoltan ezen ügy miatt. Csak akkor nyugodtam meg, amikor édesanyám válaszleveléből megtudtam, hogy az említett leveletem megkapta, amiből megkönnyebbülve azt láttam, hogy a parancsnok-ellenségem nem vette észre a rejtjelzést. Egy napra rá leváltottam Tibort, aki felment a parancsnok mellé.

Arra a hat hónapra, míg ennél az ütegnél szolgáltam, csak borzadva tudok visszaemlékezni. Habár, a levelemben vázolt okoknál fogva bennünket soha nem ért elleneséges lövedék, de mégis állandó, szünni nem akaró életveszélyben forogtam. Ez összefüggött a zord hegyvidéken uralkodó téli időjárással, amelyet az jellemzett, hogy a magasságunkban uralkodó átlag -30 fokos hideg mellett, amely ellen bundával és szalma csizmával még valahogyan lehetett védekezni, sokszor erős viharok dúltak, aminek folytán a hideg – ha elhagytuk a meleg fedezékeket – teljesen áthatolt a védőöltözékünkön. Ehhez hozzájárult még az a körülmény is, hogy a telehavazott szűk utcácskákon, amelyeket nagynehezen vájtak ki a meredek hegyoldalon, nagyon könnyen el lehetett csúszni és lezuhanni a sötét mélységbe.

Legveszélyesebb volt a kb. 100 méter hosszú út az „árnyékszékhez”, amely egy olyan fabódé volt, amely vaskampók és drót-kötelek segítségével úgyszólván fel volt akasztva egy nagy hómező fölé, amely rendkívül meredeken lejtett és több száz méteres mélység felett terült el. Aki ezt az árnyékszéket valamikor odahelyezte, az ürülék gyors eltávolítását ugyan zseniálisan oldotta meg, de mi mégis állandóan átkoztuk, valahányszor használat közben a deszkaréseken keresztül borzadva lenéztünk a rettenetes mélységbe.

Ezzel kapcsolatosan egyszer történt velem valami, ami könnyen életem és ezáltal forradalmi szándékaim eléggé csúfos és nevetséges végét jelenthette volna.

Az történt ugyanis, hogy nem egészen kifogástalan minőségű húsfogyasztás után estefelé egy igen erős hasmenést kaptam, amely miatt éjszaka igen sokszor kellett felkeresnem az említett helyet. Sötétben a szűk, behavazott úton igen nagy volt a lecsúszás veszélye és ezért a távolság leküzdése igen fárasztó volt. Miután maga a megbetegedés is nagyon legyengített, amikor hetedszer kellett volna mennem, már alig tudtam mozogni és mikor ott ültem a jéghideg helyen, amelybe a kint süvítő vihar, a hómezőtől visszaverve, alulról felfűjt, félig úgy éreztem, hogy mindezt nem élem túl. Bennem az a gondolat támadt és mind meggyőzőbbnek éreztem, hogy már nem is érdemes még egyszer végigvonszolni magamat az idevezető rettenetes úton, és hogy a legokosabb, ha nem is hagyom többé el ezt a helyet. Tudtam, hogy altkor biztosan megfagyok, de valahogyan úgy éreztem, hogy úgy is hiába, teljesen mindegy, hogy ebben a rettenetes, átkozott háborúban hogyan halok meg. Sajnáltam, hogy nem fogom megélni a végét és nem vehetek majd részt abban a forradalomban, amelyet ennyi pokoli háborús kín után elkerülhetetlennek tartottam. Ebben az összefüggésben egyszerre eszembe jutott forradalmi eszményképem Friedrich Adler, aki éppen ezekben a hónapokban teljes magányosságban hősiessé harcot vívott azért, hogy ismerjék el teljes szellemi beszámíthatóságát, ami pedig, ha sikerül, biztos halálbüntetéshez fog vezetni. Egyszerre mély szégyenérzés fogott el, amikor ráébredtem arra, hogy ha őt kivégzik,

minden szocialista mint hős mártírt fogja ünnepelni, én pedig, aki akartam, hogy valamikor én is forradalmi tetteket vigyek véghez, e helyett csúfos és nevetséges módon meg fogok fagyni egy hegyi árnyékszékben!

Ez a gondolat annyira megrázott, hogy az említett álmodozásaimból, amelyek már bizonyára a lassú fagyhalál közeledtét jelentették, hirtelen felébredtem. Úgy éreztem, hogy ha meg is halok, nem engedhetem meg, hogy ez ilyen csúfos módon történjek. Rettenetes erőfeszítéssel felkapaszkodtam és végig vonszoltam magamat a fekvőhelyemig, miközben úgy éreztem, hogy a 100 méteres távolság leküzdéséhez annyi idő kellett mintha egy kilométer lett volna! Alig élve estem rá a fekvőhelyemre és vártam a halált!

Lehet, hogy az átélt megrázkódtatás, lehet, hogy más okok idézték elő azt, hogy valahogyan túl voltam már az átélt testi és lelki krízisen. Elaludtam, és ahogyan az csak húszéves szervezetemnél lehetséges lehetett, reggel felé majdnem egészségesen ébredtem fel, és teljesen visszanyertem azt az eltökélt szándékot, hogy e háborút túl kell élnem, hogy részt vehessek majd abban a forradalomban, amelynek utána következnie kell.

Ha nekem, aki paracsnökük voltam, ilyen nehezemre esett a hegyi téli háború kemény viszonyai közt élni, akkor könnyen elképzelhető, hogy milyen pokoli kínokon kellett keresztül menni ütegünk egyszerű tüzéinek. Hiszen a szolgálati feladaton kívül rájuk hárult az a nehéz kötelesség is, hogy – a mindennapos enivaló kivételével, amelyet egy drótsövénnyel mozgó egészen kis láda segítségével hoztak fel a völgyből – rendkívül nagy terheket cipeljenek fel gyalog kétszáz méter szintkülönbségen át. Nem tudom elfelejteni, ahogyan ezek a komáromi parasztgyerekek kettesben cipelték vállukon az 50 kg-os fa vagy lövedék teherrel megrakott hordágy alakú gerenda-szerkezetet, amely miatt – nehogy egymást lökjék és ezért lezuhanjanak, a szűk csúszós út minden éles kanyaránál szigorúan ugyanazon ütemben kellett járniok, ami különösen fárasztó és veszedelmes feladat volt. Amellett csodálkoztam azon, hogy ők akik nyilvánvalóan addig soha életükben nem láttak igazi hegyet, úgy hozzá voltak már szokva a magas havasok és sziklák közötti élethez, mintha tősgyökeres tiroliak lettek volna!

Engem nagyon érdekelt, hogy milyen a hangulatuk és nem érezhető-e már náluk elégedetlenség a háború miatt. Az elején nem adták ennek semmi jelét. Nyilvánvalóan nem bíztak bennem, hiszen még alig ismertek. A helyzet megváltozott azonban azok után, hogy hosszan elbeszélgettem egy Seidenleder nevű szakaszvezetővel, aki utánam az ütegnél a legrangidősebb volt. Civilben egy nagy kárpitoscégnél dolgozott, mint szakmunkás. Megkérdeztem, hogy szakszervezeti tag-e, amire azt mondta, hogy volt, de kilépett. Arra a kérdésemre, hogy miért, azt felelte, hogy aki Magyarországon tagja a szakszervezetnek egyúttal tagjává válik a Szociáldemokrata Pártnak, ezt ő pedig már nem akarja. Mondtam, hogy nem értem ezt, hiszen úgy tudom, hogy e párt éppen olyan emberek érdekeiért harcol, mint amilyen ő maga. Erre azt felelte, hogy ő is azt hitte, de csalódott benne, mert hiszen a párt megígérte, hogy lehetetlenné fogja tenni a világháború kitörését és ahelyett most maga tartja szükségesnek. Az olvasó elképzelheti, hogy mennyire örültem annak, hogy rábukkantam egy politikailag bizonyos tekintetben hasonlóképpen gondolkozó emberre és hogy mennyire megörült ő, amikor ezt mondtam: „Seidenleder elvtárs, engemet sajnós ugyanez bánt!” Utána pedig elmondtam neki, hogy már gyermekkorom óta szocialista elveket vallók.

Feltételezem, hogy Seidenleder elmesélte beszélgetésünk tartalmát a legénységnek, akikkel együtt lakott. Mert hamarosan észrevettem, hogy ha a katonákkal elbeszélgettem, az addigi bizalmatlanságnak már semmi nyoma nem volt. Örömmel állapíthattam meg, hogy mennyire unják már a háborút. Sokat meséltek nekem arról, hogy

odahaza mennyi bajuk van feleségüknek, szüleiknek és gyermekeiknek, és szidták a falusi jegyzőket azért, hogy hozzátartozóikkal nagyon rosszul bánnak. Rámutattak arra is, hogy milyen kicsinyek és alamiznaszerűek azok a segélyek, amelyekben az utóbbiak részeseznek. Szidták azokat, akik a háborúból anyagi hasznot húztak, a fegyvergyárosokat, akik annál többet keresnek, minél tovább tart a háború, és bizony néhányan arra is céloztak világosan, hogy a háborúnak nagyon hamar vége lenne, ha azok a civil és katona urak, akik Becsből irányítják, legalább csak egy napon át kénytelenek lennének hámkon lövedékeket felcipelni hóborította meredek hegycsúcsokra. Egyszer megkérdeztem Seidenledert, hogy előfordult-e már valaha, hogy valaki e frontszakaszon önként választotta a hadifogságot, és azt a választ kaptam, hogy ez ugyan még nem fordult elő, de véleménye szerint kizárólag azért nem, mert aki meg akarná adni magát, annak az általam már említett, a két front között fekvő senki földjét képező három-kilométeres szélességű völgy meredek lejtőjén kellene átmászni, amely állandóan fényszórók fényében fekszik, úgy hogy azt, aki szökni próbálna, azonnal észrevennék és megsemmisítenék. Világos volt, hogy Seidenleder igen jól megértette azt, hogy egy katona, amikor alkalma van, megadja magát az ellenségnek, hogy megmeneküljön a háború poklából. Éreztem, hogy maga is már foglalkozott ezzel a gondolattal.

De érdekes, ebből az emberből, akiben már igen mélyen fejlődtek és felhalmozódtak a forradalmi érzelmek, mégis mennyire hiányzott még az a meggyőződés, hogy szükséges lenne a háború ellen politikailag fellépni. Egyszer említettem Friedrich Adler tettét, amire ő meglepetésemre a következőt mondta: „Tetszik tudni, hogy miért lőtte ő le Stiirgkh grófot? Majd én megmagyarázom: ő volt az osztrák szocdem párt titkára, amikor kitört a háború. Utána pedig igen sokan kiléptek a pártból, litert nem tartotta be ígéreteit. Akkor Friedrich Adler látta, hogy mindig kevesebb lett a befolyó tagdíj, amelyből pedig ő kapta a fizetését. Amikor már úgy érezte, hogy már nem futja a fizetésére, ebbe a gondolatba beleőrült és elkeseredésében megölte a miniszterelnököt.”

Ha belül mosolyogtam is ezen história naivitásán, kezdtem elgondolkozni azon, hogy úgy látszik, Adler tettének egyáltalában nem volt az a gyújtó hatása a tömegek forradalmasítására, amelyet én vártam.

Történt egyszer a következő eset, amely még jobban elmélyítette a köztem és a katonák közti ki nem mondott, de érezhető barátságot.

Már említettem, hogy milyen nagy lelki és testi megterhelést jelentett az a tény, hogy a legénységnek oly sokszor szűk, csúszós, veszélyes ösvényeken kellett mászkálni. De ezen legalább az enyhített valamit, hogy ha nagyon rossz volt az időjárás, sokszor, az ilyen utakon való járást követelő szolgálati feladatok teljesítését valamivel el lehetett halasztani. Volt azonban egy fajta, a front szempontjából döntő fontosságú olyan szolgálat, amely nemcsak hogy nem volt rossz időviszonyok miatt elhalasztható, hanem csak is ilyenek idézték elő szükségességét. Arról van ugyanis szó, hogy nagy havazások és erős viharok idején gyakran előfordult, hogy a sok hómező közül az egyiknek vagy másiknak alsóbb része leszakadt és lavinát képezve lezuhant a mélységbe. Ilyenkor gyakran elszakította az útjában lévő tábori telefonvezetékeket, amelyek összekötötték az egyes állásokat egymással. Erre ezen frontszakaszon különös mértékben szükség volt, mert a tömérék szikla miatt az állások a szomszéd állásból nem voltak beláthatók, úgy hogy a vezetékek elszakadása esetén az ellenséges gyalogság valahol észrevétlenül átcsúszhatott volna a frontszakaszon. Ezért a szigorú szabály azt követelte, hogy, ahol elnémult a telefon, azonnal ki kell küldeni valakit a célból, hogy találja meg az elszakadás helyét és javítsa azonnal ki.

Így történt, hogy egy erős hóvihár idején az egyik fiatal komáromi parasztleány,

aki éppen soros volt, kapta ezt a parancsot. Becslésem szerint még a lehetséges legtávolabbi elszakadás helyéig is legfeljebb két órára volt szüksége, már beleszámítva azt, hogy a pokoli időben csak lassan haladhatott előre. Feszülten vártunk arra, hogy helyreálljon a telefon-összeköttetés, de már régen elmúlt a két óra és még mindig semmi jele nem volt annak, hogy a katona odaért volna a meghibásodás helyére. Amikor már majdnem négy óra eltelt, kötelességszerűen telefonon jelentettem parancsnokunknak, félek, hogy a katonát baleset érte és azt a parancsot kaptam, hogy küldjék ki három másikat, hogy felkutassák.

Azonban éppen akkor, amikor készültem e parancsot teljesíteni, megjelent a kiküldött katona, félig megfagyva, és holtfáradtan, és jelentette, hogy megtalálta a szakadás helyét, ahol egy lavina kettészakította a lefektetett drótot, amelyet ő megint összekötött. Szerinte ez kb. két órával előbb történt. Mi csak néztünk és néztünk rá és egymásra, mert nem értettük, hogy ez hogy lehetett. Hiszen mi minden öt percben kipróbáltuk a telefonösszeköttetést és egyetlen egyszer sem működött. Az pedig rendkívül valószínűtlen volt, hogy a szakadás kijavítása után már néhány perccel rá újból megisméltódott volna! Talán hazudott a katona és egyáltalán nem csinált semmit. De hiszen tudnia kellett, hogy erre azonnal rájövünk! Azonkívül kissé együgyű, de teljesen őszinte arcára nézve is látni lehetett, hogy nem hazudik.

Egyszerre nekem, aki már a gimnáziumban nagyon kedveltem az elektrotechnikát, egészen furcsa gyanúm támadt. Kettévágtam egy vezetékdarabot és megkértem, hogy mutassa meg, hogy hogyan kötötte össze a két elszakított véget. Megtette és akkor beigazolódott gyanúm. Ő ugyanis a két izolált rézdrótot nem úgy kötötte össze, ahogyan kellett volna, vágyás nem a szigeteléstől megtisztított rézdarabokat kötötte össze, hogy utána a meztelen drótot szigetelőanyaggal befedje, hanem – mintha két spárga darabról lett volna szó – a drótokat ott kötötte össze, ahol rajtuk volt a szigetelés. Így tehát a kötés helyén az áram nem mehetett át az egyik drótból a másikba, a csupasz, szigeteléstől mentes végek pedig a levegőbe lógtak és egyáltalán nem érintkeztek egymással. Megkérdeztem, hogy hány évet járt az iskolába és – ahogyan ezek után várható volt – azt mondta, hogy egy évet sem.

Amikor megtaláltuk a megtörtént csoda egyszerű magyarázatát, jót neveltünk. Éppen felhívott a parancsnokom, hogy elküldtem-e már a mentőőrzőjáratot és boldogan meséltem, hogy milyen mulatságos vége volt a kezdetben tragédiával fenyegető történetnek. Vártam, hogy ő is nevetni fog, de helyette olyan hangosan, hogy a szobában mindenki érthette a telefonüzenetet, azt ordította, hogy holnap reggel büntessük meg a katonát úgynevezett kikötéssel. Én azt feleltem, hogy nézetem szerint a szerencsétlen nem érdemli meg e súlyos fenytést, mert hiszen ő, aki soha nem járt iskolába, egyszerűen nem ismeri az elektrotechnika alaptörvényeit. A parancsnok azonban tovább ordított, hogy hogyan merek vele vitába szállni és hogy haditörvényszék elé fog állítani. Utána pedig azt mondta, hogy küldjem azonnal a telefonhoz Seidenleder szakaszvezetőt. Az utóbbinak pedig azt parancsolta, hogy reggel foganatosítsa a kikötést, mégpedig a legszigorúbb módon, az egyéves önkéntes pedig – vagyis én – ellenőrizze.

Sokszor lehet azon nézettel találkozni, hogy csak Horthyék vezették be az emberkínzást, míg a monarchia hadseregében ilyesmi ismeretlen volt. Hogy ez az utóbbi állítás mennyire helytelen, arra ráébredtem, amikor jelenlétemben állva kikötötték a delikvenst egy, a földbe vert cölöphöz, mégpedig a főhadnagynak a büntetés szigorított módját követelő parancsa értelmében úgy, hogy a hátracsavart és a cölöphöz kötött karokat a kötelek addig ne húzzák szorosán, amíg ő lábujjhegyen tud állni, de amikor kifáradt és ezért talpára akar leereszkedni, a kötelek nagy fájdalmat okozva sebeket vágunk a karokba. Nyilvánvalóan ez a büntetés raffinált keveréke volt a testi és lelki

kínzásnak, mert arra ösztönözte a delikvenst, hogy igyekezzon mindig újból lábujjhegyre állani, hogy megszabaduljon a karjaiban keletkező fájdalomtól, de hiába, mert bármilyen emberfeletti igyekezés ellenére a lábujjhegyek mégis mindig újból felmondják a szolgálatot. Rettenetesen kínlódott az illető és kb. 10 perc múlva elájult. Akkor Seidenleder megszabadította a kötéstől és engem megkérdezett, hogy hogyan legyen tovább. Van ugyan – magyarázta – a kikötésnek egy sokkal enyhébb formája is, amikor talpon állhat a delikvens és a kötelek nem vágnak a karba. De viszont a főhadnagy határozott parancsa, hogy a legszigorúbb módon kösse ki a katonát, ami azt jelenti, hogy tovább kell így folytatni mint eddig, és ahányszor az illető magához tér, annyiszor megismételni. Megkérdeztem Seidenledert, hogy ha én nem lennék jelen, hogyan döntene, mire azt felelte: ha nem kellene attól félnem, hogy az önkéntes úrtól a parancsnok megtudja, akkor ő bizony a könnyített módot valósítaná meg. Erre azt mondtam: „Seidenleder elvtárs, csodálkozom a szavain, Ön már tudhatná, hogy nem vagyok rendőrspicli”. Ezek titán pedig bementem a fedezékembe.

Két óra múlva bejött hozzám a szakaszvezető, elmondta, hogy a büntetés könnyebb módját valósította meg és aztán egyszerre azt mondta: „Benedikt elvtárs, Ön nem is sejtí, hogy magát a legénység hogyan szereti, mert látjuk, hogy az egyszerű katonákkal tart. Magáért mindent megtennénk, bár érezzük, hogy Önt a parancsnok gyűlöli”.

Könnyen elképzelhető, hogy ezen egyszerű szavak milyen büszkeséggel töltöttek el. Őszinteségében kételkedni nem volt semmi okom. Különben is áprilisban egy rám igen veszélyes helyzetben teljesen meggyőződhettem róla.

Hogy az olvasó jól megérthesse, hogy e helyzet hogyan keletkezett, el kell mondanom néhány szót arról, hogy hogyan volt megszervezve az üteg működése.

Amikor egy bizonyos célra kellett lőnünk, akkor a parancsnok megállapította a célt és kiszámította, hogy ennek eltalálásának biztosítása végett milyen térbeli helyzetbe kell hozni az ágyúcsöveket. A célnak a térképről leolvasható irányának megfelelően az ágyúcsöveket vízszintes irányban kellett a megfelelő un. oldalszöggel elfordítani. Azt pedig, hogy ebben az irányban a lövedék éppen a szükséges távolságban robbanjon, az ágyút egy merőleges síkban kellett úgy beállítani, hogy a csőtengely a megfelelő szöget, az un. löszöget képezze a vízszintessel, mert egy bizonyos határon belül a röppálya annál hosszabb lett, minél nagyobb volt e szög. Un. lőtáblákból ki lehetett olvasni, hogy melyik löszög melyik vízszintes távolságnak felelt meg.

Ha azonban a cél magasabban feküdt mint az ágyú, akkor ki kellett számítani az un. terepszöget is, amelyet egyrészt a cél, és az ágyú közti magasságkülönbség és másrészt a köztük levő vízszintes távolság meghatározott térképszögnek megfelelően meg kellett növelni a fentemlített löszöget, amely arra az esetre volt érvényes, amikor ilyen magasságkülönbség nem volt. Ebből az is világos, hogy a mi esetünkben, amikor az ágyú egy hegygerinc mögött volt elhelyezve és a lövedéknek repülés közben ezen gerinc fölött át kellett repülnie, szintén azt a terepszöget kell venni, amelyet egyrészt a hegygerinc és az ágyai közötti kb. 300 méter magasságkülönbség, és másrészt vízszintes távolságuk meghatározott. Ha ez megtörtént, biztosítva volt az, hogy a lövedék, amennyiben pontosan repül a kiszámított röppályán, éppen hogy átrepül azon hegy gerincén. De miután a lövedékpályáknak van egy bizonyos szórásuk, vágyás egy bizonyos mértékben eltérhetnek az ideális röppályától, még egy olyan szöget is kell hozzátenni a löszöghöz, amely biztosítja, hogy még a legrosszabb esetben is a lövedék túl repüljön a hegygerincen, ami élet-halál kérdést jelentett, mén hiszen a gerincen húzódott a mai frontunk és ott lakott a parancsnokunk is.

A tüzérségi alapfogalmak rövid – de ahogyan az olvasó mindjárt látni fogja, a továbbiakban leírt drámai helyzet megértéséhez okvetlenül szükséges – megismertetése után visszatérek azon kérdéshez, hogy hogyan volt nálunk szervezve az üteg működése.

Parancsnokunk, akinek megfigyelőhelye az említett hegygerincen volt, úgy hogy ő láthatta a kijelölt célt, megmondta az általa kiszámított adatokat – amelyekhez igazítanunk kellett az ágyúcsövek helyzetét – Tibornak, aki telefonon továbbadta nekem. Én viszont parancsoltam az üteg kezelőlegénységének, hogy eszerint állítsák be az ágyúcsöveket. Ez két lépésben történt. Először beállították az ágyúra szerelt távcsövet a megkapott vízszintes és függőleges szög szerint, utána pedig a nagysúlyú ágyú csövét addig mozgatták, amíg teljesen párhuzamos lett a távcső tengelyével. Amikor ez megtörtént, ezt én telefonon jelentettem a parancsnokomnak. Amikor az utóbbtól megkaptam a tűzparancsot, átadtam ezt Seidenledernek, aki teljesítette.

Már említettem, hogy az ütegünk egy kilométerre azon hegygerinc mögött állt, amelyen az ütegparancsnok fedezéke volt elhelyezve, természetesen a felénk néző oldalon, kb. 20 méterre a gerinc alatt, úgy hogy az olasz tüzérség nem találhatta el. Az ágyúcsövek irányát úgy kellett kiszámítani, hogy a lövedék – átrepülve az említett gerincen, amely sokkal magasabb volt mint az ágyú helye, tovább repüljenek a három további kilométer távolságban fekvő azon gerincig, amelyen az olasz katonák voltak elhelyezve.

Így tehát, ha az ágyú kilőtte a lövedéket, hallottuk a sivítást, amíg átrepülte a négy kilométeres össztávolságot, ami után felrobbant. Kb. további 10 másodperc múlt el, amíg a robbanás zaja elérte az ütegünket. Ez kb. 20 másodperccel a kilövés pillanata után következhetett be.

Azon az említett áprilisi napon reggel az ütegünknek valamilyen új célpontra kellett löni. Tibortól telefonon megkaptam az ágyúcső szükséges irányát meghatározó, a parancsnok által kiszámított adatokat és tovább adtam Seidenledernek, hogy állítsa a csöveket e szerint be. Utána megkaptam a tűzparancsot, amelyet szintén hangosan kiáltva, továbbadtam. Az első ágyúkat elhagyta a lövedék. Azonban nem kellett 20 másodpercig várni, amíg meghallottuk a robbanás zaját, hanem meglepetésünkre már kb. 5 másodperc után érkezett hozzánk. Értetlenül egymásra néztünk. Senki nem sejtette, hogy mi történt. Egyszerre csak Seidenleder halálsápadtan mutatott az előttünk fekvő gerincre. Kb. 30 méterrel a parancsnoki fedezék alatt füstfelhőt láttunk, ami nem jelentett kevesebbet, mint azt, hogy a mi lövedékünk majdnem megölte a saját parancsnokunkat!

Azonnal átfutott agyamon az a gondolat, hogy én – teljesen ártatlanul – rendkívül nagy veszélybe kerültem. Ártatlanul azért, mert hiszen én a feladatomnak megfelelően csak tovább adtam a telefonon kapott irányítási adatokat, amelyeket nyilvánvalóan parancsnokom rosszul számított ki (valószínűleg nem vette tekintetbe a nagy terepszöveget), amely hibát azonban én nem vehettem észre, mert hiszen a műszerek és lőtáblák, amelyek alapján megtörtént a két szög megállapítása, nem volt nálam, hanem a parancsnoknál. Sőt világos, hogy még ha ezen eszközök rendelkezésemre álltak volna, akkor sem ellenőrizhettem volna az adatokat, mert ütközet közben nem lett volna idő ezen bonyolult számítások – amelyeket a parancsnokunk talán egy órán át végzett – megismétlésére. Így tehát engem nyilvánvalóan senki igazságosan nem vádolhatott semmilyen bűnnel.

És mégis nagy veszélyben éreztem magamat! Elképzelttem ugyanis, milyen nevetéses helyzetbe fog kerülni a főhadnagy az egész frontszakasz előtt, ha köztudomású lesz, hogy saját hibájából majdnem agyonlövötte saját magát. És miután tudtam, hogy engem gyűlöl, kézenfekvő volt, az a gondolat, hogy igyekezni fog bennem bűnbakot keresni, habár nehezen tudtam elképzelni, hogy ezt milyen alapon tehetné.

Hogy gyanúm nem volt alaptalan, mutatta az a tény, hogy megszólalt a telefon és a főhadnagy dühtől reszkető hangon azt parancsolta, hogy senki ne mozduljon el a helyéről, amíg ő le nem jön az üteghez ellenőrizni, hogy milyen hibát követtünk el. Így

tehát egy órán át kellett nekünk 30 fokos hidegben egy helyben állni és várni, hogy mi lesz mindebből.

Mikor a főhadnagy Tiborral együtt megjött, köszönés nélkül az ágyaikhoz sietett és megnézte, hogy milyen szögekre van beállítva az a cső, amelyből kirepült az említett lövedék. Aztán azt ordította felém, hogy nem azon adatokra van beállítva, amelyeket ő adott és hogy ezért ő engem hadbírótság elé állít! Láttam az ördögi tervét, amely szerint nem ő követte el a hibát, hanem én azáltal, hogy megváltoztattam – talán még szándékosan is – a telefonon kapott helyes adatokat!

Ekkor eszembe jutott és meg is mondtam, hogy én a kapott adatokat azonnal beírtam egy füzetbe. Megkérdeztem Tibort, hogy eltérnek-e azoktól, amelyeket ő nekem telefonon adott. A főhadnagy rettenetes haragra gyulladt és azt ordította: „Itt én vezetem a vizsgálatot és nem maga!” De a kérdésem már elhangzott, és senki nem kételkedhetett abban, hogy jogom volt hozzá. Ezért Tibor megnézte a felírt adatokat és – ami ebben a helyzetben becsületére vált – megmondta, hogy megfelelnek azoknak, amelyeket ő telefonon átadott, és amelyeket ő is egy füzetbe beírt. Így hát a parancsnok nem állíthatta többé, hogy meghamisítottam az adatokat, de láthatóan tovább törte a fejét azon, hogy miben található bűnösnek. Elment az ágyúkhöz, kinyitotta a závarzatot és hátulról keresztül nézett a csövön. Egyszerre diadalittasan azt ordította, hogy megtalálta a hibát, amelyet én követtem el. Megmutatta, hogy ha a cső hátsó lyukának felső peremétől átnézek a cső elülső lyukának alsó pereméig, tehát egy bizonyos szöggel az ágyúcső tengelye alá, akkor láthatom az előtte fekvő hegygerincen éppen az ő fedezékét. Hozzátette, hogy egy régi tüzérségi szabály szerint ilyen esetben nem lett volna szabad lőni, vagyis lehet ugyan, hogy ő tévedett a szög kiszámításánál, de ha betartottam volna az említett szabályt, amely éppen esetleges számítási hibák következményeinek kiküszöbölésére szolgál, akkor észrevehettem volna, hogy hiba csúszott a számításba.

Ennek aztán már a fele se volt tréfa! Ha a főhadnagy állítása megalapozott lett volna, biztosan hadbírótság elé kerülök fontos kötelesség elmulasztása miatt, amely parancsnokomat életveszélybe sodorta. De a főhadnagynak irántam érzett gyűlöleténél még arra is számíthattam esetleg, hogy azt fogja állítani, hogy mulasztásomat szándékosan tettem, pláne ha egy szigorú vizsgálat alapján még kiderülne, hogy a legénység engem mint forradalmi érzelmű szocialistát ismer. Ebben az esetben pedig életem már csak egy hajszálon függött!

Elhatároztam, hogy nem engedem magamat terrorizálni. A valóságnak megfelelően azt mondtam, hogy az ő általa említett szabályt a tisztiiskolában soha sem tanultam és egyáltalán még erről soha sem hallottam. Megkérdeztem a főhadnagy előtt Seideaniedert, mint régi tüzér altisztet, hogy tud-e ő erről a szabályról, mire azt felelte, hogy soha életében nem hallott róla. Hiába ordított rám megint a főhadnagy, hogy itt csak neki van joga kérdezni és nem nekem, a kérdésem és Seidenleder felelete már elhangzott és úgy éreztem, hogy az egész legénység mélyen meg volt győződve arról, hogy a parancsnok az állítólagos szabályt csak kieszelte, hogy ebből nekem kötelelet sodorjon. Én addig őszintén szólva nagyon izgatott voltam, de most már valahogy nyugodtabb lettem és műszaki eszem kezdett megint működni. Rájöttem, hogy a főhadnagy szabálya nemcsak kitalált valami, hanem azonkívül már azért sem alkalmazható, mert tüzérségi szempontból teljesen téves.

Meg is mondtam neki: „Főhadnagy úr alázattal jelentem, ez a szabály egyáltalán minden elméleti alapot nélkülöz!. Hiszen ha a cső be van állítva, és ezáltal a lövedék röppályája már egyértelműen meg van határozva, akkor az a kérdés, hogy egy bizonyos szöggel a csőtengely alatt látható-e az Ön fedezéke, semmilyen jelentőséggel nem bír, mert ez a szög teljesen független a röppályától. Ez a szög ugyanis kizárólag az ágyú

konstrukciójától függ, mert annál nagyobb minél rövidebb a cső és minél nagyobb az átmérője. Ezért ez a szabály nem lehet egy általánosan érvényes vagy pláne kötelező szabály!

Feleletem telibe talált. A parancsnok körülnézett és mindenhol azt láthatta, hogy a legénység vigyorgott. Tibornak is csak igen nehezen sikerült elnyomnia egy mosolyt. Annyira világos volt mindenki előtt, hogy a főhadnagy rosszhiszemű megfélemlítési trükkje nem sikerült. Ő dühösen harapdálta ajkát aztán azt ordította. „Majd fogok arról gondoskodni, hogy Maga ne tanítson engem a tüzéri tudományokra”. Aztán sarkon fordult és Tiborral együtt visszament a fedezékbe.

Utána Seidenleder hozzám jött és azt mondta, hogy mindenki mennyére örül annak, hogy sikerült nekem a parancsnokunkat a sarokba szorítani és gratulált ahhoz, hogy nézete szerint az utóbbi nekem már nem tehet semmi rosszat. Én megmagyaráztam neki, hogy erre vonatkozólag még egyáltalán nem vagyok nyugodt. Ha ugyanis engem mégis letartóztatnak és Bécsben a haditörvényszék elé kerülök, ott már senki sem fog foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy hogyan számította ki a parancsnok a terepszöveget és milyen hibát követett el. Senki sem fog Bécsből a frontra utazni, hogy itt ellenőrizze a számítás helyességét. Sokkal egyszerűbb megoldásnak fog látszani az, hogy a főhadnagynak higgyenek és engemet elítéljenek.

Erre Seidenleder azt mondta, hogy ha engemet le akarnak tartóztatni, az üteg legénysége majd velem szolidaritást vállal és megtagadja a szolgálatot. Rám kimondhatatlanul mély benyomást tettek ezek az elvtársi hűségről tanúskodó szavak, de megmagyaráztam neki, hogy akkor ők elrontanának mindent. Ugyanis nemcsak, hogy őket is azonnal letartóztatnák lázadás címén, de az akasztófára egészen biztosan én is velük együtt kerülnék, hiszen akkor engem elítélnék, mint a lázadás értelmi szerzőjét!

Hozzátettem, hogy látok egy más megoldást és ha ebben ő megsegít, minden rendbe fog jönni. Mikor megmondtam neki, hogy mit eszeltem ki, tervem nagyon tetszett!

Gondolatmenetem ugyanis a következő volt. Ha még letartóztatásom előtt ki tudnám mutatni mindenkit meggyőző módon, hogy parancsnokom a terepszög kiszámításánál durva hibát követett el, akkor ő nem indítványozhatja már megbüntetésemet, mert a frontszakasz tüzérségének parancsnoka, aki az ő feljebbvalója volt, már nem adná ehhez a hozzájárulását. Így az én parancsnokom – nehogy nevetséges helyzetbe kerüljön – bizonyára jobbnak látná, az egész ügyről mélyen hallgatni. A probléma csak az volt, hogy hogyan tudnám ezt a bizonyítékot oly gyorsan megszerezni, hogy még idejében tehetnék erről jelentést főhadnagyomnak. Hiszen a térkép, amelynek alapján ki kellett számítani a terepszöveget, nem volt nálam, hanem ő nála és tőle nyilvánvalóan nem kérhettem el.

Az első mentő gondolatom az volt, hogy a terepszöveget nekem nem is kell térkép alapján kiszámítani, hanem magam tudnám egyszerű módon lemérni. Hiszen ha az ágyú melletti általam már említett távcső volt az előttem fekvő gerincre irányítva, akkor az a szög, amelyet a távcső tengelye képez a vízszintessel és ezért igen egyszerűen le lehet olvasni, éppen a kérdéses terepszöggel azonos lenne.

De láttam még egy nagy nehézséget: ha közlöm a parancsnokommal, hogy rájöttem a hibájára, akkor csak arra buzdítom, hogy tartóztasson le oly hamar, hogy felfedezésemet már ne tudjam bebizonyítani a front-szakaszparancsnoknak. Ha pedig az utóbbinak teszek előbb jelentést felfedezésemről, nem tudhatom, hogy ő hogyan reagál arra a rendhagyó, és a katonai szabályzat szellemének egyáltalán nem megfelelő tényre, hogy egy egyéves önkéntes gyűjt adatokat a parancsnokának kompromittálása céljából. Ha pedig – ami nagyon valószínű volt – ezért rám neheztelni fog, akkor a bejelentésem nemcsak hogy nem vezetne a főhadnagy elhallgattatásához, hanem ellenkezőleg, a haditörvényszéki eljárás megindítása saját kezdeményezésem következménye lenne.

Ezen kínos alternatíva megkerülésére azonban megszületett fejemben egy műszaki ötletem, amely nemcsak megmentésemet biztosíthatta, hanem egyúttal valamiféle találmányt, vagy legalább is életem első önálló műszaki alkotását jelentette.

Felismertem ugyanis, hogy a hegyi tűzerek részére rendkívül értékes dolog lenne ha – a helyett, hogy minden egyes cél esetében külön ki kellene számítani a térkép alapján a célnak megfelelő terepszöveget – létezne egy olyasvalami, amiből azonnal bármilyen oldalszöghöz egyszerűen le lehetne olvasni a megfelelő terepszöveget. Ezt pedig magam elő tudnám készíteni, ha a terepszögnek az ágvútávcső segítségével történő leolvasását én, nemcsak a mi esetünkben szereplő oldalszög esetére valószínűsítem meg, hanem az egész gyakorlatban szükséges területen belül, balról jobbra sokféle oldalszög esetére.

Ha a vízszintesen felírt oldalszögek függvényében a hozzátartozó terepszögek függőleges irányban lennének megjelölve, akkor az így adódó sok pont egymással összekötve valami olyan, hegyi panorámafélét ábrázolna, amelynek hegygerincén a terepszög közvetlenül leolvasható lenne. Ha én egy ilyen panorámát gyorsan el tudnék készíteni és bemutatni, mint hasznos találmányomat a frontszakaszparancsnoknak, akkor ő ebben már semmilyen intrikát nem láthatott volna a főhadnagynom ellen, viszont amennyiben az utóbbi engem feljelentene, azonnal, a panorama alapján megállapíthatná, hogy nekem van igazam!

A terv megvalósításának csak egy nagy gyakorlati nehézsége volt: a szükséges igen nagy számú méréseket én magam csak néhány nap alatt tudtam volna elvégezni. Pedig minden perc drága volt!

Ekkor Seidenleder azt ajánlotta, hogy osszuk fel a leendő panorámát négy részre, ő pedig betanítja a legénységet arra, hogy hogyan kell e távcsővel mérni a terepszöveget, mint az oldalszög függvényét. És akkor mind a négy ágyú távcsövén egyszerre fel lehetne venni a panorama részét és utána ezeket egyszerűen összeilleszteni. Így az egész munkát el lehetne végezni még aznap és már másnap reggel lehetne bejelenteni ezt a találmányt a főhadnagynak. Ha az utóbbi pedig megtudja, hogy az egész legénység dolgozott ezen, nem vitathatja már a panorama adatainak a helyességét és kell, hogy lemondjon rossz szándékairól!

Engem nagyon meghatott Seidenleder nagylelkű ajánlata, de megkérdeztem, hogy nem fogja-e a parancsnok megbüntetni ezért a legénységet. Erre ő azt felelte, hogy nekem nyilvánvalóan jogom van egy, a hadsereg szempontjából fontosnak ígérkező munkához igénybe venni a legénységet. Ha ő pedig mégis dühös lesz az utóbbira, bizonyára ezt szívesen vállalják az én megmentésem érdekében.

Meghatottan elfogadtam az ajánlatot. Egész nap dolgoztak, mint a megszállottak és így már este szólhattam Tibornak telefonon, hogy sürgős audienciát kérek a főhadnagytól egy fontos katonai találmány bemutatása céljából.

Reggelre magához hivatott. Én – mintha ez az ügy teljesen független lenne a tegnapi incidenstől – közöltem vele, hogy már régen forgatom a fejemben azt a gondolatot, hogy készítek egy olyasvalamit, ami lehetővé tenné, hogy az egyes célokhoz tartozó terepszöveget ne kelljen a térkép szerint kiszámítani, ami sok munkát igényel és hibákkal járhat, hanem egy perc alatt teljes pontossággal leolvasni egy rajzból.

A főhadnagy gyűlölködően nézett rám és először azt mormogta, hogy ez megint micsoda újabb marhaság. De miután Tibor jelen volt, aki megmondta, hogy ez milyen érdekes ötlet, kezdte belátni, hogy kénytelen a javaslatommal foglalkozni. Megkérdezte, hogy ezt megmutattam-e már valakinek. Antikor azt feleltem, hogy az egész legénység ismeri, dühösen rám nézett, de visszatartotta magát és azt morogta: „Jól van, majd tanulmányozom ezt az ügyet. Most pedig visszamehet az üteghez”. Hadi-törvényszékről pedig többé nem beszélt, mert nyilvánvalóan észrevette, hogy velem

szemben matt helyzetbe került!

Visszamentem az üteghez és elmondtam Seidenledernek, hogy tervünk sikerült. Ismerve azonban kedves parancsnokom alaptulajdonságait, egyáltalán nem kételkedtem abban, hogy amennyiben lenne erre alkalom, megint ki fog eszelni ellenem valami rosszat.

Tényleg, alig múlt el egy hét, Tibor meglátogatott engem és szigorúan bizalmasan közölte, hogy véletlenül fültanúja volt egy telefonbeszélgetésnek parancsnokunk és feljebbvalója, a frontszakaszparancsnok között, és melyben abban egyeztek meg, hogy engem visszaküldenek a frontról Komáromba. Kifejeztem csodálkozásomat azon, hogy éppen a főhadnagym akar engem megszabadítani a frontélet borzalmaitól és azt mondtam, hogy e mögött csak valamilyen ördögi szándék lehet. Erre Tibor szomorúan igazat adott és felfedte az egész telefonbeszélgetés tartalmát. Kiderült, hogy a frontszakaszparancsnok közölte, hogy Komáromban összeállítanak néhány üteget a 78-as mintájú mozsarakból, amelyek eddig a várban már majdnem negyven éve fel voltak állítva, de most, amikor nagy ágyymhiány keletkezett, kénytelenek még ezeket az ócskavas ágyaikat is felhasználni az orosz fronton. (Az olvasó bizonyára emlékszik arra, hogy ezek néha lövés után a hátukra estek.) A frontszakaszparancsnok azt a feladatot kapta, hogy küldjön néhány embert e célból Komáromba. De miután ezek a mozsarak csak 6 km távolságra tudnak löni, nyilvánvalóan közvetlenül a frontvonalon fogják felhasználni, vagyis különleges nagy életveszélynek lesz kitéve a kiszolgáló legénység. Ezért eddig még nem sikerült neki olyan ütegparancsnokot találni, aki e célból el akarta volna engedni akár egy emberét. Most a főhadnagymat kérdezte, hogy nincs-e neki valaki olyan, akinek a szolgálatáról lemondhatna a komáromi ütegek javára? Erre a főhadnagym azt mondta, hogy neki sincs, de ha a frontszakaszparancsnoknak ezzel nagy szívességet tenne, akkor nehéz szívvel lemondana Benedikt Ottó egyéves önkéntesről. E szavak közben kajánul vigyorgott a telefonba!

Láttam, hogy Tibor nagyon oda volt azért, hogy ilyen rossz hírt hozott. Vigasztaltam őt, hogy talán túléltem ezt is, és nagyon megköszöntem baráti közlését. Nem adtam jelét annak, hogy a kapott hír engem egyáltalán nem szomorított el, hanem ellenkezőleg, örömet okozott!

Arra gondoltam ugyanis, hogy régi tervem, amely szerint a fronton majd megadom magamat és fogságba kerülök, a déltiroli front adottságai között teljesen kivihetetlennek bizonyult. Másképpen festett azonban az új helyzet. Egyrészt az ütegeink nagyon közel lesznek az ellenséges fronthoz és másrészt ebben az időben az orosz fronton már nem volt pozíciós harc, hanem a frontok gyorsan mozogtak előre vagy hátra, ami természetesen nagyon megkönnyítheti a szökést.

Másnap megkaptam a parancsot arra, hogy egy héten belül utazzak el Komáromba és adjam azonnal át az üteget Tibornak.

Azt a hetet, amely nekem még maradt, arra akartam felhasználni, hogy meglátogassam a frontszakasz más részeit is, ahol még nem voltam addig. Azonban közbejött egy véletlen. Az első napon ugyanis kb. 10 kilométerre tőlünk, amikor elballagtam egy fedezék mellett, kijött és a nyakamba borult egy tüzer zászlós, Seidl Gilbert, aki hosszú éveken át gimnáziumi kollégám volt és miután egy évvel idősebb volt, előbb vonult be. Erre a frontszakaszra őt nem régen küldték. Azóta közvetlenül Riszer őrnagy, a frontszakaszparancsnok alá tartozik, mint olyan figyelő, aki különleges feladatokat kap.

Amikor Gilbert arról értesült, hogy én hol szolgálok, megkérdezett engem, hogy igaz-e, amit suttognak, hogy arrafelé valamilyen üteg a lövedéket tévedésből a saját parancsnokuk fedezékébe lőtte. Azt feleltem, hogy ez némi túlzás, mert csak 20 méteres távolságban robbant és elmeséltem neki az egész furcsa történetet.

Gilbert nagyon dühös lett, amikor meghallotta, hogy milyen badar szabályt eszelt ki a főhadnagyom, hogy rámkenje saját hibáját. Annál jobban örült, amikor elmeséltem a panoráma ügyet és megkért, hogy magyarázzam meg ennek az alapötletét. Ez nagyon megtetszett neki és azt mondta, hogy nézete szerint egy olyan fronton, amelyen hónapokon és éveken át az üteg elhelyezése állandó marad és ezért az ütegehez tartozó terepszögek sem változnak, egy ilyen panoráma rendkívül fontos szerepet játszhat, és hogy ő azonnal felajánlja Riszer őrnagynak, hogy ismerkedjen meg ezen új ötlettel.

Tényleg másnap felhívott főhadnagyom és átadta Riszer őrnagy parancsát, hogy azonnal jelentkezzem nála a panorámával. Előbb azonban jöjjenek ő hozzám. Amikor az megtörtént, dühtől reszkető hangon megkérdezte, hogy hogyan merhettem az őrnagyhoz fordulni a szolgálati út – vagyis az ő személyének – megkerülésével. Amikor azt feleltem, hogy én nem fordultam hozzá, megkérdezett, hogy hát akkor honnan rúd Riszer őrnagy erről. Erre én szemtelenül, tettett csodálkozással azt mondtam: „Főhadnagy úr jelentem alázattal, én eddig azt hittem, hogy Ön továbbította a javaslatomat Riszer őrnagy úrnak.” Miután tényleg ez lett volna a szolgálati kötelessége, a főhadnagy nem akarta bevallani, hogy ő ezt elmulasztotta, nehogy Riszer őrnagy meghallja a balsikeres lövés hírért. Így tehát nem felelt és gyorsan visszaküldött az ütegehez.

Másnap lementem Riszer őrnagyhoz, aki kb. Fucine és a front-vonal közötti távolság közepén székelt, és megmutattam neki az új ötletemet. Neki nagyon tetszett és azt mondta, hogy be szeretné vezetni a frontszakasza minden ütegénél. Utána hosszasan elbeszélgetett velem matematikáról és ballisztikai tudományról. Egyszerre azt kérdezte, hogy miért nem jelentettem erről a javaslatomról a parancsnokomnak. Amikor azt feleltem, hogy ez már régen megtörtént, nagyon csodálkozott és azt kérdezte, hogy a főhadnagy e panorámát használta-e, amikor a lövedék majdnem őt találta el. Azt feleltem, hogy nem, hiszen azért készítettem a panorámát, hogy ez máskor ne történhessen. Erre kajánul mosolygott és azt mondta, hogy most már érti, hogy miért nem tett erről neki említést a főhadnagyom és azt is, hogy miért egyezett olyan könnyen bele az áthelyezésembe. Hozzátette, hogy ha tudta volna, hogy én milyen jól képzett tüzér vagyok és hogy milyen jó ötleteim vannak, ő nem egyezett volna bele az én áthelyezésembe. Persze, mivel már aláírta, sajnos nem csinálhatja vissza az ügyet. De arra kért engem, hogy amíg nem utazok el, álljak a rendelkezésére néhány ütegeparancsnoknak és mutassam meg, hogy hogyan kell készíteni a panorámát. És előttem hívta fel a főhadnagyomat telefonon és közölte vele döntését. Tibor, aki jelen volt, amikor a főhadnagy e parancsot megkapta, később azt mesélte nekem, hogy azt hitte, hogy az utóbbit megüti a guta.

Csak a Seidenledertől és a legénységtől való búcsú volt elszomorító. Elképzelhető azonban, hogyan örültem személyi diadalomnak. Kb. egy hónappal később mesélte nekem valaki, aki a frontról utazott haza szabadságra, hogy K. főhadnagy lövegének a valódi történetét már ismeri az egész frontszakasz és hogy azóta csak „az öngyilkos jelölt főhadnagy” gúnynéven emlegetik.

Függelék

Benkő Ervin EGY ÚRIFIÚ TÖRTÉNETE

1921.

Tamás, iskola könyvekkel a hóna alatt, a gimnázium felé baktatott. Szép őszi reggel volt, és Tamás örült az életnek. A siető embereket nézte meg a boltok kirakatait. Egy szép, fényes bolt előtt megállt, hogy vásároljon valamit. A kirakatban fügét, csokoládét, sőt datolyát is látott. Hosszú ideig nem lehetett ilyen jó dolgokat venni! Négy hónapig tartott az az átkozott proletárdiktatúra, és akkoriban a boltok üresek voltak. De most végre megint úgy van minden, mint azelőtt volt. Tamás boldogan lépett be az üzletbe, fügét és csokoládét vett. Amint kijött, fél füllel hallotta, hogy valaki ezt mondja:

– De sok finom holmi van itt kirakva! Jó annak, akinek pénze van, megveheti ...

– Persze – mondta a másik jó a gazdagoknak! Na, menjünk! Csak legalább kenyerünk lenne, nem is kellene csokoládé ...

– Az ám, de egész Pesten nem lehet kapni. Azt mondta a feleségem, azért, mert nincs fa, nem süt a pék.

Tamás ette a csokoládét, nem nagyon törődött a két emberrel, ment tovább. A füge ugyan drága volt, de zsebpénzéből jutott, nem kellett a garasra néznie. Legfeljebb holnap megint kér a papától. A papa úr, s elég sokat keres.

Különösen most, hogy vége van annak a kommunizmusnak. Visszagondolt arra a rettenetes időre, mikor egész napon át otthon kellett ülnie, mert a mama nem engedte ki a lakásból, nehogy valami baja essék. Azt szokta mindig mondani, hogy annyi a rossz ember, csupa bolsevik, s ezek mind rablásból és gyilkolásból élnek. Visszaemlékezett, hogy papája és mamája állandóan milyen izgatottak lettek arra a gondolatra, hogy a bolsevikiek egyszer eljönnek, és elvesznek mindent. Igaz, hogy nem történt az egész idő alatt semmi különös, bár előfordult, hogy nem ettek ebédre sült húst. De a legrosszabb mégis az volt, hogy mindig félni kellett. Jó, hogy vége van! – gondolta. Most megint szabad ember, nem kell senkitől, semmitől félnie, oda mehet, ahová akar. Amíg így kényelmes léptekkel ballagott az iskola felé, eszébe jutott, hogy már meg is beszélte barátjaival: délután kimennek futballozni. Milyen jó lesz! A fene egye meg azokat a kommunistákat! Igaza van a papának, mind megérdemli, hogy felkössék.

Tamás tulajdonképpen sajnálta szüleit. Mindig olyan izgatottak voltak, és veszekedtek, mikor ő nem volt otthon. De azért ő valahogyan megérezte ezeket a veszekedéseket, s akkor egész nap nagyon szomorú volt. Egyszer hallott is valamit a csukott ajtón keresztül. A mama sírva mondta: „Persze a hozományom jó volt neked, de én ...” – a többit nem hallotta már.

Sándor, a bátyja, amikor még kicsinyek voltak, azt mondta, hogy a szüleik érdekházasságot kötöttek. Tamás szeretett volna erről egyszer megint beszélni a bátyjával, de már nem lehet... Hadnagy volt a háborúban, és elesett az olasz harctéren. Nagyon egyedül vagyok – gondolta magában. Papa egész nap az irodában van, mama bevásárol, és látogatásokat tesz, senki se törődik velem.

Alig ért a körút sarkára, mikor egy hangos, izgatott embertömeget pillantott meg. Először azt hitte, hogy a villamos gázolt el valakit, de aztán felfigyelt. Valaki azt mondta:

– Felismerték a gazembert!

Aztán összevissza beszéltek.

– Üssék agyon, üssék csak agyon azt a gazembert!

– Mi történt, kérem?

– Elfogtak egy bolsevikit.

– Úgy kell neki, miért volt kommunista.

– Üssék csak, ne sajnálják, az ilyen mindent megérdemel, nem ember az.

– Kutya bolseviki, gazember!

Tamás egyszerre megijedt. Ki akarta kerülni a csoportot, de nem tudta. Az emberek mindig beljebb és beljebb tolták ... Egyszerre izgatott lett: mi lesz most? Ahogy lökdösték, meglátta, miről van szó. Egy kék ruhás, nagy, erős férfi állt ott, előtte köpcös, pufók ember. Úgy kiabált rá, ahogy csak a torkán kifért:

– Micsoda, kommunista vagy, mi?! Tisztességes ember vagyondát kommunizálni? Elvenni az üzletemet?! Te nyomorult gazember!

És minden rikoltozó mondata után beleütött a munkás arcába. Egy sovány, cvikeres úr a háta mögött még biztatta:

– Úgy, úgy, kérem! Csakhogy egyszer már bosszút állhatnak a tisztességes elemek ezeknek a gazembereknek az erőszakosságaiért.

A munkás egy kicsit szétnézett, nem védekezett. Szinte egykedvűen tekintett körül, mintha nem is vele történne mindez.

Tamásban megmozdult valami. Szeretett volna csinálni valamit, mert csúnya volt, ahogyan az a sok ember annak az egynek nekiment. Igen, egy képet látott egyszer a múzeumban: Krisztus a Golgotán ... De hogy is juthat eszébe ilyesmi! Hiszen ez gazember, akit itt ütnek! Ez is kommunista, ezek miatt nem lehetett fűgét, csokoládét kapni. Ezt mondta a papa is, pedig a papa okos ember.

A tömeg egyszerre elcsendesült, utat nyitott egy nagybajuszú, piros képű rendőrnek. Az, ahogy odaért, hirtelen a munkáshoz ugrott:

– Kommunista vagy? Nem kell többé rendőr? Az anyád istenit, majd elbánunk veled!

A munkás nyugodtan állt és körültekintett.

– Micsoda? Szökni akarsz, te csirkefogó? – ordította a rendőr, s kardjához kapott. Egy gyors mozdulat, s a meztelen kard már a levegőben villog. Még az előbb oly ellenségesen viselkedő emberek is felkiáltanak. A munkás egyet ordít, s a vállához kap, ahonnan piszkos, kék zubbonyára sűrűn csurgott le a vér.

Tamás öntudatlanul is felordított, mintha őt érte volna az ütés. A rendőr most már semmivel sem törődött. Kétszer, háromszor belevágott a munkásba. Tamás előreugrott. Eszébe jutott, hogy amikor Bogláron nyaraltak, és csirkét ölt a szakácsné, mindig összeborzadt, ha csak a véres kést látta. És most egy embert ... Ránézett, látta, mint tartja vissza magát az erős ember, de teljesen mégsem tudott magán uralkodni, és a fájdalomtól félrehúzódott a szája. Tamás fejébe szállt a vér, s mint egy kis hörcsög, vakmerően odaugrott a rendőr elé:

– Biztos úr, az istenért, ne! ... – De az rá sem hederítve, még egyszer felemelte kardját.

Istenem, gondolta Tamás még egyszer ... s maga se tudta, hogyan, egyszerre csak elkapta a rendőr karját. Az meglepetve nézett rá egy pillanatra, aztán dühös lett.

– Te taknyos, te! Leváglok! – ordította.

– Bizonyára ez is kommunista – mondta hátul egy elegáns fiatalember. – Ezt is bátran beviheti, biztos úr!

Mások higgadtabbak voltak:

– Hisz ez még fiatal gyerek, nem lehet bolsevik – mondotta egy öreg néni.

– Ezek a legrosszabbak – szólt egy sápadt, szőke bajuszú ember biztosan ifjúmunkás.

– De hiszen úrifiúnak látszik!

– Persze! A ruháit is összelopta.

A rendőr, aki veszélyeztetve látta tekintélyét, szó nélkül megragadta a fiút, és odakötözte jobb kezét a munkás bal kezéhez. Aztán hátba lökte őket:

– Na, mehetünk!

Mintha álomból ébredt volna fel: Hogy is juthatott eszembe egy rendőrt megtámadni! Kár volt. Mi lesz most velem? – gondolta magában. A munkás útközben oda-súgta neki:

– Kis elvtársam, mire volt ez jó? Elég, ha engem fognak el...

Tamás nem felelt. Tulajdonképpen gyűlölte azt az embert, akivel együtt kellett mennie. Csuklója szorosan oda volt kötve a munkáséhoz és fájt. A rendőr útközben folyton káromkodott. Az emberek utánuk néztek, sokan kárörvendően vigyorogtak. De voltak olyanok is, akik megdöbbenve, szótlánul meredtek rájuk. És komoran mentek odébb ... Tamás szégyellte magát: jaj, ha az utcán valaki meglátná! Mit szólna a papa és a mama?

Valósággal örült, mikor megérkeztek a kerületi kapitányságra. Mindkettőjüket felvették az emeletre. Sötétben mentek egy darabig, aztán belökték őket egy zsúfolásig telt, bűzös szobába. Rövid idő múlva hozzászokott a szoba sötétségéhez és ahhoz a furcsa, fojtott suttogáshoz, amellyel irt az emberek beszéltek. A munkást körülfogták a szobában levők.

– Honnan jön, elvtárs? – kérdezte valaki.

A munkás nem felelt. Sápadt arca egészen fehér lett, támolyogni kezdett, aztán lebukott a földre.

– Hát ezt is ...! Ma már az ötödik! Gazemberek! – tört fel az izgatott kiáltás.

Ideges, leplezett sürgésforgás. Mindenki segíteni akart. Valaki egy nedves kendőt kerített valahonnan, egy másik köpenyt tett a földre, és ráfektette a sebesültet. A rendőr az ajtóban részvétlenül nézte őket. Mikor a rendőr kiment, az egyik fogoly Tamáshoz fordult.

– Maga is elvtárs, fiam?

– Mi tetszik? – kérdezte Tamás.

– Hogy maga is kommunista-e? – ismételte amaz jóindulatúan.

Tamás dühös volt. Miért is kellett ide kerülnöm! – gondolta magában. Erre az utálatos helyre és ilyen közönséges emberek közé. Most még ráadásul azt hiszik, hogy ő is fajtájukbeli.

– Nem, kérem ... Én tisztességes ember vagyok, nem kommunista!

A foglyok egymásra néztek.

– Hogy került akkor ide? – kérdezte valaki.

– Majd kivisz engem innen az apám! Az én apám úr!

A megkínzott emberek csalódva néztek egymásra.

– Burzsuj-kölyök!

Annyi megvetést érzett ki ebből a szóból Tamás, hogy szeretett volna már elmenni ezek közül az emberek közül. Odament az ajtóhoz, megkérdezte a posztoló rendőrt:

– Mi lesz énvelem, kérem?

A rendőr nem felelt. Úgy tett, mintha nem hallaná.

– Kérdeztük ezt mi is már – legyintettek kezükkel az emberek mégpedig nagyon rég óta.

– Már három hete, hogy itt vagyok, s még csak ki se hallgattak – mondta az egyik.

Tamás remegni kezdett. Itt maradni napokon át! Itt aludni, ezen a kemény, piszkos földön! Hiszen ez irtózat, ez rémitő, ezt nem lehet elviselni! Rettenetes! Nem szeretnék bolsevik lenni – gondolta. Majdnem megsajnálta ezeket az embereket. Pedig ezek rablók és gyilkosok. A papa csak tudja.

Tamás a családjára gondolt. Hogy meg fognak ijedni, ha nem jön majd haza! Telefonálni kellene! Ismét odament a rendőrhöz, és udvariasan megkérdezte, hogy nem lehetne-e valahogyan hazatelefonálni. De még be sem mdtá fejezni a mondókáját, a rendőr dühösen mordult rá:

– Mars innen, különben ...

Az emberek körülfogták a fiút.

– Mit gondol tulajdonképpen, kis öcsém – mondta valaki –, hogy hol van? Boldog lehet, ha élve kerül el innét. Csak ne sokat mozogjon, és maradjon nyugton. Bizony, én már három napja itt vagyok, és senki sem tudja odahaza. S nézzen arra az emberre: annak a felesége a napokban gyereket vár, s mégsem engedik haza.

Az, akire rámutattak, a sarokban ült, egy gyűrött kabáton. Fáradt, gondolkozó arccal, fejét a kezébe hajtva. A kabáton még volt egy kis hely, és Tamás melléje ült. S amint végignézett a nyomorult embereken, akik itt voltak, hirtelen az a gondolata támadt, hogy ezekkel a foglyokkal a rendőrségen igazságtalanul bánnak. Pedig olyan is sok volt köztük, aki tetszett neki. Nyílt arcú, erélyes, bátor tekintetű emberek, akik mosolyogva és nyugodtan beszélgettek.

Egyszerre ordítás hallatszott. Lépések közeledtek. Az ajtó kinyílt, és új embert löktek be közéjük. Jajgatva bukott a földre, s összevέrezte a piszkos padlót.

Tamás komor szomszédjához fordult, és megkérdezte tőle:

– Miért verték meg ezt az embert?

– Miért? Mert forradalmár volt! Mert ember volt! – válaszolta az erősen és büszkén.

Tamás elgondolkozott. Arra az estére gondolt, amikor kiabáló tömegek vonultak végig az utcán, lövöldözve és félelmetesen. A mama fejét fogta, és szipogó sírással, izgatottan mesélte, hogy forradalmat „csináltak”. Tamás az iskolában tanulta, hogy voltak 48-ban is forradalmak, és volt egy nagy francia forradalom is. Danton és Robespierre is forradalmárok voltak és híres emberek. De közelről még egyet sem látott. Megnézte azt az embert, akit belöktek. Ilyen hát egy forradalmár? Nem tudta nézni ezt a véresre roncsolt, mozdulatlan hústömeget. Szomszédjához fordulva megkérdezte:

– Miért csinálnak hát forradalmat?

– Mit tudom én ! Talán mert éhesek az emberek és szerencsétlenek.

Tamás egyszerre úgy érezte, hogy ő is éhes.

Kivette zsebéből a tízórai vajaskenyeret, és enni akart. Egy soványra aszott ember, aki előtte guggolt, megfordult, és alig hallhatóan mondta:

– Három nap óta nem ettem ...

Tamás adni akart neki a kenyereből, de aztán meggondolta a dolgot. Eszébe jutott, hogy talán még sokáig itt kell maradnia, ezen a rettenetes helyen. Az éhes ember tovább nézte a vastagra kent vajjas kenyeret, és a fiúnak, isten tudja, miért, egyszerre csak nem ízlett az enivaló. Mindig arra a két éhes, szomorú szemre kellett gondolnia, s nem tudott már tovább enni. Odanyújtotta a kenyeret. De most már az nem fogadta el.

– Hagyja csak, nem kell.

Tamás megalázottnak érezte magát. Sírni szeretett volna, nem tudta, mit csináljon. Mozdulatlanul ült, és arra figyelt, hogy mit beszélnek az emberek. Nem sokat értett belőle. Beszéltek diktatúráról, fehérterrortól, áruló szociáldemokratákról. Valaki azt mondta: megérdemeltük, hogy ide kerültünk, miért nem becsültük meg jobban a saját uralmunkat. A többiek helyeselték. Mások a kihallgatásukról meséltek. Vérrel aláfutott, kék foltok látszottak testükön. Egyesek kis, kerek, piros foltokat mutattak, s elmondták, hogy a detektívek vallatás közben égő szivarjukkal égették a foglyok testét, hogy „mulassanak is egy kicsit”.

– És mind-mind csak azért, mert kommunisták vagyunk, – mondta egy hosszú, fekete ember. A többiek izgatottan járkáltak fel és alá a kis szobában. Tamás elrémült. Jaj, istenem, ha engem is így hallgatnának ki! Iszonyú lenne ... Még soha, senkitől nem kapott verést, és úgy érezte, hogy aki őt megütné, annak ő menten nekimenne. Gyűlölni kezdte a rendőröket. Azt is, aki ide hozta őt, azt is, aki az ajtóban ült.

Később az udvarra vezették ki a foglyokat, ahol nagy fazékból levest mértek. Tamás nagyon éhes volt, de ezt a rossz ételt lenyelni mégsem tudta.

Mellette valaki arról beszélt, hogy már egy hete semmi mást nem evett. Tamás ránézett, és arra gondolt, hogy ez még sincs rendjén.

A szabad levegő élvezése nem tartott sokáig. Újra visszaterelték őket a szobába.

Rövid idő múlva újabb „transzport” érkezett. Új foglyokat hoztak. Köztük egy fiatalembert is, talán 2-3 évvel idősebbet, mint Tamás volt. Érdeklődéssel nézte, hátha az is gimnazista. De nem az volt. Hiszen foltos a nadrágja, s nagyon kopott. Valami inas lesz vagy polgárista. Azokat pedig Tamás nem szerette.

Az új fiú szétnézett.

Némi habozás után a gimnazista mellé ült a földre. Így a közelből határozottan tetszett Tamásnak. Okos arcú, értelmes tekintetű, mosolygó szemű fiú volt. A fiú is szemügyre vette Tamást. Aztán megszólalt:

– Te is ifjúnunkás vagy?

– Nem – válaszolt Tamás –, én gimnazista vagyok.

– S miért vagy itt? – kérdezősködött tovább az ifjúnunkás.

Tamás örült, hogy végre beszélhetett valakivel. Hosszasan és örvendezve mesélt magáról, a szüleiről, a rendőrrel és mindarról, ami vele történt.

A másik csodálkozva nézett rá.

– És neki mertél menni a rendőrnek? Egymagadban?!

Tamás azt felelte, hogy most már sajnálja. De a másik fiú közelebb jött hozzá, szeretettel fogta meg a kezét és rámosolygott.

– Miért hazudsz? Tudom jól, hogy nem sajnálsz. Hiszen neked volt igazad!

A gimnazista meglepetten nézett fel. Csakugyan úgy érezte e pillanatban, amint végignézett ezen a bátor, komoly fiún, hogy már nem is sajnálja, amit tett. Arra gondolt, hogy talán ennek így kellett történnie. Kezdett tisztelettel nézni az ifjúnunkásra,

aki tovább kérdezősködött:

– Kommunista vagy? – kérdezte.

Tamás nemet intett. Aztán bevallotta, hogy nem is tud őrölk semmit, csak amit azt apja szokott mesélni: hogy a kommunisták raboltak és loptak, és hogy romba döntötték az ezeréves alkotmányt.

– Butaságok – szólt erélyesen a másik. – Én is kommunista vagyok. Te, úgy látszik, nem értesz a politikához, minden burzsoá hazugságot utánuk szajkózol.

– Az apám azt mondja, hogy a politika nem nekem való, de ő politizál – felelte Tamás. – Sokszor éjfélig is beszél a klubban és a kávéházban ilyesmiről. Azt szokta mondani, hogy minden kommunistát fel kell...

Gyorsan elharapta a megkezdett mondatot. Eszébe jutott, hogy új ismerőse is kommunista. Ránézett, és elképzelte, amint ezt az okos, bátor fiút megragadják, és a nyakára tesznek egy ... Összeborzadt.

Kétkedni kezdett az apja igazságában. Újra odafordult barátjához:

– Te, az apám nagyon okos ember, és mindent tud. Ha ő azt mondja, hogy a kommunisták rablók, akkor mégiscsak lesz abban valami igazság. – A másik tagadóan rázta a fejét.

– Te! – indulatoskodott Tamás – az apám sohasem szokott hazudni!

A másik erre azt felelte:

– Nem hazudik ő szándékosan, hiszen csakugyan úgy érzi, hogy valamennyiünket gyűlölnie kell, de mi azért mégis tudjuk, hogy nekünk, csak nekünk van igazunk.

– De ha nektek van igazatok, miért nem tudja ezt az apám is – mondta Tamás elgondolkodva. – Az apám nagyon okos ember.

– Az lehet – felelte az ifjúmunkás –, de te úgy látszik, nemigen tudod azt, hogy az emberek nem képesek önállóan gondolkozni. Minden ember gondolkozásmódja attól függ, hogy milyen helyzetben van, hogy hogyan nevelkedett fel, hogy a munkásosztályhoz tartozik-e vagy az úri osztályhoz, szegény-e vagy gazdag, hogy jó sora van-e vagy sem.

Tamás a fejét csóválta: Hát ez hogy lehet?

– Nézd meg például a katonákat – folytatta a másik. – Mikor a háború elején behívták őket, még elég jól érezték magukat, hiszen volt ennivalójuk, és azt sem tudták, hogy mi az a front. Legtöbben úgy vélekedtek, hogy nem is lehet olyan rossz dolog a hazáért harcolni. De amikor később fájni és éhezni kezdtek, mikor sokan megsebesültek közülük, sokan lettek csonkák és bénák, sokan estek el, akkor már így kezdtek gondolkozni: Milyen boldogság lenne hazamenni a családjához. Haza, haza és mindig békében élni ... egész életünkön át. Mi közünk nekünk az ellenséges katonához? S mikor a háború csak nem akart soha véget érni, s a katonák sorsa mind rosszabb és rosszabb lett, a tisztek kínzásai mind kibíratlanabbak lettek, s amikor látták, hogy az ő nyomorukból, fájdalomukból még zsírosabbra puffadnak a gazdagok, akkor megint másképpen gondolkoztak: bosszút állni, véres bosszút, kirántani azt az átkozott revolvért a tiszt kezéből és megfordítani. S aztán fegyveresen haza! Azok ellen, akik ide küldték őket, akik az ő vérükön híztak meg. Háborút a gazdagok ellen! Ugyanakkor a gazdagok otthon így szavaltak: tovább kell harcolni, ki kell tartani a hazáért!

Tamás feszülten figyelt. Egy jelenet jutott az eszébe a háború idejéből. A papája a ház kapujában állott, és arról szónokolt, hogy le kell verni az egész világot, s amíg ezt el nem értük, folytatni kell a szent háborút ellenségeink ellen. De ekkor odalépett a papához a házmester fiatal fia, aki csak röviddel előbb jött haza sebesülten az olasz

frontról, és csendesen ezeket mondta:

– Nem kell olyan nagyon leverni mindenkit, azok is emberek! Becsületes, dolgozó emberek. És úgy sincs semmi haszna a katonának abból, ha le is veri az egész világot. A gazdagok nyelik azt le, és a szegény, szegény marad tovább is.

Erre a papa nagyon haragos lett, és feljelentette a szegény sebesült katonát a kaszárnyában. Pedig egészen biztos, hogy akkor a katonának volt igaza. S csakugyan, Tamás emlékezett rá, hogy mikor egy évvel később elesett az ő bátyja, akkor a papa éppen úgy beszélt, mint a házmester fia, és éppúgy átkozta a rettenetes háborút.

– Mennyire igazad van – mondotta Tamás új barátjának. S arra gondolt, hogy az iskolában, az egész osztályban egyetlen fiú sem lenne, aki mindezt ilyen szépen és értelmesen el tudta volna mondani, mint ez a tanonc.

– Látod – szólt hozzá elismeréssel –, te biztosan különb vagy, mint a többi kommunista. Veled még az apám is kivételt tenne, ha ismerne.

– Én semmivel sem vagyok különb, mint a többi munkás – felelt erre a barátja. – Én nem lehetek kivétel, mert senkinek sem szabad több jogot követelnie a maga számára, mint amennyi a másiknak van.

Tamás kezdett belemelegedni a vitába.

– Ebben azonban már nincs igazad. Beláthatod, hogy az, aki többet tud, mert többet tanult, több jogot is követelhet magának, mint az, aki nem tud semmit.

– Az ám – szólt az ifjúmunkás –, de te egyszerűen elfelejtetted, hogy ma csak az tanulhat, akinek arra pénze is van.

PéNZ, sok péNZ kell tandíjra és könyvre. És még ha elő is tudná teremteni nagy kinnal a tandíjra és könyvre való pénzt, akkor sem járhatna iskolába a munkásgyerek. Hiszen egész fiatalon, gyenge gyerek korában már munka után kell néznie, nehogy éhen haljon. De hiszen a gazdagok maguk sem akarják, hogy mi tanuljunk!

– Az már ugyan nem lehet igaz – rázta fejét Tamás.

A másik keserűen nevetett fel: – Hát akkor miért vagyunk mi itt? Azért, mert nem akartunk megmaradni abban a sötét tudatlanságban, amiben a gazdagok, az elnyomók szerettek volna tartani! Azért, mert meg mertük látni a világosságot, mert ki mertük nyújtani a kezünket az ő könyvük után, az ő tudásuk után, amit ma csak oly kevesen élvezhetnek! Hát nem azért bunkóznak le, nem azért neveznek gazembereknek bennünket, mert okosabbak és többet tudók mertünk lenni, mint amennyire ők szerették volna?

Ekkor hirtelen egy nevet kiáltottak. Az ifjúmunkás felugrott... Úgy látszik, megjött az anyám az ebéddel – kiáltott vidáman, és gyorsan az ajtóhoz szaladt. Tamás kíváncsian ment utána.

Szenvedő arcú, rossz ruhájú, fejkendős asszony állt az ajtóban, fazékkal a kezében. A fia gyöngéden megcsókolta. Az asszony sírni kezdett. A fiú szelíden átölelte, az arcát simogatta, és megnyugtató hangon szólt anyjához:

– Édesanyám, nem látja, hogy egészen jó dolgom van itt?

– De az apád! – tört fel az asszonyból a zokogás – ma letartóztatták őt is ... és ... nagyon megverték ...

A fiú elsápadt és megremegett. De aztán vigasztalni kezdte az anyját:

– Lesz ez még másképpen is, anyám. Legyen nyugodt, hiszen maga tudja, hogy lesz még másképp is!

Tamás barátjának édesanyja csak tovább zokogott:

– Tudom ... tudom, de addig ...

A rendőr odalépett:

– Vége a beszélgetésnek!

– Csak egy kicsit még, kérem – könyörgött könnyei közt az asszony.

– Ne kérjen itt semmit, anyám – szólt keményen a fiú. Az asszony még egyszer megcsókolta a fiát, és lassan kiment.

Tamás elbámulva, csodálattal nézte ezeket az embereket. Olyan erősek és olyan nagyon bátrak. Ha az ő mamájának kellett volna idejönnie, rég elájult volna már. Hiszen ha egy kis egeret látott, vagy ha csak egy kicsit erősebben csapták be az ajtót, már ideggörcsöket kapott. Ha neki kellene ilyen helyen meglátogatnia a férjét!

S megint arra kellett gondolnia, amit félfüllel hallott egyszer: „persze, a hozományom jó volt neked, de én ...”, és egyszerre tudta, egy pillanat alatt megvilágosodott előtte, hogy odahaza korántsem szeretik egymást úgy, mint itt ezek a szenvedő munkásemberek.

Az ifjúnunkás elővette az ételes fazekat, és megkínálta vele Tamást.

– Neked sincs sok – mondta ő elutasítóan.

– Egyél csak – nyugtatta meg az ifjúnunkás –, neked is kell!

– De hiszen ezt neked hozták – szólt Tamás hebegve. És az a két éhes szem jutott az eszébe, mely előbb oly mohón nézte az ő vajaskenyerét.

– Az nem fontos – felelte a másik. – Nem volnék kommunista, ha ilyen helyzetben nem osztanám meg a falatomat társammal.

– Te – fordult hirtelen restelkedve Tamás új barátjához –, én tulajdonképpen nem is tudom, hogy mit akarnak a kommunisták, és az is könnyen meglehet, hogy az apám sem tudja. Magyarázd meg nekem.

– Ezt kötelességem megtenni – felelt örömmel a másik –, mert mindenkinek, aki kommunistának vallja magát, igyekezni kell igazságáról másokat is meggyőzni és másnak is megmondani mindazt, amit ő tud.

Dél már régen elmúlt, az ablak nélküli szobában sötétedni kezdett. A foglyok többnyire a csupasz padlón heverték, pokróc nélkül, köpeny nélkül, és halkán beszélgettek. Egyik sarokban három bekötött fejű ember feküdt. A fulladásig telt szoba levegője mind rosszabb és rosszabb lett. Az emberek mindnyájan úgy érezték, mintha vártak volna valamire. Kint fel-alá járt a posztoló rendőr. S hátul a fal mellett, a két fiú beszélgetett egymással. Az úri ruhás gimnazista, aki a piszkos földön feküdt, arcát elgondolkozva öklére támasztva s előtte a rossz ruhás, csillogó szemű ifjúnunkás.

Az ifjúnunkás beszélt.

Látszott rajta, hogy mindezt már sokszor elmondta, de mindig ugyanazzal a szilárd meggyőződéssel és mindig ugyanazzal a mély hittel. S amint beszélt, a csoportokba verődött foglyok abba hagyták a suttogást, és kezdtek odafigyelni ... Mindig többen és többen figyeltek, és mind többen és többen jöttek közelebb.

Az ifjúnunkás beszélt.

Az emberekről, az emberek életéről, arról, hogyan kell leélni szomorú életüket. Mennyit kell kínlódniuk, s mennyi fájdalom van részük. Egyszerű szavakkal beszélt saját magáról és családjáról, munkástársairól, az egész nagy, erős, szenvedő proletariátusról.

Aztán beszélt más időkről, az emberiség őskoráról, amikor nem volt semmilyen osztálykülönbség ember és ember között, amikor még mindenkinek egyforma rész

jutott az élet gyönyöreiből és bajaiból. Mikor még nem volt úr és szolga, nem volt elnyomó és elnyomott. Megmagyarázta, hogyan keletkezett a szabad emberek között a társadalmat két külön világra osztó különbség. A munkáról beszélt, mely alapja minden társadalmi életnek és minden fejlődésnek. Megmagyarázta, hogy minden dolog annyit ér, amennyi emberi munka kell az előállításához, és hogy az emberek között is csak az lehet értékes, aki munkát végez és termel. Keresetlen, mindenki által érthető szavakkal beszélt el, hogy milyen hatalmasat fejlődött a tudomány, s hogy ennek folytán mennyivel többet és jobban tudnak az emberek termelni ma, mint a rég elmúlt időben, és hogy ez a nagyobb gazdagság mégiscsak milyen elenyészően kevés ember tulajdona lett. A tömegnek, a dolgozóknak mindig csak a szenvedés és nyomor jutott osztályrészüil. Az elkeseredett harcokról beszélt, melyeket az elnyomók, a rabszolgatartók ellen folytattak az elnyomottak, a kiuzsorázottak. Rámutatott arra, hogy az egész történelem ilyen osztályharcokból áll.

Tamás olyan figyelemmel hallgatta új barátját, mintha a saját életéről lett volna szó.

A többiek is bólingattak hozzá. Legtöbben közülük már mindezt tudták. Akik nem is tudták ennyire pontosan, ösztönösen mind érezték. Csak a gimnazistának volt mindez új. S ahogy minden idegszálát megerőltetve figyelt, érezte, hogy mindaz, amit eddig tanult: hazugság. Érezte, hogy mindaz, amit eddig szépnek tartott, teljesen elhalványult, a semmibe vészett. Érezte, hogy e pillanatban ebben a bűzös, sötét rendőrőrszobában olyan mélyen pillantott bele az emberekbe, a világba és saját magába, mint még soha.

Az ifjúmunkás beszélt: régi osztályharcokról és régi forradalmakról, rabszolgákról és parasztokról, akik fellázadtak, hogy emberek, szabad és boldog emberek lehessenek. Megemlékezett vezéreikről, akiket tüzes trónon égettek el, akiket felkoncoltak, száz halállal öltek meg, de akiknek a neve mégis örökéletű lesz.

S a foglyok, a poros, piszkos rendőrőrszoba foglyai, akik valamennyien lázadók, forradalmárok voltak, csöndesen, nehezen lélegzetek.

Tovább beszélt az ifjúmunkás. A kommunistákról szólva, emelkedetté vált a szava. Arról beszélt, hogy ők is lázadó rabszolgák, kik meg akarnak szüntetni minden osztálykülönbséget, hogy mindenkinek egyforma részt adjanak a jogokból és kötelességekből, hogy kiépítsék a jövő boldog társadalmát, a kommunista társadalmat. Izgalomtól átfűtött szavakkal beszélt arról, hogy miért kell ennek minden körülmények között megvalósulnia, még akkor is, ha pillanatnyilag le is verték a munkásságot. Beszélt arról, amit abban a szobában mindnyájan tudtak, csak a gimnazista nem, noha az egész idő alatt Pesten élt ő is: hogy milyen volt a munkásuralom Magyarországon, mennyi mindent tudott elérni, és mégis, miért kellett elbuknia. Rátért mindenre. Ifjúmunkásokra, akik végre mindazt megtanulhatták, ami eddig el volt zárva előlük ... Munkásgyerekekre, akiknek tiszta, langyos vizű úri lakások kényelmes fürdője jutott ... sok iskola, szép kirándulások, múzeumok és jó ruha ... a fronton bátran és lelkesen harcoló vöröskatonákra, akiknek volt miért küzdeniük, mert volt szép, diadalmas proletárhazájuk.

Az összetört emberek eleinte szó nélkül hallgattak, azután beszélni kezdtek ők is. Magukról beszéltek: a munkástanácsokról, az elfoglalt palotákról, a proletárokkal teli színházokról, arról, hogy mit dolgoztak, mit tudtak elérni, és hogyan éltek a saját osztályuk uralma alatt.

S Tamás lélegzetét is visszafojtva, olyan érdeklődéssel figyelt, mintha mindezt ő is átélte volna. Eszébe se jutott már arra gondolni, hogy röviddel azelőtt ő még lenézte és gyűlölte ezeket a kommunistákat.

S az ifjúmunkás tovább beszélt. Szeme lángolt, hangja reszketett:

– Ha ma kevesen is vagyunk igaz kommunisták, szent igazságunk: a munkások fegyveres felszabadítása áttör a börtön falán is. Mi megpenészedhetünk sötét odúkban, de igazságunk kivirul. A zsellér szeme is egyedül miránk tekint... A magát úrnak tartó hivatalnokember, mérnök, orvos még sötétben tapogatózik, de...

Tamás összerezsent.

– De észre fogja téríteni nemsokára ezt a szerencsétlen sereget is a nyomorúság szeges ostora. Meg fogja látni igaz testvérét, a két kezével dolgozó, nyomorgó, lázadó proletárt... Hiszen ő is robotol, gürcöl, eladja éhségbérért a munkáját, előléptetésért a meggyőződését, hozományért egész életét, boldogságát, mindent...

Tamás megrázkódott. Mintha hályog hullt volna le szeméről. Hiszen az apja, a mérnök is munkás tulajdonképpen, és neki is a munkásokkal kellene tartania. S ő mégis gyűlöli a munkásokat, az egész emberiség jövőjéért küzdő proletárokat. Pedig ő sem lehet valami nagyon boldog. Neki is sokat kell dolgoznia, egész napon át. S pénzért vásárolt magának boldogságot, és most folyton ideges, izgatott. Egyszerre világosan látta Tamás, hogy a világ ma milyen kétségbeejtő, és menynyire rosszul van berendezve, hogy változtatás nélkül így tovább élni nem lehet, s hogy mindenki, aki nem akarja gyáván eldobni magától az életet, kénytelen fellázadni ez ellen a világ ellen. Tudta már e pillanatban Tamás, hogy ezeknek a foglyoknak van igazuk, hogy a rendőrök, az apja, minden eddigi ismerőse vakok és rosszak. Minden átmenet nélkül újra eszébe jutott a „Krisztus a Golgotán”. Erezte, hogy kommunista lett ...

Hirtelen nagy csendesség támadt a szobában. Furcsa zaj hallatszott az udvar felől... Ének és hangos, durva röhögés, ordítás és tompa ütések. A foglyok komor tekintete összevillant:

– Jönnek a tisztek! Megint kezdik ...

– Tegnap este voltak utoljára itt – tette hozzá egy másik fogoly, akinek nagy, fekete véraláfutások voltak a szeme körül. A foglyok körülnéztek, mintha védelmet keresnének.

A szobában néma, halálos csönd. Tamás valami retteneteset sejtett, de nem is tudta elképzelni, hogy mit. A nagy csöndben csak a saját nehéz lélegzetét hallotta.

– Hol vannak azok a bitangok – verte az ajtót kívülről egy rekedt hangú tiszt.

– Igenis, itt bent vannak, jelentem alázattal, 45 ember – kiáltott a rendőr felugorva és feszesen tisztelegve. A lépcsőn hat katonatiszt tűnt fel. A hosszú darutoll vidáman lengett sapkájukon. Egy magas, szikár, sovány arcú főhadnagy vezette őket. Kezében félelmetesen lóbált egy ólomfejű gumibotot. Megálltak az ajtóban és diadalmaskodva, bárgyú röhögéssel mustrálták a foglyokat.

– Negyvenöt... бүдös ... bolseviki – dadogta a főhadnagy. Vörösen csillogó arcán meglátszott, hogy részeg volt.

– Hányat hagyjunk ma életben ezekből? – kérdezte hetykén egy fiatal, gyerekarcú alhadnagy, a többiekhez fordulva.

– Mondjuk, a felét – felelt röhögve egy másik –, hadd maradjon belőlük holnapra is!

A tisztek akkor már mind bent voltak a szobában, és vizsgálódva körülnéztek. Az ajtó közelében álló foglyok önkéntelenül és gyorsan hátrább húzódtak. A rendőr a tisztek mögé állott, és gúnyosan mosolygott. Hosszú volt ez a várakozás, keservesen hosszú. Talán egy perc is eltelt ... A tisztek szótlánul vizsgálgatták a foglyokat...

Tamás szörnyen félt. Sírni szeretett volna, de ahhoz sem volt elég bátorsága. A csöndet az egyik darutollas törte meg, aki odalépett az egyik fogolyhoz.

– Mi voltál? – kérdezte tőle.

– Vöröskatona – válaszolt a munkás, és meghátrált egy lépéssel. A tisztek elégedetten röhögtek össze.

– Úgy? Vöröskatona? – rikácsolt az alhadnagy. A munkás elé ugrott, és teljes erejével beleverte az öklét arcába. A szerencsétlennek megindult az orra vére.

– Kérem, önöknek nincsen joguk verni – mondotta elsápadva, de azért erős, komoly hangon a munkás. Tessék engem kihallgatni és azután elítélni, de nem ...

Nem tudta befejezni. A főhadnagy ólmos fejű botja a levegőbe emelkedett, s erre, mintegy jeladásra, az egész tiszti csoport a munkásra ugrott.

Tamás görcsösen a padhoz kapaszkodott. S elfordulva fogta be a füleit. De azoknak a tompa ütéseknek s annak a mindent átjáró, nehéz, fáradt sóhajtásnak a hangja mégis belefúródott az agyába, egész testébe. Úgy érezte, hogy már nincs is más az egész világon, mint tiszt, rengeteg tiszt, akik mind embert vernek, puha, meleg emberhúst...

A tisztek ott hagyták a földre bukott áldozatot. Egyikük még nehéz csizmájával rálépett az aléltan fekvő ember kinyújtott kezére. Tamás felszisszent.

A tisztek ezután a többiek felé közeledtek:

– Most ti jöttök sorra, gazemberek – mondta az egyik látszólagos nyugalommal, az izgalomnak minden jele nélkül.

Sorra vették a foglyokat. Egyiket a másik után megkérdezték, hogy kommunista-e. Ha a válasz „igen” volt, nyomban lesújtott az ólomvégű bot. A tiszti banda elemében volt.

A foglyok nem tagadtak. Legtöbbjük kemény, büszke daccal vágta a tisztek szemébe, hogy ő igenis, kommunista. Néhány közülük nem felelt, ami még inkább felingerelte a tiszteket... Már vége felé járt a vallatás, hárman voltak még hátra. A Tamás kenyeréből kolduló, vézna, legyengült fogolytárs, Tamás és új barátja: az ifjúmunkás.

Mikor a tisztek a sarokban kuporgó munkás felé közeledtek, az feltápászkodva eléjük támolgott. Látszott rajta, hogy minden mozdulata mennyire nehezebbre esik. A falhoz támaszkodott.

– Te is kommunista vagy? – kérdezték a tisztek. A bizonytalanul támolgó ember habozva felelt:

– Nem ... vagyok ... az.

– Akkor rendben van, nem lesz semmi bántódásod – szólt az egyik tiszt –, de bizonyítsd be!

– Hogyan? – kérdezte az összetört ember.

A riszt gúnyosan nevetett: – Mondd hangosan, hogy a többiek is hallják: minden kommunista gazember, rablógyilkos!

A vérükben heverő, megkínzott emberek mind ránéztek. A fogoly eltorzult arcán meglátszott, hogy nehéz küzdelmet vív magával. Lassan préselte ki sápadt, vértelen ajkaiból a szavakat:

– Minden kommunista ... minden kommunista ...

Habozott.

– No, mi lesz hát! – ordított az egyik hadnagy. – Halljuk már!

Ekkor felegyenesedett a meggyötört munkás:

– A kommunisták... becsületes, igaz emberek ... – suttogta. De ez a suttogás mint-ha keresztülharsogott volna az egész épületen. – Én is kommunista vagyok – tette hozzá büszke daccal – és maguk ... maguk a gyilkosok! – Aztán összerogyott.

A tisztek megütközve néztek össze. Nem tudták, mit csináljanak.

– Gazember – mondta végül az egyik, és belerúgott az eszméletlen munkásba. Aztán a két fiúra került a sor. Először az ifjúnunkáshoz fordultak:

– Mi vagy?

– Kommunista vagyok! Az is maradok – felelt komoly nyugalommal a fiú.

– Na, majd elválík – mondta a gyerekképű alhadnagy, aki nem sokkal lehetett idősebb nála, és teljes erejével arcul ütötte.

– Hát te? – fordult ezalatt Tamáshoz egy másik tiszt.

Tamás úgy érezte, hogy szétpattannak az idegei. Oda szeretne volna kiáltani, hogy ő is kommunista, mert már rájött, hogy fogolytársainak, ártatlanul megkínzott fogolytársainak van igazuk ... De nem mert. Hirtelen eszébe jutott, hogy hiszen ő tulajdonképpen ártatlanul került ide, hogy még akkor nem is volt kommunista, mikor idehozták, még akkor nem tudott semmit mindarról, amit azóta hallott itt.

– Kommunista vagy te is, te taknyos kölyök? – kérdezte félelmetes hangon még egyszer az előbbi tiszt.

Tamás körülnézett a cellában. Mindenütt összetört, véres emberek. Halk nyöszörgés hallatszott, és a fiú összeborzadt.

– Nem vagyok az, kérem – mondta, és tekintetét a tisztokra emelte. Ezek egymásra néztek. Az egyik közelebb jött Tamáshoz.

– Hát akkor mondd hangosan: micsodák ezek? – kérdezte a foglyokra mutatva.

Tamás úgy érezte, hogy e pillanatban minden ereje elhagyja. Csak egyet látott maga előtt: az otthoni szép szobákat, a jó ebédet, a futballpályát! Csak haza! Haza ...

– A kommunisták gazemberek – kezdte halkán, s azután megakadt a szava. De amikor megpillantotta a szeme előtt táncoló ólomfejű gumibotot, sietve folytatta, mint aki gyorsan túl akar esni valami kellemetlen:

– Gyilkosok, rablók, gazemberek ... – S lesütötte a szemét. Nem mert körülnézni.

Akkor rendben van – mondták a tisztok elégedetten. – De hogyan kerülsz te ezek közé? Hogy jutottál ide?

Tamás elmesélt mindent, ami vele történt. Mikor az apja nevét említette, az egyik tiszt előrelépett: Ismerem, jó ellenforradalmár!

A fiú nem mert hinni a fülének. A tisztokra meredt a szeme, akik egymással sugdolóztak: – Ha igaz, hogy az ő fia, mondotta a végén a főhadnagy, holnap reggel hazamehet.

– Haza! Haza! ...

A tisztok kezet fogtak Tamással. Az egyik még hatalmasat ütött ólmosbotjával az ifjúnunkás vállára, aztán, mint akik dolgukat jól végezték, lassú léptekkel kimentek. A cellában csönd lett.

Tamás alig bírta nagy boldogságával. Barátjához fordult, hogy beszélgetést kezdjen vele. Megszólította, de az ifjúnunkás nem felelt.

– Mi bajod? – kérdezte Tamás aggódva.

– Hagyj békében – felelte a másik, és elnézett Tamás feje fölé.

A fiú meghökken. Mi történt?! Már vége a barátságoknak?

– Mondd, miért nem felelsz? – fordult hozzá kérően újra.

– Ne szólj hozzám – mondotta az ifjúnunkás sötéten. – Miért állasz szóba olyan rablókkal és gazemberekkel, amilyenek mi vagyunk?!

Tamás lassan a padhoz ment és leült. Gondolkozni kezdett. Gondolkozott, olyan

erősen, gyorsan, és mindent áthatóan, mint még soha életében. Erezte, hogy belefájdul a feje, de mégis tovább gyötörte magát.

Most már tisztán látta, hogy gyáva volt. Látta, hogy hazug volt. De vajon ártott-e ő ezzel a többieknek? Miért vetik meg ezért? Miért nem tették ők is ugyanazt, mint ő? Akkor talán őket sem gyötörték volna meg olyan borzalmasan.

S lassan kezdett ráeszmélni arra, amit eddig még csak nem is sejtett. Hogy ezeknek a kommunista foglyoknak, valamennyiüknek van valamijük, ami sokkal többet jelent számukra, mint a nyugodt otthon, többet, mint a családjuk, mindennapi betevő falatjuk, többet, mint a biztos élet. Kezdte érezni azt is, hogy ezeknek a foglyoknak, mindnek van hatalmas lelki támasza, amely mindenhová, még ebbe a poros, bűzös, véres, piszkos rendőrfogdába is elkíséri őket. Támasz, mely erősebb minden vérben tobzódo rendőrnél és minden gumibotot suhogtató, darutollas tisztánél.

Erezte, hogy szüleinél, ismerőseinél, minden eddigi barátjánál hiányzik ez a nagy lelki támasz, érezte, hogy azok csak addig tudnak élni, míg jómódjuk, békés nyugalmuk tart. A körülötte vergődő munkásokra nézett, és egyszeriben meglátta a különbséget eddigi ismerősei s az itt kínlódó, egyszerű emberek között. Látta, hogy ezeknek az embereknek a lelkét nem lehet elpusztítani, megsemmisíteni...

Mikor gondolkodásában idáig jutott, Tamás határozottan ugrott fel helyéről, és az ifjúmunkáshoz lépett.

– Te ... tudom már ... én nagyon gyáva voltam, beismerem, nagyon gyáva ... de szerettem volna hazamenni. És úgy érzem – hogy többé már nem leszek ilyen ...

– De mondd csak – folytatta Tamás az ifjúmunkás szemébe nézve –, hogy van az, hogy ti olyan erősek, olyan bátrak vagytok, és én olyan gyöngé. Lehetetlen, hogy ti csak azért lennétek erősebbek, mert többet tudtok, mint én. Kell, hogy legyen bennetek valami, ami belőlem és az én eddigi ismerőseimből hiányzik. Mondd, mi ez?

– Ez – felelte az ifjúmunkás, és most már ő is hosszan Tamás szemébe nézett. – Ez: a kommunista erkölcs. Azután hirtelen azt kérdezte Tamástól:

– Felelj! Mennyi kétszer kettő?!

Tamás mosolyogva felelte: – Négy!

– Felelj ! Becsülsz-e engem, meg ezeket a szerencsétlen elvtársakat?

Tamás egy pillanatig habozott...

– Látod, ez az úri erkölcs. A szemedből látom a feleletet, de félsz hirdetni, amit szíved meg az agyad már felismert...

– Tudod, mi a kommunista forradalmár erkölcsé? Ha felismered a szenvedő dolgozók legyőzhetetlen igazát, hirdesd azt a poklon keresztül is ... A forradalmár nem felemás. A mi igazságunknak élünk, ezért, ennek diadaláért küzdünk ezer veszély között is! Pusztítsd el ellenségedet, hogy az igazságod el ne pusztuljon! Nem lehet kommunista, aki gyáva. A mi igazságunk erősebb minden faragott isten igazságánál, a bitófa alatt, a puskacső előtt is meg kell mutatnunk, hogy rendületlenül hiszünk benne.

– Úgy van – szólalt meg egy idősebb munkás, aki eddig is feszülten figyelt az ifjúmunkás beszédére. – Aki forradalmár, az marad örök életén keresztül, még ha mindig csak szenvedés jut is ki osztályrészéül. Ma hoztak ide a főkapitányságról, s ott egy forradalmárt láttam, akit úgy kínoztak, mint talán emberfiát még soha, kit olyan dühvel gyötörték, mintha magát a forradalmat akarták volna eltaposni benne. Tudta, hogy meg fog halni, de egy pillanatra sem ingott meg. Hitt a végső győzelemben! Napokon át vallatták ... teste egyetlen nagy seb volt... S mégsem mondott egy áruló szót sem. Ez Korvin Ottó volt.

Korvin Ottó ... Mindenki, minden felsebzett testű, megkínzott ember csak róla

beszél. Mindenki tudott valamit felőle. Hogy jómódú családból származott... hogy mindig a proletárok soraiban harcolt... Suttogva beszéltek a halálra kínzotról. Bátorságáról, aminek legendás híre bejárta a börtönöket...

Este lett. Az épületben minden elcsendesedett. A homályos fogdában rossz petróleumlámpa füstölgött. A foglyok a kemény, köves padlóra feküdtek, s úgy igyekeztek elhelyezkedni, hogy sebeik ne nagyon fájjanak.

– Feküdjünk le mi is – szólt az ifjúmunkás –, ki tudja, mi lesz holnap.

Holnap! ... Tamás arra gondolt, hogy holnap eljönnek érte, és ő hazamehet.

Ő is végignyúlt a földön, de nem tudott elaludni. Gondolkodni kezdett. Nem örül annak, hogy hazaengedik? Erezte, hogy nem. Már másnak látta magát, mint ami azelőtt volt. Ha mindazt, amit ma átélt, nem látta és nem hallotta volna, milyen boldog lehetne, de így ... így nem.

Arra gondolt, hogy ismét olyan emberek közé kerül, akikről most már tudja., hogy rosszak. Hogy olyan jólétben kell élnie, amiről látja már, hogy a mások nyomorából ered. Olyan családban, ahol folyton azokat szidják, akiket ő itt annyira megszeretett: összeszorult a szíve... Nem akart erre gondolni! Nem akarta összehasonlítani azokat az embereket ezekkel...

Egyszerre világosan látott: úgy látta, hogy már nem is tudna azok között élni. Nem tudna többé vidáman futballozni, amikor itt fájdalmukban hörögnek az emberek. Nem tudna hazug és üres dolgokat tanulni az iskolában, amikor tudja, hogy ezeknek a munkásoknak egyetlen szava többet ér, mint tanárainak minden bölcsessége. Régi barátokkal lenni együtt, holott igazi barátokat most szerzett először.

Sokáig gyötörte magát e gondolatokkal. Végre, nagy sokára mégis elaludt.

Alig lehetett valamivel éjfél után, amikor felébredt. Sötét volt, a lámpa már nem égett. Szomszédai izgatottan suttogtak.

Tamás minden tagját fájlalva ugrott fel a kemény földről. A foglyok csoportokba verődve tanácskoztak valamiről. Sokáig tartott, amíg rájött az izgalom okára.

Röviddel ezelőtt egy ittas rendőr rontott be a szobába, és hangos lármával költötte fel az alvó foglyokat. Csupa szórakozásból kardjával szurkálni kezdte őket. A végképp elkésérett emberek egy ideig csak szótlanul állták a piszkálódást, de végül is megunva a dolgot, valamennyien a részeg rendőr ellen fordultak. Ki akarták tuszkolni, de mikor ez észrevette szándékukat, düh fogta el, és teljes erővel belevágott az egyik fogoly arcába. A felizgatott fogoly erre szinte önkívületi állapotban megragadta a petróleumlámpást és a rendőr felé hajította. A lámpa a rendőr fejét érte. A cellában vaksötét lett, s a rendőr gyáván loholt kifelé. Vajon mi lesz most? ...

Mindnyájan izgatottan tárgyalták az ügyet. Ha megtudják, hogy ki tette, örökre végeznek vele! Nincs más hátra, mint szolidaritást vállalni vele, és bármi történjen, semmit el nem árulni.

Tamás arra az emberre nézett, aki a lámpát a rendőrrre dobta. Éppen mellette állott. A kívülről beszűrődő kevés világosság mellett is megismerte benne azt a foglyot, akinek várandós volt a felesége. Hallotta, amint együtt suttogott a többiekkel:

– Jelentkezni fogok ...

De társai egy emberként álltak melléje: ezt nem szabad tennie, semmi esetre sem szabad!

Hirtelen vad lárma támadt. Az ajtóban három rendőr jelent meg, lámpással a kezükben.

– Felkelni! Mindenki! – parancsolták ordítózva.

Mindnyájan felugráltak.

– Melyikőtök dobta a lámpást? – hallatszott egy éles hang.

Halálos csend, a foglyok egymást nézték, mintha bátorságra buzdítanák egymást.

– Jelentkezzen az illető – folytatta valamivel nyugodtabban a rendőr-, s a többieknek nem lesz semmi bántódásuk.

Csend ...

– De jaj – üvöltött ugyanaz a hang jaj akkor, ha nem jelentkezik senki ... akkor itt ma csont épen nem marad, akárhányat! is vagytok!...

Izgatottan néztek össze. Senki sem törte meg a csendet...

– Na, mi lesz? – kérdezte újra a rendőr. – Háromig számolok! Aztán ...

Az emberekben megfeszült minden idegszál. Nyomasztó csend feküdt meg mindenkit.

– Egy ... kettő ... – számolt a rendőr és körülnézett. Há-á-rom ... – tette azután hozzá.

Senki sem jelentkezett.

– Disznó gazemberek! – üvöltöttek erre a rendőrök, s mindhárman egy öregembernek estek, aki a legközelebb állott hozzájuk.

Tamás a mellette álló munkásra nézett, aki a lámpát a rendőr fejéhez vágta. A munkás arca eltorzult... Merev tekintettel nézte, amint az ártatlan öregembert verik ... Majd hirtelen egy lépést tett előre. Néhány halk szó tört fel a torkából: – Kérem .. én ... én ...

A rendőrök nem hallották meg.

Tamás magánkívül, valósággal lázban nézte az önmagával tusakodó munkást. Úgy érezte a fiú, mintha agyában valami óraszerkezet zakatolna. Egyik gondolat a másikat kergette: most jelentkezni fog ez a vézna ember, akinek várandós a felesége. Jelentkezni fog és agyonütik! Ha pedig nem jelentkezik, akkor agyonvernek mindenkit! Azután új gondolat ötlött az agyába. Úgy érezte, hogy mindazok közül, akik itt szenvednek, egyedül ő a hitvány, ő a gyáva. Egyedül ő az, aki nem képes cselekedni! Ezen a napon ő már úgyis kiesett az előbbi környezetéből ... Haza többé már úgyse tudna menni. Ahhoz pedig hitvány és érdemtelen, hogy ilyen emberekkel, mint ezek a foglyok itt, valaha is együtt haladhasson. Mindenkiért kár itt, csak éppen őerte nem!

S Tamás előreugrott, mintha hajszolná valaki, előre a rendőrökhöz ...

– Én ... Én dobtam a lámpát! Én dobtam a lámpát! – S a szeméből boldogság sugárzott.

Néhány pillanatig csend volt, halálos csend. Az emberek azt hitték,, álmodnak. Végre felocsúdtak dermedtségükből...

De már késő volt. A rendőrök elhurcolták Tamást...

És ötödnapra úrifiút temettek Budapesten ...

Egy meggyilkolt forradalmárt...

ISSN 1216 – 1861

Felelős kiadó Benedikt Szvetlána

Felelős szerkesztő Tabák András

2007 Vasas-Köz kft nyomda

Felelős vezető Badó Géza

Terjeszti a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság
